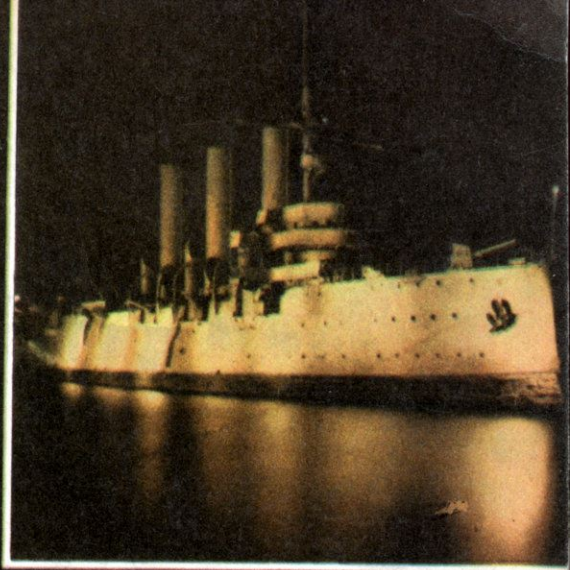

magazin istoric

ANUL XXI NR. 11 (248) NOIEMBRIE 1987

magazin istoric

Revistă de cultură
istorică

Anul XXI
Nr. 11 (248)
noiembrie 1987

Redactor șef
CRISTIAN POPIȘTEANU

Colegiul redacției
DUMITRU ALMAȘ
CONSTANTIN ANTIP
VIRGIL CÂNDĂ
LUDOVIC DEMÉNY
TITU GEORGESCU
ȘTEFAN PASCU

M. PETRESCU-DÎMBOVIȚA
ȘTEFAN ȘTEFĂNESCU

Secretar responsabil
VALERIU BUDURU

SUMAR

Istoriografia — dimensiune reprezentativă a spiritualității românești contemporane: <i>Cristian Popișteanu</i>	2
Lauda țăranului român: <i>Liviu Rebreanu</i>	4
Grigore Ureche — mare vornic și cărturar: <i>Dumitru Velciu</i>	7
1887. Cercurile muncitorilor din România: <i>Vasile Niculae</i>	10
Theodor Mommsen — primul istoric laureat al Premiului Nobel — la Sarmizegetusa: <i>Constantin Antip, Paul Abrudan</i>	14
Românii în izvoare istorice străine. Vlad Tepeș: copilărie, adolescență, voievod biruitor: <i>Radu-Ștefan Ciobanu, William Wey</i>	28
1909-1920. Trandafir G. Djuvara — în misiune diplomatică la Bruxelles, Le Hâvre și Luxemburg: <i>Valeriu Buduru, Ioana Ursu</i>	42
Constantin Dobrescu-Argeș — „Pe muncă se reazămă civilizațiunea”: <i>Romus Dima</i>	47
În București, acum 50 ani	50
De la Balta Albă la... Lacul Sărat: <i>Vasile Smărăndescu</i>	61

● S.U.A. și tratatele de pace de după primul război mondial:
Eugen Preda... 21 ● Europa — una și indivizibilă... 26 ● Maksim Litvinov la Londra: *Z.S. Scinis...* 33 ● Leningrad, 1941-1942. Jurnal de Blocadă: *G.A. Kniazev...* 37 ● Un ambasador francez își amintește: *Armand Béraud...* 54 ● 1939-1945. Corespondență secretă Casa Albă — Downing Street 19: *Corneliu Bogdan...* 57 ● Concursul Magazin istoric, Clio în concurs, Răspunsurile la întrebări... 36 ● Cărți sosite la redacție... 49 ● Poșta Magazin istoric... 63

COPERTELE NOASTRE

① ④ Orașul-erou Leningrad și-a împletit destinul cu momente cruciale din istoria popoarelor sovietice: la începutul Marii revoluții socialiste din octombrie, de acum 70 ani, în seara zilei de 25 octombrie/7 noiembrie 1917, Palatul de Iarnă a fost luat cu asalt, la semnalul loviturilor de tun de pe cruciștorul „Aurora”, monument istoric restaurat în această vară și care și-a reluat locul pe apele Nevel. „Călarețul de aramă”, statuia ecvestră a fondatorului orașului, Petru I coperta ④, stînga sus (Leningrad, 1941-1942. Jurnal de Blocadă, p. 37)

② Veacul XVII, în care a trăit și și-a scris Grigore Ureche *Letopisețul său*, a sporit patrimoniul spiritual al poporului nostru cu opere de inestimabilă valoare, mărturie peste veacuri ale genului creator al locuitorilor de la Carpați, Dunăre și Mare. În imagine: miniatură cu decorații florale și elemente zoomorfe dintr-un manuscris de la 1631 (Grigore Ureche — mare vornic și cărturar, p. 7)

③ Prezență artistică marcantă în viața culturală a Capitalei din urmă cu o sută de ani, Theodor Aman (1831-1891) s-a înscris ca unul dintre reprezentanții de seamă ai artei românești. Două dintre creațiile artistului, expuse în prezent la Muzeul „Th. Aman” din București: *Petreceere* (sus) și *Atelierul pictorului (jos)* (În București, acum 50... și acum aproape 100 ani, p. 50)

ISTORIOGRAFIA —

dimensiune reprezentativă

a spiritualității românești contemporane

Apropriatul eveniment — Conferința Națională a Partidului Comunist Român — concentrează intens atenția întregii națiuni. În raportul la marele forum se vor oglindi istoricele realizări ale poporului nostru în îndeplinirea hotărârilor celui de-al XIII-lea Congres al partidului și noile direcții de acțiune în efortul general de realizare a obiectivelor stabilite de Congres pentru a străbate încă o etapă — decisivă — pe calea edificării societății socialiste multilateral dezvoltate și a înaintării spre comunism. Apropriatul eveniment de însemnată națională și internațională va ilustra consecvența și amplexarea construcției politicii interne și externe ale României socialiste, care, în aceeași lună când își desfășoară lucrările Conferința Națională a partidului, aniversază patru decenii de la instaurarea Republicii, va reliefa cu elocvență experiența istorică a ceea ce poporul nostru numește cu mândrie glorioasă Epocă Nicolae Ceaușescu.

Construirea societății socialiste multilateral dezvoltate pe pământul strămoșesc a generat și o nouă conștiință istorică a poporului nostru, care încorporează tot ceea ce tradiția de viață și luptă pentru progres, libertate socială și națională și independență a adunat mai de preț în tezaurul civilizației românești milenare. În perspectiva mileniului trei, nu se poate concepe accesul la civilizația viitorului fără o puternică înflorire a creației materiale și spirituale, proces indisolubil legat de conștiința istorică.

Prin faptele glorioase ale strămoșilor, prin munca, lupta și aspirațiile poporului nostru, către unitate, independență și libertate socială și națională, dar și prin felul în care cei ce au scris istoria au știut să o facă cunoscută poporului și întregii umanități, românii își prețuiesc și își cinstesc istoria, trecutul de luptă. Le-au prețuit și le-au cinstit întotdeauna și cu atât mai mult în epoca noastră socialistă, în care întreg poporul, pentru întâia oară cu adevărat liber și independent, într-o deplină unitate în jurul Partidului Comunist Român — continuatorul celor mai înaintate tradiții de luptă ale poporului — făurește, în mod conștient, cea mai măreață istorie.

Considerată, cîndva, în vremea analelor, a letopisefelor și a cronicilor, o disciplină strict informativă (de adunare laolaltă a datelor, evenimentelor, personalităților),

istoria a devenit și este astăzi din ce în ce mai mult o știință eminamente formativă, cu rol esențial în educarea și formarea omului nou: „Stabilirea locului în istorie, a originii și continuității în bazinul carpato-dunărean ale poporului nostru constituie fundamentul oricărei activități ideologice, teoretice și politico-educative — subliniază secretarul general al partidului. Nu se poate vorbi de educație patriotică socialistă fără cunoașterea și cinstirea trecutului, a muncii și luptei înaintașilor noștri”.

Marea lecție pe care învățătoarea vieții, istoria, o extrage din experiența trecutului e destinată prezentului și, deopotrivă, viitorului, pregătirii tinerei generații și a celor ce vor veni pe urmele ei, pentru o înțelegere a mesajului istoriei, cel puțin pe măsura prezentului: „Iată de ce noi — releva președintele Nicolae Ceaușescu —, comuniștii, cinstind pe cei care în trecut și-au dat viața pentru fericirea poporului, tragem din lupta lor învăță-minte pentru prezentul pe care îl făurim și, totodată, pentru a pune bazele viitorului, educăm tineretul în spiritul dragostei și respectului față de lupta și munca înaintașilor. Numai așa tineretul nostru va învăța să ducă mai departe ceea ce au făurit înaintașii, ceea ce făurește generația de astăzi, să păstreze ca lumina ochilor și să îndrăzească independența și suveranitatea patriei noastre”.

Încă din perioada făuririi statului național modern marii noștri înaintași înțelegeau cit de importantă este educația poporului în spiritul iubirii fără de margini pentru istoria neamului, fără a contrapune această dragoste sentimentelor de respect, prețuire și solidaritate cu istoria celorlalte popoare. Iată de ce afirma Mihail Kogălniceanu — cel care, prin lecția de deschidere a cursului de Istorie națională ținută în anul 1843 la Academia Mihăileană, exprima necesitatea stringentă de cunoaștere a istoriei, în acea epocă de pregătire și înlăptuire a Revoluției, Unirii și Independenței românești —, „înima mi se bate cînd aud rostind numele lui Alexandru cel Bun, lui Ștefan cel Mare, lui Mihai Viteazul... Și nu mă rușinez a vă zice că acești băbrați, pentru mine, sînt mai mult decît Alexandru cel Mare, decît Annibal, decît Cezar; aceștia sînt eroii lumii, în loc că ei dinții sînt eroii patriei mele”.

Beneficiind de orientările deschizătoare de orizont trasate de la Congresul IX al partidului, trăind și lucrând sub auspiciile remarcabilei opere teoretice și practice a președintelui Nicolae Ceaușescu, în care istoria și-a regăsit adevărata dimensiune și demnitate, militând pentru respectarea și promovarea adevărului istoric, pentru ca știința istoriei să fie o punte a înțelegerii, colaborării și păcii între popoare, istoriografia românească a cunoscut în ultimele două decenii cea mai bogată perioadă și cele mai prielnice condiții de afirmare. Niciodată ca în aceste ultimi 22 ani, istoria și cartea de istorie nu au fost mai prețuite și nu au avut o mai mare audiență. Se poate vorbi, datorită contribuției personale inestimabile a secretarului general al partidului la descifrarea multor probleme nodale ale istoriei naționale și universale, datorită atenției manifestate de conducerea superioară a partidului față de studii, scrierea și răspindirea științelor istorice, de o autentică politică de stat de stimulare a cercetărilor în domeniul istoriei. Faptul că în România există o revistă de istorie citită de sute de mii de cititori cum este *Magazin istoric* se datorează exclusiv orientărilor Congresului IX al P.C.R., contribuțiilor teoretice și practice de cea mai mare însemnatate ale președintelui Nicolae Ceaușescu, care au redat istoriei unice și unitare a poporului și țării locul ce i se cuvenea în patrimoniul spiritual al națiunii noastre.

Deși, așa cum se arată în documentele de partid și cum a atras atenția secretarului general al partidului, în domeniul științelor sociale, inclusiv al istoriei, se constată o oarecare rămânere în urmă față de mersul general al societății noastre socialiste, istoriografia românească s-a făcut remarcată printr-o activitate dintre cele mai laborioase.

Cine parcurge astăzi *Bibliografia istorică a României*, aflată la al 6-lea volum, și vede cele peste 40 000 titluri din ultimii 22 ani va înțelege rostul și menirea adevărului istoric.

Cine citește astăzi numeroasele sinteze, monografii, studii, despre trecutul poporului nostru din cele mai vechi timpuri — din care cităm aici doar câteva titluri: *Istoria poporului român în opera Președintelui Nicolae Ceaușescu*; *200 de zile mai devreme: Rolul României în scutirea celui de-al doilea război mondial*; *De la statul geto-dac la statul român unitar*; *România după Marea Unire*; *România în anii socialismului*; *Istoria militară a poporului român*; *Transilvania, străvechi pământ românesc*; *Mișcarea națională a românilor din Transilvania*; *Făurirea statului național unitar român*; *Îndemn la creație*; *Unitate, continuitate și ascensiune în mișcarea muncitorească din România*; *România în anii primului război mondial*; *România în istoria universală sau monumentala monografie consacrată lui Horea* — va înțelege rostul și menirea adevărului istoric.

Cine citește zecile de volume ale impunătoarelor corpusuri de documente românești și străine, tipărite în ultimii ani despre marile momente ale istoriei românești 1600, 1784, 1848, 1907, 1918, 1944, colecții de documente ce s-au impus atenției istoriografiei mondiale, va înțelege rostul și menirea adevărului istoric.

Cine citește operele lui Nicolae Milescu, Dimitrie Cantemir, Nicolae Bălcescu, Mihail Kogălniceanu, B.P. Hasdeu, A.D. Xenopol, V. Pârvan, N. Iorga, C. Dobrogeanu-Gherea, Lucrețiu Pătrășcanu, C.C. Giurescu, Sextil Pușcariu, Gh. Brătianu, P.P. Panaitescu, Victor Papacostea, restituite în ultimii ani istoriografiei românești, va înțelege rostul și menirea adevărului istoric.

Se poate aprecia că nicicând, în trecut, lucrările autorilor care alcătuiesc, prin valoarea lor operă, marea școală a istoriografiei românești n-au cunoscut o asemenea răspundere pe care le-au dat-o repetatele ediții în tiraje de masă din ultimii ani. Acestor fundamentale restituirii li se adaugă paginile despre istorie din D. Onciul, I. Lupăș, Al. Lapedatu, C. Giurescu, I. Ursu, N. Densușianu, L. Rebreanu, I.G. Duca, Take Ionescu, A. Călinescu, Scarlat Callimachi, Al. Rosetti, Gala Galaction, Radu R. Rosetti, C.I. Parhon, G.T. Kirileanu apărute în ultimii 20 ani în *Magazin istoric*.

Cine află de excepționalele descoperiri din ultimii ani — dintre care cităm doar cea a tezaurului de la Hinova, de acum trei milenii și jumătate, sau cea a manuscrisului original în limba latină rămas necunoscut vreme de 250 ani a *Istoriei imperiului otoman* a lui Dimitrie Cantemir — va înțelege rostul și menirea adevărului istoric.

Cine urmărește prezența după 1965 a istoriografiei românești la congresele mondiale ale istoricilor de la Viena, Moscova, San Francisco, Stuttgart, marele răsunet al celui de al-XV-lea Congres internațional de științe istorice ținut sub auspiciile președintelui Nicolae Ceaușescu în august 1980, la București, ca și congresele de studii sud-est europene, de bizantinologie, de tracologie, de istoria științei, desfășurate, de asemenea, în capitala țării noastre, va înțelege rostul și menirea adevărului istoric.

In ascensiunea necontenită a poporului nostru spre culmile socialismului și comunismului, Conferința Națională a partidului din decembrie 1987 se va înscrie desigur prin hotărârile sale între evenimentele istoriei naționale. În aceste momente de bilanț ne reamintim cuvintele rostite de curind de secretarul general al partidului: „Se poate afirma cu deplină temei că activitatea ideologică, politico-educativă, culturală a constituit o adevărată forță motrice a dezvoltării societății noastre în toate domeniile”.

Parte constitutivă importantă a acestei activități, istoriografia, toți slujitorii științelor istorice se simt mobilizați pentru ca, lichidând acea rămânere în urmă asupra căreia atrăgea atenția președintele Nicolae Ceaușescu, să facă din complexa reconstituire a trecutului eroic și măreț al poporului nostru un izvor de învățăminte și înțelepciune, așa după cum înfăptuirile istorice și marile transformări revoluționare ale construcției societății socialiste multilateral dezvoltate sînt cea mai măreață cinstire a virtuților și abnegației înaintașilor pentru apărarea ființei naționale, pentru dreptul la viață liberă, independentă. ■

Cristian POPIȘTEANU

„Oricît ar părea de banal, nu mă sfîșie a crede că dragostea de pămînt și de legea strămoșească e elementul caracteristic al sufletului românesc, nu numai în literatură, ci în toate manifestările vieții noastre. Dragostea aceasta [...] ne deosebește de alte neamuri. Numai ea ne-a păstrat ființa națională [...]”.

Cu aceste cuvinte Liviu Rebreanu își reafirma, într-un răspuns la o anchetă literară, convingerea sa că între români și pămîntul pe care-l locuiesc din cele mai vechi timpuri există o adîncă legătură, care și-a pus amprenta pe însăși evoluția istorică a poporului nostru.

Liviu Rebreanu venea să-și exprime credința, prin forța cuvîntului său, în vitalitatea și permanența poporului român, al cărui exponent milenar este țărănul român. Evocînd pe acest „strămoș al tuturor”, Rebreanu aducea un vibrant elogiul poporului român care, în vremuri de restriște, în pofida unor condiții istorice grele, și-a păstrat unitatea ființei naționale, a limbii, a culturii, a țării. Dragostea de pămînt a țărănului român, sublinia Rebreanu, este expresia dragostei adînci de țară, de vatra strămoșească pe care trăiește din cele mai vechi timpuri poporul nostru.

LAUDA ȚĂRANULUI ROMÂN

LIVIU REBREANU

Această credință, marele scriitor a ilustrat-o prin creația sa literară, în monumentalele romane *Ion*, *Răscoala*, și i-a dat o formă explicită în discursul său de recepție la Academia română, intitulat *Lauda țărănului român*.

Primit ca membru activ al înaltului for științific la 25 mai 1939, Rebreanu trebuia — conform uzanțelor — să rostească un discurs de recepție. După cum aflăm din unele mărturii, romancierul intenționa să abordeze unul dintre aceste două subiecte: Țărănul în literatură românească sau Eminescu, Creangă, Caragiale, care au lipsit din Academie. La începutul lui februarie 1940, titlul definitiv al discursului era fixat: *Lauda țărănului român*. La 30 martie 1940, o publicație consemna că autorul lui *Ion* „era ocupat cu înghetarea discursului de recepție la Academie, recepție ce va avea loc în curînd. Va fi un mare eveniment cultural, deoarece Liviu Rebreanu va vorbi despre țărănul român, subiect drag și în care se află la largul său. Va fi o apologie a rădăcinilor acestui neam pe care nici un alt scriitor nu e mai nimerit s-o facă”.

Într-adevăr, în ședința publică solemnă din 29 mai 1940, Liviu Rebreanu și-a rostit discursul de recepție, primind răspunsul lui Ion Petrovici. A fost un eveniment urmărit cu atenție de țara întreagă, solemnitatea de la Academie fiind transmisă de postul național de radio.

Într-un moment în care războiul amenința la hotarele țării, cînd revizionismul viza integritatea și suveranitatea pămîntului românesc,

Discursul romancierului a avut un deosebit ecou. Nicolae Iorga a propus ca textul să fie tradus în patru limbi de circulație europeană și răspîdit ca material de propagandă. „Dar vremurile sînt prea cumplite — nota Rebreanu în jurnalul său — ca să te poți bucura de astfel de succese. Evenimentele se precipită vertiginos și amenință să răstoarne fața pămîntului”.

În arhiva Liviu Rebreanu de la Biblioteca Academiei R.S. România se păstrează trei variante ale discursului ce urma a fi citit în aula academică. Ele reflectă strădania autorului de a prezenta un text cît mai unitar, esențializat. Fără a se deosebi de celelalte variante în fondul ei fundamental de idei, prima dintre aceste forme ni se pare deosebit de semnificativă, deși ea conține multe formulări, referiri, interpretări la care scriitorul a renunțat ulterior, în textul definitiv.

Din această primă formă, inedită, publicăm acum pentru înția oară în paginile *Magazinului istoric* — care a prezentat și cu alte ocazii pagini inedite sau mai puțin cunoscute din arhiva Liviu Rebreanu¹ — cîteva semnificative fragmente², ilustrative pentru dragostea de popor și de țară a scriitorului-cetățean, pentru nedezmînițta sa încredere în virtuțile românilor, făuritori și apărători de istorie și civilizație în această parte a continentului.

Stancu ILIN

¹ *Magazin istoric*, nr. 5,6/1979, 8/1983, 12/1986.

² Întreruperile în text le-am marcat prin trei puncte între paranteze drepte.

Fiindcă mi-ai făcut cinstea să mă alegeți într-un loc nou creat¹ și n-am să vă pot mulțumi elogiind cum se cuvine pe un înaintaș dispărut dintre d-voastră, recunoștința mea trebuie să v-o exprim direct. Iată: vă mulțumesc!

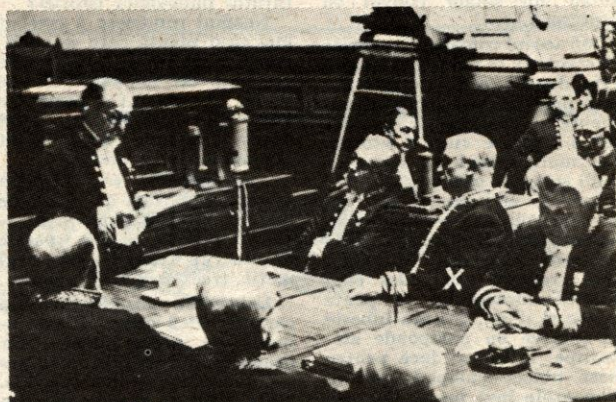
Fără înaintaș aici, sînt silit să mă prezint cu unul de-afară — e strămoșul meu și al unora dintre d-voastră, iar într-un sens mai larg al tuturor: țărănul român. Mă simt destul de jenat să apar în fața d-voastră, într-o ocazie așa de solemnă, ca să vă laud pe cel mai umil român și-mi dau seama că fapta aceasta a mea nu e tocmai abilă, cum de altfel atîtea fapte ale melen-au fost abile în trecut și nu vor fi nici în micul viitor ce mi-e rezervat de soartă [...].

De altfel, nici nu aș putea zugrăvi sistematic pe țărănul român, fiindcă deși m-am născut la țară, am copilărit la țară și am în ascendența mea, în a doua generație, țărani, nu am pregătirea necesară pentru a cunoaște țărănul [...].

Lauda mea, bună, rea, aș vrea să fie o mîngiere cît de slabă pentru multele, nespuse de multele proboziri ce le-a îndurat țărănul român multe secole de-a rîndul, cu toate că el a fost neconținut, numai el, făuritorul neamului și păstrătorul adevărat al ființei românești.

Nașterea și viața poporului românesc aproape două mii de ani sînt considerate de istorici o enigmă sau un miracol. Desigur că e o taină cum a putut rezista neamul românesc pe aceste pămînturi, în mijlocul furtunilor și uraganelor ce s-au abătut asupra lui... Țărănul român singur poate dezlega tainele acestora... Și altele!... Invățați s-au silit să dea o definiție țărănului. Țăran e omul care cultivă pămîntul moștenit de la strămoși și de care astfel se simte legat prin toate fibrele ființei sale. [...] Sociologii au ajuns să descopere că țărănul este crescut și legat într-un fel cu totul deosebit de pămîntul

¹ Conform tradiției, alegerea unui nou academician se făcea pe locul rămas yacant prin moartea altui academician. Noul ales elogia în discursul de recepție pe predecesorul său. Pentru Rebreanu a fost creat un nou loc în cadrul Secției literare a Academiei române.

Liviu Rebreanu la sedințele Academiei române (fotografii puse la dispoziție de revista Manuscriptum)

care-l hrănește și pe care-l muncește — o particularitate care-i definește tipul uman și profesional. Aceiași învățați constată apoi în general că țărănul, ca tip uman și profesional, e credincios gliei și patriei sale și, pe deasupra, mai e strîns legat de națiunea sa. [...]

Nu știu cînd au apărut țărani în istorie, în sensul definițiilor savante. Căci în sens românesc general țărănul e cel care muncește pămîntul și l-a muncit chiar cînd pămîntul nu era al lui, cînd era robul pămîntului fără alt drept decît de-a munci... S-ar părea că în timpurile lor eroice romanii

au fost adevărați țărani, lucrîndu-și singuri ogorul, schimbînd coarnele plugului cu sabie, cînd trebuiau să-și apere țara — adică întocmai cum au fost și românii pe vremea lui Ștefan cel Mare... [...]

Pe pămîntul românesc însă țărănul a existat de la începutul începuturilor și s-a menținut neîntrerupt pînă azi. [...] De cînd se scrie istorie, și chiar mult înainte, pămîntul nostru a fost marele vad pe unde au trecut și s-au scurs toate neamurile venind de la nord și de la răsărit, atrase ca fluturii de noapte de strălucirea civilizației mediterane sau împinse din urmă de alți cuceritori fără rădăcini în vreun pă-

mînt. Puține din acestea s-au oprit mai îndelung aici și nici unul cu gîndul de-a se fixa și de-a munci. [...]

Peste o mie de ani au durat trecerile neamurilor nestatornice. În acest răstimp, ca și înainte, ca și pe urmă, pămîntul a fost mereu muncit, agricultura a continuat. Dar n-au muncit călătorii spre ceruri, ci băstinașii peste care puhoaielor migrațiune s-au rostogolit și-au alunecat — apele au trecut, pietrele au rămas. Băstinașii s-au învățat, după grele experiențe, desigur, să nu se amestece deloc sau cît mai puțin posibil în luptele cuceritorilor care se succedau. Era și pe-atunci războiul total, mai total chiar decît azi — căci campaniile erau purtate de poporul întreg, inclusiv bătrîni, femei și copii care alcătuiau un singur convoi cu luptătorii. [...]

Miracolul românesc, ca orice miracol, nu se poate demonstra prin dovezi retrospective. Satele nu prea lasă urme, documente și monumente cu care să se regaleze viitorii istorici. Cel mult arheologii sau geologii ar putea găsi vestigii neolitice. Și aici numai sate au fost mai mult de o mie de ani, adică atîta cît ține miracolul nașterii noastre. Miracolul cere credință, mai ales cînd fructul miracolului se poate vedea și pipăi. Știința iubeste să lucreze cu calapoade stereotipe, în loc să facă pentru fiecare obiect calapod special. Popoarele însă nu se îmbracă după măsură înct povestea nașterii și vieții lor urmează anume legi tainice, speciale pentru fiecare în parte. Standardizarea nu se poate aplica în explicarea fenomenelor istorice capitale, adică tocmai a proceselor de alchimie etnică sau istorică [...]

Cînd se ivesc marile urgii și primejdii, oamenii bogați, stăpîni, sînt veșnic gata de plecare [...]. Țăranul însă nu pleacă de pe ogorul lui, pentru că n-are unde, dar mai ales pentru că smuls de pe pămîntul lui e osîndit să piară ca un copac smuls din rădăcină. [...] Țăranul român, mai mult decît la alte popoare, înfigîndu-și picioarele în pămînt, a păstrat nu numai teritoriul, dar însăși ființa neamului. Pentru țăranul român, pămîntul n-a

fost doar o dragoste, ci un destin. El a crescut parcă aievea din acest pămînt și nu l-a mai putut clinti nimic. Aici s-a înfrîntat, s-a transformat, a evoluat, a murit, dar a rămas ca o iarbă miraculoasă care nu se poate stîrpi în veci-vecilor. Din pămîntul acesta au crescut românii, cum au crescut brazil — oricît i-au tăiat, nu i-au putut nimici. Pămîntul acesta a făcut pe român, dar și românul a contribuit la transformarea înfățișării pămîntului...

Pămîntul ne-a dat calitățile și defectele ce le avem, clima cu soarele și vînturile și apele acestea și numai acestea. Nu e un semn oare că neamul românesc se află și azi pe același teritoriu pe care l-au ocupat romanii lui Traian și înaintea lor dacii, în ciuda tuturor puhoaielor istoriei?

Neamul românesc a crescut aici ca o plantă care se adaptează pămîntului, luînd forme speciale de înfățișare și de viață. Pe pămîntul românesc nu a putut crește decît acest popor, așa cum l-au modelat zbuciumările secolelor.

Aici neamul românesc a crescut și a trăit ca pomii pe marginea drumurilor: toți trecătorii se hrănesc din fructele lor, le rup crengile, dar drumetii trec și pomii rămîn...

Dragostea de pămînt e o caracteristică generală a țăranului de pretutindeni, dar dragostea țăranului român are o culoare și o aromă speciale. Nu e utilitară și nu e un scop în sine... [...] Pămîntul e un destin. Poate că în străfundurile conștiinței stăruiește sentimentul atavic că pămîntul acesta e amestecat cu cenușa strămoșilor săi, cu singele fraților străvechi care l-au apărât sau al celorlalți frați care au fost bătuți, schingiuiți și zdrobiți, cu durerile și lacrimile celor ce au suferit toate umiliințele, cu sudoarea celor ce l-au muncit în chinuri, cu bucuriile celor ce l-au dobîndit și l-au păstrat... Poate că suflul lui își dă seama inconștient că zecile de generații de înaintași morți aici, umbrele lor, sufletele lor descărnaate trăiesc mereu aici, pe acest pămînt, sub pămînt și deasupra, în văzduh, pînă în tăriile cerului... Poate de aceea pămîntul este însuși rostul de-a

fi al țăranului român. Pămîntul nostru are un glas, într-adevăr, pe care țăranul îl aude. Pămîntul e o ființă viică care țăranul stă de vorbă... E sfîntul pămînt inspirator pentru țăranul român, mai mult decît pentru oricine. [...] Întinderea neamului nostru cuprinde aceleași ținuturi ca și pe vremea dacilor, a daco-romanilor, a primelor date istorice, ca și azi. Între Dacia de odinioară și România de azi nu e aproape nici o deosebire de configurație geografică și, mai ales, etnografică...

Acest fapt singur, această evidență bătătoare la ochi ar trebui să pună pe gînduri, dacă nu să-i dezarmeze pe istoricii [adăugat deasupra cu creionul „apostolii prea”] interesați ai discontinuității românești pe aceste plauri. Ce argument al continuității mai plauzibil decît existența, pe aceleași locuri, a aceluiași popor după două mii de ani? În realitate o minune ar fi tocmai discontinuitatea, căci într-adevăr cea mai mare minune ar fi ca un popor să părăsească un pămînt, să dispară și să se risipească nu se știe pe unde, ca peste cîteva sute de ani să se întoarcă înapoi în țara părăsită fără să bage nimeni de seamă... [...]

Neamul românesc a fost cel mai pașnic din lume. Nicio dată n-a rîvnit la ceea ce e al altuia. În toată istoria noastră n-avem nici un război de agresiune sau de cucerire, ci numai de apărare. [...]

Binefacerile culturii românești, în țara mare, nouă, pe care a păstrat-o și pentru care s-a jertfit și a sîngerat cel mai mult țăranul, trebuie să ajungă a îmbunătăți și viața lui. Nu prin vorbe și fraze, nu prin pomeni și momeli, ci printr-o educație nouă care să-i dăruiască îndemnul la muncă mai bună și mai rodnică, mai multă lumină și tot atîta dreptate. Numai cînd, grație muncii lui bine răspărite, va putea lepăda sărăcia milenară, va începe o viață nouă, sănătoasă și harnică, simțindu-se aievea om cu drepturi depline și egale cu îndatoririle multe ce le suportă. După multe veacuri cînd n-a avut decît obligații, sarcini și datorii, trebuie să simtă și el împlinirea vremurilor în bine [...] ■

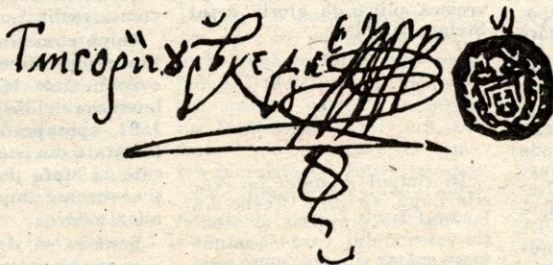
„Laud osîrdia răposatului Urechle vornicul carile au făcut de dragostea țării letopiseșul său... că numai lui de această țară i-au fost milă să nu rămîie întru întinericul neștiinței“. Astfel elogia Miron Costin personalitatea înaintașului său, Grigore Urechle, cel care, prin opera sa, pusese bazele istoriografiei în limba română. Desprinzîndu-se de tradiția cronicilor de curte, Urechle, cu o viziune cuprinzătoare asupra sensului și rosturilor istoriei, este cel dintîi la noi care redactează o sinteză istorică privind țara românească a Moldovei, de la întemeierea ei și pînă aproape de vremea lui. Opera inițiată de el a fost continuată de ceilalți doi mari cronicari ai Moldovei, Miron Costin și Ion Neculce. În Țara Românească, stolnicul Constantin Cantacuzino, Radu Greceanu și Radu Popescu au contribuit și ei, cu realizări deosebite, la îmbogățirea literaturii istorice românești din sec. XVII-XVIII și, în mod implicit, la cunoașterea și răspîndirea în cercuri tot mai largi de cititori — de la domnitori și pînă la călugării mănăstirilor sau dascălii satelor — a istoriei românești.

Spre deosebire de Miron Costin și Ion Neculce, despre care s-au păstrat mai multe mărturii și documente care ne ajută să le reconstituim destul de amănunțit biografiile, despre Grigore Urechle știrile sînt puține, iar portretul său peste timp se realizează cu mai multe neclarități.

Deci, cine a fost Grigore Urechle?

GRIGORE URECHE — MARE VORNIC ȘI CĂRTURAR

DUMITRU VELCIU

Așa semna și parafa
Grigore Urechle

Din vremea lui Alexandru cel Bun

Cei mai mulți dintre cercetătorii vieții și activității lui Grigore Urechle au ajuns la concluzia că familia cronicarului era una dintre cele mai vechi din Moldova, înaintașii săi fiind înțilniți încă din 1407, în timpul domniei lui Alexandru cel Bun. În acest an, este menționat, într-adevăr, un Petru Ureacle, membru al sfatului domnesc între 1407 și 1414. Tot sub Alexandru cel Bun și-a început cariera dregătorească un alt Ureacle, Ion (în acte menționat Oană sau Vană), pe care-l găsim în documente pînă în 1447.

Este însă greu de stabilit o legătură între acești Ureacle din prima jumătate a sec. XV și boierii Urechle care apar în documente din a doua jumătate a sec. XV și prima jumătate a sec. XVI. Astfel, în 1470, sub Ștefan cel Mare, sînt menționați „Urechle și surorile sale“, iar la 1475 „Urechle și sora lui, Mușă“. În fine, un document din 1600, de la Ieremia Movilă¹, dat lui Nistor Urechle (tatăl cronicarului), vorbește de Danciul Urechle, bunicul lui Nistor. După cum se vede, ascendența în linie paternă a familiei cronicarului poate fi atestată, cu certitudine, din sec. XVI, neputînd fi stabilite legăturile de rudenie cu ceilalți

Ureacle sau Urechle menționați în documentele anterioare. Prin bunica cronicarului, neamul lui Urechle își află însă înaintași cerți, identificabili în vremea lui Alexandru cel Bun. Este vorba de un pan Fundea, strămoșul Dumitrei, mama lui Nistor Urechle.

Nistor Urechle s-a născut pe la 1550. A parcurs treptele ierarhiei dregătorești de la diac (1572) și pînă la mare logofăt (1593), cea mai înaltă dregătorie a Moldovei. Sub Ieremia Movilă a fost numit mare vornic al Țării de Jos, al doilea rang între marii boieri. A îndeplinit, de asemenea, cîteva misiuni diplomatice din însărcinarea voievodului. În 1602, a cîtorit mănăstirea de la Secul, lîngă

¹ Magazin istoric, nr. 6/1973.

Tirgu Neamț, înzestrînd-o cu sate și dăruindu-i numeroase podoabe și obiecte de cult. A slujit, și sub Constantin Movilă, fiul lui Ieremia, iar cînd acesta a fost înlocuit în scaun cu Ștefan Tomșa, Nistor Ureche cu familia s-a refugiat în Polonia. A revenit în țară în 1615, sub Alexandru Movilă, reluîndu-și slujba de mare vornic al Țării de Jos. S-a stins din viață în ultimele luni ale lui 1617 sau primele ale lui 1618.

Nistor Ureche, împreună cu soția sa, Mitrofana, fiica păharnicului Ionașco Jora, și ea cu strămoși atestați încă din vremea lui Alexandru cel Bun, au avut patru copii: doi băieți, Vasile și Grigore, și două fete, Nastasia și Maria. Fratele cronicarului nu a ajuns pe trepte dregătorești prea înalte, fiind menționat în documente ca paharnic al doilei.

Data și locul nașterii lui Grigore Ureche nu se cunosc. Avînd însă în vedere faptul că prima sa dregătorie, vornic de Hîrlău, a primit-o în mai 1625, iar prin 1622-1623 apare menționat în documente fără titlu, ceea ce înseamnă că era încă destul de tînăr, presupunem că s-ar fi născut prin anii 1595-1598. Probabil locul nașterii sale să fie la Goești, la 35 km de Iași, unde în 1589 tatăl său cumpărase o moșie și unde Grigore Ureche și-a petrecut cea mai mare parte din anii copilăriei. De altfel, tot aici, la Goești, cronicarul locuia în perioadele în care îndatoririle nu-i reclamau prezența la Curte.

Primii ani de învățătură i-a făcut în Moldova, apoi, din 1611, în Polonia, cînd familia Ureche s-a refugiat în această țară. De altfel, Miron Costin, în *Poema polonă*, menționează că Ureche „a învățat în școlile de arte liberale în țara coroanei Poloniei”. A studiat, probabil, la colegiul ieziut din Liov, „artele liberale” care, potrivit programului, erau: gramatica, retorica, literatura, istoria, geografia și dialectica (logica formală).

După șase ani de studii în Polonia — unde a luat cunoștință și de multe scrieri referitoare la istoria româ-

nească, care-i vor insufla dorința de a redacta el însuși o astfel de lucrare —, Grigore Ureche s-a reîntors în țară. A intrat și el în viața publică, fiind numit vornic de Hîrlău, iar apoi logofăt al treilei (1628), sub Miron Barnovschî¹, și mare spătar (1634), sub Vasile Lupu².

Prin 1631, a făcut parte dintr-o delegație de mari boieri moldoveni care s-au dus „cu jaloba [jalbă] la împărăție”, la Poartă, să ceară sultanului revocarea numirii lui Alexandru Iliș în a doua domnie pe tronul Moldovei. Pentru Grigore Ureche această călătorie la Constantinopol a însemnat posibilitatea de a-i cunoaște pe otomani la ei acasă, de a-și da seama, cu pătrunderea pe care i-o înlesnea cultura proprie și prin comparație cu ce văzuse în Polonia, de racilele și slăbiciunile puterii otomane, încurajîndu-l în credința, pe care o întrevădem din scrierea sa, că forța turcilor poate fi înfrîntă, că Moldova poate redeveni independentă, ca pe vremea plină de glorie a lui Ștefan cel Mare.

Prestigiul țării și al domnilor ei

În timpul domniei lui Vasile Lupu, Grigore Ureche s-a bucurat de prețuirea și atenția voievodului, care l-a numit mare spătar și, apoi, mare vornic al Țării de Jos (1643). Concomitent cu activitatea publică, Ureche se preocupa și de strîngerea materialelor privind istoria Moldovei și redactarea cronicii sale. La Goești, moșia sa, unde și petreccea bună parte din timp, sînt înregistrați în această perioadă mai mulți dieci, a căror prezență nu poate fi străină de activitatea cărturărească a cronicarului.

S-a stins din viață prin aprilie-mai 1647, lăsînd în urma sa doi băieți, Ștefan și Vasile, și două fete, Alexandra și Antimia. Și a mai lăsat, de asemenea, o operă care-i va purta numele peste secole —

Letopisețul Țării Moldovei, de cînd s-au descălecat țara și de cursul amilor și de viața domnilor care scrie de la Dragoș vodă pînă la Aron vodă.

Despre viața cronicarului, ca și despre letopisețul său, se cunosc puține date. Textul original al lui Ureche nu s-a păstrat, cronică fiind transcrisă în forma prelucrată — cu o seamă de interpolări — de Simion Dascălul, variantă care a suferit și ea adaosurile altor interpolatori, ca Misail Călugărul și Axinte Uricariul. În monografia pe care am consacrat-o în 1979 lui Grigore Ureche, am încercat să aducem unele precizări privind intervențiile interpolatorilor față de textul redactat de cronicar. Pe baza unei minuțioase cercetări a textelor, s-a putut stabili că interpolările lui Simion Dascălul și ale celorlalți sînt cît se poate de neînsemnate, în raport cu întregul scrierii lui Ureche. Ele nu ating cu nimic structura, fondul și concepția lucrării, așa cum a realizat-o cronicarul.

După cum arată și titlul letopisețului, Ureche a prezentat evenimentele Moldovei de la întemeiere (1359) pînă la anul 1594, aproape două secole și jumătate din istoria țării, marcate de lupta pentru libertate și neatințare, împotriva dușmanilor externi.

Scrierea sa, după cum lesne se poate constata, este izvoită dintr-o mare dragoste pentru țara românească Moldova, pentru oamenii și pămîntul ei, pentru trecutul glorios al țării. El adună din izvoarele folosite pentru letopiseț toate acele știri, relatări și aprecieri care evidențiază prestigiul domnilor moldoveni în lumea contemporană, demnitatea țării și a poporului.

În redactarea scrierii sale — prima de acest fel în cultura medievală românească —, Grigore Ureche a utilizat o documentație deosebit de bogată și variată. „Cu multă nevointă cetînd — după cum mărturisește el în predoslovie letopisețului — cărțile și izvoa-

¹ Magazin istoric, nr. 5/1976; 5/1984.

dele și ale noastre și cele străine". Utilizarea acestei bogate documentații (izvoare interne, lucrări în limbile polonă și latină, scrieri bisericești etc.) face dovada largului său orizont cultural, a strădaniei de a se informa cât mai cuprinzător despre problemele tratate.

Dintre letopisețele interne, Ureche a folosit în mod cert o cronică slavonă de curte, scrisă în timpul lui Petru Șchiopul, care cuprindea istoria Moldovei până pe la anul 1587. A cunoscut și utilizat și alte letopisețe interne, printre care și o cronică în limba slavă alcătuită de Hfrea che-lariul, în care sînt relateate amănunțit unele din faptele lui Petru Rareș, preluate ca atare și de Ureche.

Dintre izvoarele externe, principala sursă utilizată de cronicar a fost *Cronica Poloniei* a lui Joachim Bielski, publicată în 1597 la Cracovia. De asemenea, după cum au arătat cercetările întreprinse de prof. I.C. Chițimia, Ureche a folosit și scrierea lui Martin Kromer *De origine et rebus gestis Polonorum*, tipărită în limba latină la Basel în 1555 și reeditată în 1558, 1568, 1589. Această scriere, care ducea istoria Poloniei, în conexiune cu a vecinilor săi, inclusiv Moldova, până la anul 1506, se bucura de un deosebit răsunset în vremea studiilor polone ale lui Grigore Ureche, fiind utilizată și ca manual școlar.

Pentru capitolul privind țările vecine Moldovei, intercalat după paginile consacrate lui Ștefan cel Mare — Ureche a putut folosi lucrarea geografului elvețian Sebastian Münster *Cosmographia Universalis* (1544, 1550) sau scrierile olandezului Gerard Mercator, printre care *Atlas sive cosmographicae meditationes* (Amsterdam, 1630). În timpul studiilor sale în Polonia, a consultat probabil și alte scrieri, ca, de pildă, *Polonicae Historicae Corpus*, în trei volume (Basel, 1582), lucrare ce era folosită în școlile polone ale timpului.

Pentru lucrurile lui cele vitejești

În centrul cronicii este așezată figura lui Ștefan cel Mare¹, prototipul domnitorului-erou, adevărat simbol al Moldovei de odinioară. Voievodul devine un etalon al dragostei de țară și al vitejiei în apărarea ei. Chiar în acele situații grele în care, aparent, era biruit, ca după lupta cu otomanii de la Valea Albă, Ștefan cel Mare reușea să se ridice deasupra învingătorilor: „Minunat lucru — scrie Ureche — după poticala dintăi și după pierzarea oștii dintăi, cela ce nu avea voinici de oaste, ci strîngea păstorii din munți și argații, de-i într-arma, acum iară să rădica deasupra biruitorilor dintăi, dacă au pierdut țara, acum domni altora le da și țara lăția". Poporul, notează Ureche, îl considera pe Ștefan ca „un părinte al său", încît „pînă astăzi îi zicu sveti [sfîntul] Ștefan vodă, nu pentru sufletu, ce iese în mîna lui Dumnezeu, că el încă au fostu om cu păcate, ci pentru lucrurile lui cele vitejești, carile niminea din domnii mai înainte, nici după aceea l-au ajunsu".

Și urmașii lui Ștefan se bucură de admirația cronicarului. Bogdan, „ficionul lui Ștefan vodă cel Bun, ...ca un stejar în toate părțile priveghia, ca să nu stirbească țara ce-i rămăsese de la tată-său". Petru Rareș², celălalt fiu, „întru toate simăna tatine-său, că la războaie îi mergea cu noroc, că tot izbîndia, lucruri bune făcea, țara și moșia sa ca un păstor bun o socotia, judecată pre dreptate făcea". Ștefăniță³ vodă, fiul lui Bogdan, „întru tot simăna cu firea moșu-său, lui Ștefan vodă cel Bun, că la războaie îi mer-

gea cu noroc, că tot izbîndia și lucrul său îl știa purta, măcară că era tînr de zile".

Concepția care stă la baza scrierii lui Ureche este moralistă, scrierea și cunoașterea istoriei fiind considerate ca prilejuri de învățătură și cunoaștere: „Mulți scriitorii au nevoit de au scris rîndul și povestea țărilor — scrie Ureche în predosloviea cronicii sale — de au lăsat izvod pî urmă, și bune și rele, să rămîie feciorilor și nepoților, să le fie de învățătură, despre cele rele să se ferească și să socotească, iar despre cele bune să urmeze și să să învețe și să să îndrepteze".

Tot în predoslovie, se subliniază faptul că istoria este un bun de preț al unei țări, al unui popor, care se cuvine să fie păstrat, transmis din generație în generație, „ca să nu să înceă a toate țările anii trecuți și să nu să știe ce s-au lucrat".

Trebuie subliniată, de asemenea, viziunea lui Ureche asupra unității românești, a originii comune a românilor de-o parte și de alta a Carpaților. De asemenea, Ureche privește istoria Moldovei în contextul mai larg al istoriei continentale, introducînd în scrierea sa un capitol consacrat vecinilor țării — *Povestea și tocmala altor țări, ce sîntu prinprejur, cum nu să cade să nu pomenim, fiindu-ne vecini de aproape*.

Această idee a interdependenței istoriei proprii țării cu istoria și civilizația vecinilor este de esență umanistă, Grigore Ureche fiind printre primii reprezentanți de seamă ai umanismului românesc din sec. XVII. Mai mult decît atît, el este cel dintîi istoric național în limba română, care a rupt tradiția istoriografiei interne în limba slavă, deschizînd cîmp liber, în Moldova, operelor istorice românești ale marilor cronicari ce-l vor urma. ■

^{1,2} Magazin istoric, nr. 2/1971; 3/1977; 2/1974.

Primii pași importanți în direcția organizării politice a proletariatului au fost înființarea în 1887 la București, Iași și în alte orașe din țară, a cercurilor muncitorești, transformate apoi în cluburi muncitorești, cu un număr însemnat de membri. Acestea și-au propus ca principal obiectiv pregătirea congresului socialist ce avea să statueze înființarea partidului politic muncitoresc.

NICOLAE CEAUȘESCU

1887. CEROURILE MUNCITORILOR DIN ROMÂNIA

Dr. VASILE NICULAE

Cu un veac în urmă, în toamna anului 1887, când la București, Iași, apoi și în alte localități ale țării, au luat ființă cercurile muncitorești, mișcarea revoluționară din țara noastră avea o îndelungată tradiție. Ea cobora în istorie către perioada de sfârșit a feudalismului și de înfripare a relațiilor de producție capitaliste, fenomene ce au coincis și au determinat apariția pe scena istorică a elementului muncitor — purtătorul idealurilor de emancipare socială, de libertate și neatințare națională, de transformare revoluționară a societății. Prezentă în toate marile momente de puternică afirmare a națiunii române — revoluțiile naționale și sociale din 1784, 1821 și 1848, Unirea de la 1859, Războiul independenței de stat depline din 1877-1878 —, muncitorimea și-a făcut, astfel, ucenicia revoluționară, pentru ca apoi, pe măsura creșterii sale numerice, a cunoașterii, asimilării și aplicării creațiilor la principiiile socialismului științific la condițiile și particularitățile naționale, să parcurgă, etapă cu etapă, treptele unui proces ascendent, de maturizare ideologică, de formare a unor structuri organi-

zatorice în consens cu cerințele timpului și specificul vieții politice românești, având ca finalitate constituirea, în 1893, a Partidului Social-Democrat al Muncitorilor din România (P.S.D.M.R.)¹.

De la asociațiile profesionale apărute către mijlocul veacului trecut (cea dintâi, după ultimele cercetări, în 1842, la Brașov)², la Asociația generală a tuturor lucrătorilor din România, constituită în 1872³, și de la cercurile socialiste înființate în deceniul 7 al secolului trecut, la cercurile și cluburile muncitorești (1887-1893)⁴ — acesta a fost, succint, drumul parcurs de muncitorimea română către momentul grupării ei într-un partid politic propriu.

Un singur mănunchi

Crearea cercurilor muncitorești a fost rezultanta firească a procesului de dezvoltare a clasei muncitoare, a creșterii rolului ei în viața social-economică a țării. Încă în perioada anilor 1879-1880, atît primele programe socialiste,

cît și presa din acea vreme — *Contemporanul*, *Dacia viitoare*, *Besarabia*, *Drepturile omului*, *Revista socială* etc. — subliniaseră faptul că activitatea de propagandă socialistă trebuia să aibă ca finalitate nu numai luminarea maselor muncitoare, ci „și să organizeze muncitorii de la sate și de la orașe”. Începînd cu anul 1886, cînd a fost elaborat și publicat primul program marxist al întregii noastre mișcări muncitorești — *Ce vor socialistii români*⁵ — care se declara „programul partidei socialiste muncitoare, steagul în jurul căruia s-ar putea strînge tot ce este mai sîndtos, mai bun, mai cîștit în țara aceasta”, în luptă menită „a îmbunătăți starea actuală a claselor muncitoare și a apropia idealul socialist”, problemele tinînd de organizarea propriu-zisă a clasei muncitoare au devenit preocuparea centrală a mișcării revoluționare socialiste din țara noastră. Iar formula organizatorică preconizată — aceea de cercuri ale muncitorilor — tindea să individualizeze organizațiile de lucrători în peisajul politic românesc, în care celelalte formațiuni politice își organizaseră secțiuni locale sub formă de cluburi

¹⁻⁵ *Magazin istoric*, nr. 3/1968, 4/1973; 2/1986; 10/1972; 2/1980; 4/1973.

politice. Abia după ce aceste cercuri muncitorești au devenit și ele cunoscute în societate printr-o acțiune politică proprie s-a trecut, în 1890, la transformarea lor în cluburi ale muncitorilor, prin această evidențindu-se mai clar caracterul politic, inclusiv electoral-parlamentar, al activității desfășurate.

Începutul acestui proces s-a făcut la București — principalul centru economic, social și politic al țării, cu un proletariat numeros. Aici s-a constituit, în toamna anului 1887, primul cerc al muncitorilor; după modelul său, astfel de organizații au luat ființă în perioada imediat următoare, la Iași, Brăila, Bacău, Roman, Botoșani, Turnu Severin, Râmnicu Sărat, Focșani și în alte localități.

Activitatea cercurilor s-a desfășurat în mod unitar, bazându-se pe: 1. recunoașterea unui singur program de luptă (*Ce vor socialiștii români*); 2. asigurarea unui consens în definirea apartenenței lor la o singură organizație politică — denumită în epocă „partidul muncitorilor” sau „partida socialistă” —, încă neîncheată statutar, la nivel național, dar acționând ca atare prin intermediul acestor secțiuni locale; 3. pregătirea, în plan ideologic, politic și organizatoric, a terenului pentru întemeierea partidului clasei muncitoare; 4. concentrarea în aceste cercuri atât a intelectualilor socialiști, cât și a muncitorilor organizați; 5. atenția deosebită acordată organizării pe principii socialiste a țărânimii; 6. preocuparea comună și constantă pentru soluționarea, în spiritul ideilor socialismului științific, atât a problemelor specifice ale clasei muncitoare, țărânimii și altor categorii sociale asuprite, cât și a chestiunilor majore ale evoluției României moderne, prin implicarea activă, dinamică în viața social-politică a țării.

În fruntea cercurilor muncitorești s-au aflat cunoscuți militanți socialiști sau simpli muncitori, mulți dintre ei distingându-se și mai târziu prin activitatea depusă în conducerea partidului sau în organizațiile sale locale. Ele au avut norme precise de orga-

nizare, cuprinse în statute. Presa muncitorească ne informează, de pildă, că la începutul anului 1888, la București, era deja constituită o comisie pentru elaborarea proiectului de statut al Cercului muncitorilor din București; mai mult, la 1 aprilie 1888, s-a ținut o întrunire pentru definitivarea și votarea acestuia. Documentul n-a fost identificat până în prezent. În paginile presei există însă o serie de informații despre normele de organizare a cercurilor muncitorești.

Astfel, la 9 aprilie 1888, gazeta bucureșteană *Dezrobirea* formula „scopul de căpetenie” al Cercului muncitorilor: „Unirea tuturor muncitorilor într-un singur mănunchi, într-un partid puternic, care să fie partidul muncitorilor”. Iar ca mijloace pentru realizarea acestui scop se preconiza extinderea acțiunii de făurire a societăților de muncitori în toate localitățile, după care „toate societățile dintr-un district [județ] să se unească într-o tovarășie mai mare, care să formeze cercul muncitorilor din districtul acela, cu reședința în capitala districtului... Apoi toate cercurile districtuale să se unească și să formeze o tovarășie mai mare, un fel de republică federală a societăților lucrătorilor. Acesta trebuie să fie planul organizării lor”.

Și Eminescu, și Creangă...

Cercurile muncitorilor aveau sedii proprii, în cadrul cărora se desfășura, de regulă săptămânal, o intensă muncă de propagandă socialistă (cicluri de conferințe, școli de studii sociale, editarea de publicații etc.), de atragere a noi și noi membri, de susținere și solidarizare cu acțiunile politice și revendicative muncitorești. La București, sediul cu „firmă roșie” deasupra intrării se afla în sala Sotir din Piața Amzei¹. Iată cum ne înfățișează Const. Mille sala „unde muncitorii de toate breslele se adună spre a se consfătuși asupra intereselor lor”.

¹ Magazin istoric, nr. 3/1968.

Facsimile ale publicațiilor editate de cercurile muncitorilor în anii deceniului nouă al secolului trecut

locul către care și-a purtat pașii, în vara anului 1888, și marele poet Mihai Eminescu: „Sala este joasă, deși destul de mare. Pe pereți sînt steaguri roșii, portrele de socialiști celebri, iar în fund este tribună... E interesantă această adunare săptămînală, interesantă pentru cine știe să o studieze, pentru cine poate străbate în sufletul tuturor straturilor sociale care își dau întîlnire împreună sîmbăta. E tînărul imberb și visător care din cărți și-a făurit un ideal social, care și-a dat vieții sale o întînă nobilă și sfîntă, ținîta de-a trăi pentru dezrobirea semenilor săi... E lucrătorul de uzină, zdrobit de oboseala zilei, care vine ca la biserica, înțelegînd... că aici se vorbește de soarta lui, că lucrează și el la marelui edificiu al unei lumi în care va pieri nedreptatea”.

La Iași, sediul cercului muncitorilor era găzduit în locuința lui Ioan Nădejde din Sărărie, prezentată de Eugen Boțez (Jean Bart) drept „un cald cămin de cultură, un mare focar de lumină, o pildă pură de viață morală, de intenție și nobilă muncă, de idea-

*luri mărește, de sacrificiu și apostolat pentru dreptate, adevăr și frumos". Aici aveau loc ședințele membrilor cercului — lucrători, țărani, intelectuali; aici s-au pregătit pentru tipar paginile *Besarabiei, Contemporanului, Revistei sociale, Muncitorului, Criticii sociale*; aici se înregistra frecvent prezența lui Eminescu și a lui Creangă, cel care se adresa lui Ioan Nădejde cu formula „prietenu! Nădejde, „ca toți socialistii", după cum avea să scrie mai apoi pictorul Octav Băncilă.*

Pentru a ne face o idee mai clară despre activitatea acestor cercuri, reproducem din gazeta *Dezrobirea* programul organizației muncitorilor bucureșteni pentru lunile martie-aprilie 1888: „a) măsurile ce trebuie luate de muncitorii din Capitală pentru susținerea fraților lor din Galați, care se află în grevă [este vorba despre greva lucrătorilor cefești]; b) organizarea Cercului muncitorilor; c) crearea unei școli de adulți pentru muncitori; d) mijloacele prin care muncitorii să aibă medici și medicamente în cazuri de boală; e) organizarea de către cercul socialist a unui bal pentru mărirea fondurilor Cercului muncitorilor" etc.

Drept urmare, ședințele săptămânale de la sala Sotir deveneau „tot mai bine populate", după cum remarcă presa timpului, în fiecare sâmbătă seara în jur de 500 membri fiind prezenți la activitățile inițiate. Munca de propagandă era destinată, în primul rând, lucrătorilor industriali, fără a omite însă pe țărani care „tot muncitori sînt și tot aceleași interese au ca și muncitorii de pe la fabrici". La Iași, avea să scrie Sofia Nădejde în *Aminirile* sale, la întruniri participau numeroși adepți ai ideilor socialiste, recrutați „în universitate, în liceu, în școala normală, în școala de meserii, ba chiar și meseriași", la care se adăuga un important număr de țărani din împrejurimile Iașilor. La sfîrșitul anului 1887, Clubul muncitorilor din București număra peste 1500 membri, iar cel din Iași circa 2000. Numeroase adeziuni întruneau și cercurile muncitorești din celelalte localități, îndreptățind aprecierea cuprinsă într-un ar-

ticol publicat în gazeta *Drepturile omului* din 23 noiembrie 1888, conform căruia „de la Dorohoi în Mehedinți, pretutindeni forțele noastre sînt răs-pîndite, gata de lucru și așteaptă cuvîntul de ordine de la acela pe care o luptă mai îndelungată și mai nestrămutată i-a pus în capul mișcării socialiste".

În vederea intensificării activității de propagandă socialistă necesară difuzării largi a ideilor socialismului științific, a programului marxist din 1886 în rîndurile muncitorilor, țărănilor, intelectualilor, cercurile muncitorești au editat organe proprii de presă, fiecare dintre ele purtînd, de regulă, subtitlul de „organ al Partidei muncitorilor" sau de „organ al Partidului socialist". De o largă audiență s-au bucurat în acei ani gazetele *Muncitorul* (Iași, 1 noiembrie 1887-13 august 1889), *Dezrobirea* (București, 12 decembrie 1887-9 aprilie 1888), *România viitoare* (Brăila, martie-mai 1888), *Drepturile omului* (seria a II-a, București, 15 septembrie 1888-3 aprilie 1889), *Ciocoilul* (Roman, 5 februarie-4 mai 1889), *Revolta* (București, 1 octombrie 1889-1 ianuarie 1890) ș.a. A continuat, de asemenea, să apară în această perioadă publicația teoretică și culturală *Contemporanul* (Iași, 1881-1891).

Cauza dreaptă a țărănimii

Înțelegînd bine specificul dezvoltării societății românești, pornind de la baza economică, în care agricultura avea un rol preponderent, întemeiată la rîndu-i pe o considerabilă pondere a marii proprietăți funciare, mișcările socialiste au manifestat preocupări constante pentru soluționarea problemei agrare, pentru organizarea țărănimii pe principii socialiste. Ei au fost cei dintîi din Europa care au rezervat o parte a acțiunii organizatorice și de propagandă mediului rural, receptivă cu repeziune în lumea satului românesc. În anii

1887-1888 au fost constituite în comune din județele Iași, Roman, Vaslui, Fălciu, Putna apoi și în Ilfov, Brăila, Dimbovița, Ialomița, Vlașca „bresle ale lucrătorilor de pămînt", organizații socialiste sătești similare cercurilor muncitorești de la orașe. Așa cum avea să scrie mai tîrziu Sofia Nădejde, „între săteni, relativ la scurtă vreme, mii și mii alergau să asculte cuvîntul de mîntuire. Propaganda printre săteni a fost o fază nouă în mișcarea socialistă. Erău mulți dintre ei foarte deștepti și foarte devo-tați".

O vie activitate au desfășurat cercurile muncitorești în timpul marii răscoale țărănești din primăvara anului 1888, atunci cînd muncitorimea și organizațiile ei politice s-au manifestat ca apărătoare directă ale cauzei țărănimii. Cercurile muncitorești au demascat adevăratele cauze ale răscoalei („nespusa sărăcie a țăranului român, despoarea cea fără de milă, împîlărea crudă și neleguită" — cum scria *Muncitorul* la 31 martie 1888); au adresat îndemnuri la solidaritate cu cauza dreaptă a celor ridicați la luptă („Muncitori! Numai voi știți ce e amarul și sărăcia, numai voi știți ce va să zică robia muncii: numai voi puteți să înțelegeți pe cei care, disperați de lipsă și nedreptate, s-au sculat... Cînd țăranimea e închisă, voi trebuie să strigați, cînd ea e împușcată, datoria voastră e să ridicați glasul" — se spunea într-un Apel al Cercului muncitorilor din București, publicat în *Dezrobirea* din 9 aprilie 1888). Cercurile muncitorilor au protestat împotriva represiunilor guvernamentale, au inițiat și desfășurat acțiuni de solidarizare la București, Galați, Ploiești, Mizil, Cîmpina, Rîmnicul Sărat, Corabia, Zimnicea, Călărași, Oltenița, Vălenii de Munte.

O altă latură importantă a acțiunii politice a cercurilor muncitorești a reprezentat-o domeniul electoral și parlamentar. Avînd în vedere condițiile dificile impuse de sistemul electoral restrictiv, bazat pe avere, activitatea electo-

¹ Magazin istoric, nr. 3/1986.

rală și parlamentară socialistă subliniază încă și mai pregnant sporirea rolului organizațiilor muncitorești în viața politică a țării, a captării interesului unor pătriuri din ce în ce mai largi ale opiniei publice față de programul socialist. Încă din toamna anului 1887, I. Nădejde aprecia că „după cererile făcute, vedem că trebuie să se amestece și Partida socialistă în alegerile viitoare pentru Cameră; sînt mari șanse de succes la Colegiul al III-lea și la al doilea. Dar trebuie lucrat”. Reprezentanții cercurilor muncitorești au pregătit o intensă campanie electorală: au lansat manifeste, au organizat întruniri cu alegătorii, muncitori și țărani, explicându-le esența programului politic socialist și depunînd candidaturi proprii în județele Iași, Roman, Botoșani, Fălciu, Neamț, Brăila, Muscel — adică în acele zone ale țării în care influența socialistilor era în creștere. În urma desfășurării scrutinului parlamentar din 23-25 ianuarie 1888, a fost ales primul deputat socialist din istoria României, V.G. Morțun, la Colegiul II Roman. Subliniind importanța acestei reușite, gazeta *Dezrobirea* scria: „Astăzi muncitorii au și ei un reprezentant al lor. Acesta e deputatul V.G. Morțun, ales al Partidului muncitorilor din Roman”.

La tribuna Parlamentului

Acest prim succes electoral avea să fie amplificat cu prilejul alegerilor din 12-14 octombrie 1888, la care socialistii au depus candidaturi în județele Iași, Roman, Botoșani, Bacău, Vaslui, Morțun — la Colegiile II și III Roman și I. Nădejde — la Colegiul III-Iași. O semnificație aparte au dobîndit izbînzile de la colegiile III („țărănești”), mărțurie elocventă a sporirii prestigiului mișcării muncitorești nu doar la orașe, ci și la sate. Faptul n-a scăpat presei democratice, ziarul *Adevărul*, de pildă, conchizînd cu îndrep-

tărire: „*Încetul cu încetul socialismul cucerește al III-lea colegiu. Pînă acum el a cucerit Iașul, Romanul, a devenit tare la Vaslui, Botoșani, Bacău, Putna, Brăila*”. Iar gazeta *Muncitorul* aprecia că aceste izbînzii reprezentau „semnele deșteptării norodului”, ale hotărîrii muncitorilor și țăranilor de a trimite, „acolo unde se făuresc legile țării, oameni de-ai lor”.

Semnala „deșteptării norodului” a provocat reacția guvernului conservator-junimist care, cu primul prilej oferit — victoria socialistului Lascăr Veniamin în scrutinul parțial de la Colegiul III Roman, din 5 ianuarie 1889 — a manevrat invalidarea alegerii acestuia.

Prezența celor doi reprezentanți ai socialistilor în Adunarea Deputaților s-a constituit într-un mare succes al mișcării noastre muncitorești. De la înalta tribună a Parlamentului ei au avut posibilitatea să exprime punctul de vedere al mișcării revoluționare față de problemele fundamentale ale dezvoltării țării (apărarea independenței și lupta pentru făurirea statului național unitar, soluționarea radicală a chestiunii agrar-țărănești, necesitatea dezvoltării industriei naționale, a democratizării reale a vieții politice. Îndeosebi prin introducerea votului universal), să pledeze pentru adoptarea unui program de măsuri legislative în favoarea muncitorilor, cum erau: îmbunătățirea condițiilor lor de muncă și de viață — cu referire concretă la lucrătorii tipografii, la cei de la Atelierele Centrale ale Căilor Ferate și de la Arsenalul armatei —, legiferarea zilei de lucru de 8 ore și a repausului duminical sau — în favoarea țăranilor — noi împroprietăriri din domeniile statului, reglementări mai echitabile ale raporturilor de muncă, îmbunătățirea învățămîntului sătesc și a asistenței sanitare rurale etc.

În perioada 1887-1890, mișcarea revoluționară din România și-a dezvoltat legăturile tradiționale cu proletariatul din alte țări, a stabilit contacte directe cu Friedrich Engels, care aprecia — în

cunoscuta scrisoare adresată lui I. Nădejde, la 4 ianuarie 1888 — situația fermă a socialistilor români pe pozițiile ideologice ale marxismului și era la curent cu faptul că România se afla printre statele în care „socialiștii sînt reprezentați în parlamente”. De asemenea, delegații organizațiilor noastre muncitorești s-au numărat printre membrii fondatori ai Internaționalei II. În raportul prezentat de delegația română (formată din D. Voinov, E. Racoviță, A. Săulescu, I. Procopiu și D. Mani) la congresul constitutiv de la Paris, din 2/14-9/21 iulie 1889, al forului socialist internațional erau înfățișate succesele înregistrate de mișcarea noastră muncitorească pe plan organizatoric, al muncii de propagandă socialistă și al acțiunii politice parlamentare.

Începînd din februarie 1890, cercurile muncitorești (mai întîi cel din București, apoi și cele din țară) s-au transformat în cluburi ale muncitorilor, organizații cu predominant caracter politic, concepute pe baze mai largi și cuprinzînd un număr sporit de membri, îndeosebi muncitori, al căror scop principal era astfel definit în Statutul Clubului muncitorilor din București² (votat la 17 februarie 1890 și însușit apoi și de celelalte cluburi): „Să statornicească frăția și solidaritatea, în general, între toți muncitorii din țară..., să lupte pentru îmbunătățirea stării materiale, morale și politice a muncitorilor, să-i organizeze într-un partid aparte al lor, servind de simbură în jurul căruia să se grupeze toate puterile partidului muncitorilor”.

Pe temeiul experienței acumulate anterior, mișcarea noastră revoluționară și-a intensificat eforturile în direcția constituirii propriului partid politic, centralizat la scară națională, obiectiv realizat la istoricul Congres din 31 martie-3 aprilie 1893³, cînd a fost creat Partidul Social-Democrat al Muncitorilor din România, eveniment de excepțională însemnătate pentru destinele luptei revoluționare a proletariatului, a întregului popor român. ■

² *Magazin istoric*, nr. 6/1969, 2/1976; 2/1980; 4/1973 și 2/1982.

UNDE ODINIOARĂ A FOST SARMIZEGETUSA...

PAUL ABRUDAN

Timp de cîteva zile am vizitat frumoasa vale a Hațegului, unde odinioară a fost Sarmizegetusa; am umblat din sat în sat în munca de cercetare. Am trecut și prin frumoasa și bine întreținută cetate Maros, de lângă Vețel, aproape de Deva, unde, în împrejurimi, am găsit împrăstiate pietre cu inscripții vechi, pe care le-am adunat.

Astfel consemna marele istoric al lumii romane Theo-

dor Mommsen (1817-1903), în Raportul prezentat Academiei de științe din Berlin, la 28 octombrie 1857, rezultatul călătoriei sale de studii efectuate cu o lună mai înainte pe locurile străvechii capitale a Daciei, Sarmizegetusa. Savantul german¹ întreprinsese această călătorie cu sprijinul Academiei din Berlin, în vederea stringerii de material științific despre antichitățile romane de la noi, necesar al-

cătuirii corpusului de inscripții latine, cu a cărui editare fusese însărcinat de forul academic berlinez. Prezența sa în Transilvania se înscrie, astfel, ca un moment deosebit de semnificativ pe firul tradițiilor legăturilor dintre oamenii de știință români și străini, marcînd interesul pe care istoricii occidentali îl purtau istoriei poporului român, străvechii sale culturi și civilizații.

THEODOR MOMMSEN —

primul istoric

laureat al Premiului Nobel

CONSTANTIN ANTIP

În urmă cu 85 ani, în reuniunea din 13 noiembrie 1902, juriul desemnat în acest scop de Academia suedeză a decernat Premiul Nobel pentru literatură lui Theodor Mommsen, „cel mai mare maestru din epocă în arta redării istoriei, în special pentru opera sa monumentală Istoria romană”. Hotărîrea era în deplin acord cu paragraful 2 al statutului privind acordarea prestigioasei distincții, potrivit căruia noțiunea de literatură nu se mărginește la beletristica pură, ci se extinde și asupra creațiilor din alte

sfere, valoroase prin conținut și perfecțiunea formei. Opțiunea înaltului for scandinav, întemeiată pe demersul științific, mesajul umanist și eleganța artistică a operei lui Theodor Mommsen, va fi validată plenar de posteritate. „Cîtă vreme vor exista erudiți preocupați de măreața realitate a antichității romane — afirma acum două decenii unul dintre cei mai autorizați exegeți ai savantului german, academicianul francez Jérôme Carcopino —, el vor fi tributari Corpusului Inscriptiilor Latine, al cărui spirit

În acel an, 1857, când Th. Mommsen vizita Transilvania și vestigiile sale care evocau istoria de început a daco-romanilor, savantul era în plină afirmare. Apăruseră primele trei volume, între 1854 și 1856, din monumentală sa sinteză *Istoria romană*, lucrare care deschisese noi orizonturi în studierea și înțelegerea evoluției istoriei romanilor. „Epi-grafist, cunoscător al instituțiilor romane, mai ales cele de drept politic, lingvist, numismat, Mommsen era, fără îndoială, pregătit ca să scrie istoria poporului roman — nota profesorul universitar Teohari Antonescu (1866-1910), în prezentarea consacrată învățatului german în volumul III al *Enciclopediei române* (Sibiu, 1904). În adevăr, istoria sa romană a stîrnit de la început o admirație generală și a fost tradusă în mai toate limbile popoarelor culte ale Europei“.

O parte din zidul cetății Sarmizegetusa

rector a fost Mommsen și în care ea (realitatea romană) respiră încă. Cîtă vreme vor exista juriști pregătiți să remonteze mecanismul instituțiilor poporului care a statornicit domnia legilor..., ei își vor înfige mîinile pînă la cot în mina care este Dreptul public al lui Mommsen. Și cîtă vreme vor exista oameni de litere pentru care istoria este deopotrivă artă și știință, ei nu se vor îndepărta deloc de via și pasionanta lui Istorie romană“.

De ce „Istoria romană“ și nu „Război și pace?“

Cum s-a ajuns ca Nobelul literar să încoroneze un istoric, într-o vreme cînd trăiau scriitorii ca: Lev Tolstoi, Emile Zola, Henrik Ibsen, William Butler Yeats, Antonio Fogazzaro, Rabindranath Tagore sau Mark Twain? Primim explicații limpezi de la dr. Gunnar Ahlström, membru al Institutului Svenska, prin excursul „Scurtă istorie“ a atribuirii Premiului Nobel lui Theodor Mommsen (1967). Misiunea Comitetului Nobel a început în 1901 și a presupus o perioadă de tatonări, precizează el. Conferirea premiului pentru înțlia oară poetului Sully Prudhomme s-a datorat nu atît candidatului, cît prestigiului Franței și Academiei din Paris. Faptul a produs nedumerire, în numeroase cercuri intelectuale discutîndu-se, printre altele, de ce a fost preferat un scriitor cu o audiență extrem de redusă printre contemporanii săi (care, cum remarcă Alexandru Philippide, va reuși să ajungă unul dintre cei

mai necitiți poeți ai lumii) apostolului care a zguduit conștiința universală cu Învierea? S-a replicat că Lev Tolstoi nu a făcut obiect al dezbaterilor juriului Nobel, deoarece nimeni nu-l propusese. Admiratorii patriarhului de la Iasnaia Poliana au reacționat energic recomandîndu-i expres candidatura pentru anul 1902. Dar Academia suedeză nu a luat-o în atenție, considerînd că autorul romanului *Război și pace*, deși era un scriitor strălucit, nu se încadra în viziunea morală a fondatorului premiului, deoarece își permisesese să critice pasaje din Biblie. Tolstoi însă a procedat ca un înțelept ce era, anunțînd refuzul său anticipat.

Situația creată a fost folosită de „Societatea autorilor“ din Londra, pentru a lansa în competiție pe Herbert Spencer. Stilul pedant, precaut, lipsit de orice științiere al lucrării sale de bază, Principii de sociologie, a fost de părere Stockholm, nu indica o personalitate de dimensiunea unei consacări literare de rezonanță mondială.

Academia suedeză a fost scoasă din dificultate de Academia de științe din Berlin, care, într-un memoriu, supunea deliberării pe Theodor Mommsen și capodopere sa Istoria romană. Numărul semnatarilor documentului era limitat la optsprezece, „dar optsprezece lei“, accentuează dr. Gunnar Ahlström.

Obiecției previzibile — dacă nu cumva Academia suedeză și-a propus să recompenseze numai opera încheiată a unui vieț (primul laureat se născuse în 1839, iar al doilea în 1817), eludînd clauza actualității — i s-a răspuns probant prin discursul pronunțat de secretarul perpetuu al Academiei suedeze, dr. Wirsén, la 10 decembrie 1902, cînd i-a fost

Istoricul german se făcuse cunoscut în cercurile științifice și prin studiile sale de epigrafie, pentru care fusese stimulat și de profesorul său de la Universitatea din Kiel, Otto Jahn. În 1844, cu o bursă din partea guvernului danez, a întreprins o călătorie de studii în Franța și Italia. La Roma, ca oaspete al Institutului prusian de arheologie, a luat contact cu unii dintre cei mai buni cunoșcători ai inscripțiilor antice latine. Încurajat de marele epigrafist Bartolomeo Borghesi (1781-1860), pe care îl va considera permanent maestrul său, Mommsen a plănuț publicarea unei vaste culegeri de inscripții latine, *Corpus Inscriptionum Latinarum*, al cărei prim volum a apărut în 1863. Lucrarea, realizată de Th. Mommsen cu colaborarea unor prestigioși istorici ai vremii sale, a apărut în 20 tomuri în timpul vieții savantului, cuprinzând peste 200 000 inscripții din toată aria lumii romane. Profesorul I.I. Russu (1911-1984) sublinia că „este prima

realizare științifică valabilă și durabilă până azi și va rămâne în viitor... pentru epigrafia tuturor zonelor Imperiului roman, fiind temelia monumentală a documentării cu privire la toate problemele istorice ale provinciilor [romane]”. Acest corpus de inscripții a fost consultat și de marele nostru poet Mihai Eminescu, care și-a extras din el informații referitoare la strămoșii noștri daco-romani.

Opera și activitatea lui Mommsen au fost cunoscute și prețuite de timpuriu în România. Printre colaboratorii săi s-a aflat, de altfel, și Gri-gore Tocilescu (1850-1909), consemnat în repetate rânduri în volumul III din *Corpus Inscriptionum Latinarum*, consacrat inscripțiilor din Dacia antică. În prezentarea amintită, Teohari Antonescu sublinia că timp de 10 ani, „de la 1850 la 1860, [Mommsen] scoate la lumină opere de valoare neprețuită, care prin metoda cercetărilor și prin importanța rezultatelor dobândite au ră-

mas și astăzi [zorii secolului XX] încă neîntrecute”.

Recent, Editura științifică și enciclopedică a început publicarea traducerii integrale a *Istoriei romane*, din care a apărut volumul I (cuvânt înainte de acad. Emil Condurachi, traducere - Joachim Nicolaus). Relevând contribuția istoricului german la dezvoltarea studiilor romane, acad. Emil Condurachi (1912-1987) arăta în cuvântul înainte al traducerii românești: „*Istoria romană* a lui Mommsen... a fost și continuă și astăzi să fie considerată drept un adevărat monument al istoriografiei moderne asupra Romei antice realizat în secolul trecut”. Lucrarea, subliniază regretatul istoric român, „rămâne un model de severitate științifică și de sobrietate în expresie, calități ce merită a fi scoase în evidență și date drept exemplu”.

Istoria romană a lui Mommsen ne reține atenția și datorită opiniilor pe care le avansează asupra străvechilor locuitori ai pământurilor românești, geto-dacii. Astfel, potrivit ma-

Încredințat ministrului plenipotențiar al Germaniei la Stockholm, contele von Leyden, Premiul Nobel pentru literatură acordat lui Theodor Mommsen. „Știința și arta s-au dovedit adesea în stare să preserveze savanților și artiștilor tinerețea inimii — sublinia dr. Wirsén. Mommsen este în același timp un om de știință și un artist și, la vârsta de 85 de ani, este tânăr în operele sale... Medalia Premiului Nobel pentru literatură înfățișează un bărbat tânăr ascultând cu atenție inspirațiile muzei. Mommsen este un bătrîn, dar acest bătrîn este plin de ardore a tinereții și rar s-a făcut simțit în chip așa de viu, ca în *Istoria romană* a lui Mommsen, că Clio este una dintre muze”.

Secolul muzei Clio

Care sînt sursele vitalității opereii lui Theodor Mommsen? Ele rezidă în însuși climatul ansamblului spiritualității secolului XIX, denumit secolul istoriei. Cele două dominante ale sale, naționalul și socialul, respectiv promovarea conceptului individualității organice și autodeterminării popoarelor, al revendicării libertăților și drepturilor lor, au generat, după revoluția franceză și războaiele de eliberare antinapoleoneene, o explozivă întoarcere spre cunoașterea de sine, pornind de la obîrsie. Această întoarcere era un sentiment general, a cărui undă filozofică poetul romantic german Novalis o denumea plastic „dor de casă”. „Încotro ne îndreptăm noi oare?” era interogația romanului său Heinrich von Offedingen, care primea splendidul răspuns: „Întotdeauna către casă”.

Pretutindeni se dezvolta dorința de a asimila multilateral și în profunzime adevărul asupra componentelor durabile ale acestei „case”, de a identifica cit mai exact locul și rolul fieșărui popor în modelarea propriilor destine și ale întregii omeniri, de a găsi noi argumente altă pentru legitimarea trecutului, cit și a aspirațiilor prezentului, proces în care istoria devenea un mijloc indispensabil, ceea ce impunea ca ea să intrunească valentele unei autentice științe. Pe această direcție, înaintași de faimă ridicaseră schele importante.

Secolul luminilor, secol contestatar, prin corifeii săi, în frunte cu Voltaire, recuzind canoanele scolastice, reinterpretase trecutul pe baza metodologiei critice asupra surselor. El repuse în drepturi omul, care nu mai era privit ca rob al lui Dumnezeu, victimă a păcatului originar, ci ca demiurg al istoriei; se indica, astfel, programul inițial al istoriografiei de factură modernă. Urmașii luministilor, romanticii — dintre care cităm pe germanul Barthold Georg Niebuhr (1776-1831), a cărui *Istorie romană* a fost carte de căpătîi pînă la apariția celei a lui Mommsen —, stimulînd în mod impresionant curiozitatea față de trecut, au îmbinat această critică cu intuiția și forța imaginativă — uneori geniale, alteori provocatoare de grave confuzii — în recompunerea fizionomiei epocilor apuse, au atribuit cea mai mare însemnătate personalității creatoare a popoarelor. După romantism, școala realistă a dezvoltat în așa măsură atitudinea de cunoaștere și cercetare riguroasă, de reconstituire precisă a realității devenirii în timp a popoarelor și a lumii, încît — reținînd numai ce-i valabil din tradiție și inovînd — a desăvîrșit actul consolidării istoriei ca

nierei sale de a înfățișa nu numai comunitățile romane, ci și pe cele ale vecinătăților. Mommsen se oprește și la societatea geto-dacă contemporană cu personalitatea cea mai mult agreată de el, Cezar. În subcapitolul *Noul regat al dacilor*, savantul german subliniază că, spre mijlocul secolului I î.e.n., „pe vastele cîmpii ale Daciei se organiza politic un popor care era destinat să joace un alt rol în istorie decît besii și dantheletii” (triburi care hărțuiau unitățile militare romane din Balcani, fără a constitui un pericol serios pentru ansamblul puterii Romei). După ce evocă pe Zamolxis, în care vede o ființă umană și o divinitate, și înfrurirea cultului lui asupra edificiului social și statal geto-dacic, Mommsen scoate în relief personalitatea regelui Burebista, care, „cu mulțimile sale disciplinate prin tenacitate

Basorelief descoperit în Piața Ștefan cel Mare din Cluj-Napoca

știință nouă, în concordanță cu exigențele unei epoci schimbate.

În cadrul acestui curent viguros și fecund, Theodor Mommsen gîndea lumea ca un cîmp al forțelor sociale, al împletirii dintre individ, stat și popor, abordînd global realitatea istorică. Nu intrigile de palat sau revoltele gărzii imperiale, cum bine s-a spus, îl interesau cu precădere, nici „istoria bădăliilor”, pe care o lua în deridere, ci dinamica societăților, a comunităților în toate laturile — politice, economice, militare, culturale —, structura instituțională statală, stratificarea socială, raporturile dintre colectivitatea dată și individ ș.a. O asemenea viziune își găsea expresia și la noi, fondatorul științei istorice moderne românești, Nicolae Bălcescu, postulînd: „Istoria nu trebuie să fie numai un șir de oarecare întîmplări politice sau militare uscate”... „nu trebuie să se ocupe numai de oarecare persoane privilegiate”, ci „să ne arate poporul român cu instituțiile, ideile, sentimentele și obiceiurile lui în deosebite veacuri”.

Fără a ne propune o analiză a operei lui Mommsen, ne vom mărgini la cîteva mențiuni, prin prisma celor două imperative ale veacului: principiul naționalităților și participarea la viața publică a membrilor societății. Istoria romană pune în evidență trăsăturile specifice ale comunităților etnico-lingvistice romano-italice, cît și din țările cu care statul roman s-a confruntat. Totodată, ea învederează teza lui Mommsen că gradul atins de civilizația și morala societăților antice trebuie evaluat în funcție de accesul membrilor acestora la calitatea de cetățean. Lui Cezar, eroul său preferat, istoricul îi găsește un merit neperisabil în înțelegerea necesității de a

și entuziasme, a fondat în timp scurt un regat puternic care se întindea pe ambele maluri ale Dunării... Nu existase încă nici un contact direct cu romanii și nimeni nu putea să spună ce va deveni acest regat, ale cărui începuturi amintesc pe cele ale Italiei; nu era însă nevoie să fii profet ca să-ți dai seama că niște proconsuli ca Antonius și Piso¹ nu erau făcuți să se lupte cu zeii”, adică cu conducătorii geto-dacilor, regele și marele preot, care erau asemuți cu zeii.

Călătoria de studii a lui Mommsen în Transilvania se înscrie cu o semnificație deosebită în cadrul activității științifice a savantului. Ea ilustrează interesul deosebit pe care istoricul îl acorda antichităților romane de la noi, a căror studiere și publicare erau menite să contribuie la mai buna cunoaștere a isto-

¹ Caius Antonius Hybrida și Marcus Piso, guvernatori romani în Macedonia, în jurul anului 60 î.e.n.

acorda dreptul de cetățenie în bloc, ca un factor de progres social-istoric și de atenuare a divergențelor dintre Roma și celelalte populații italiice, de asigurare a condițiilor unificării Italiei.

Reliefarea unor asemenea aspecte nu avea numai o importanță de ordin istoric, ci și de argument în vederea realizării unui deziderat esențial al prezentului — unitatea Germaniei. Pătruns și stăpînit de acest ideal, Mommsen va accepta chiar concretizarea operată de Otto von Bismarck, prin fondarea imperiului federativ, care cuprindea și achizițiile din războaiele cu Danemarca și Franța. Marele istoric — în concepția căruia unitatea trebuia să însemne, totodată, libertăți și drepturi politice și sociale pentru popor — își va limita consensul la atît și va supune unei critici ascuțite autoritarismul dictatorial al lui Bismarck și pe susținătorii acestuia. În schimb, unul dintre cei mai reductibili adversari ai politicii cancelarului de fier, militantul socialist August Bebel, îi va atrage toată considerația sa. Este relevant, în acest sens, pasajul dintr-un discurs ținut de Mommsen, în calitate de deputat, în Reichstag, pe care îl cita gazeta lașul socialist, în numărul din 22 februarie 1920: „Domnilor deputați, cu o parte din inteligența și cultura acestui umil strungar s-ar putea garnisi o duzină de capete de junckeri culți și, cu ceea ce i-ar mai rămîne lui Bebel, el ar străluci încă deasupra celor mai lămuți din rîndurile dumneavoastră”.

Citit de Eminescu

Înscrisă pe orbita care antrena, pe plan european, spiritele spre știință, spre excitație strictă, activitatea lui Mommsen va acorda o funcție decisivă

riei latinătăii orientale din primele secole ale mileniului întâi al erei noastre.

Deși activitatea sa de cercetare și munca de la catedră îl absorbeau, Mommsen a luat hotărârea de a vizita Transilvania în toamna anului 1857. La 30 iunie, el îi scria, între altele, cărturarului Fr. Müller, din Sighișoara: „Acțiunile și cercetările pe care le întreprind sînt — atît pentru patria dv. cît și în sinea lor — acțiuni de importanță națională și în folosul tuturor”.

După minuițioase pregătiri — între care consultarea unor publicații transilvănene, informarea despre principalele colecții și colecționari de antichități, despre obiectivele și localitățile de vizitat — la 12 septembrie 1857, Mommsen îl anunța pe același Fr. Müller că era gata de drum. „Mîine dimineată — scria el — părăsesc Viena... pentru a ajunge la Cluj... Fie ca timpul să fie prielnic pentru a-mi dezvălui cu toată splendoarea

țara d-voastră prețioasă”. Tot în vederea facilitării cercetărilor sale, Mommsen a luat legătura și cu istoricul sas Georg Daniel Teutsch (1817-1893), din Sibiu, care i-a recomandat o serie de istorici și cărturari transilvăneni, care puteau să-i fie de folos în cercetările sale.

După cum aflăm din același Raport prezentat Academiei de științe din Berlin, Mommsen și-a început investigațiile la Ilșiua, lângă Dej, localitate din apropierea fostei granițe de nord a Imperiului roman. De aici, s-a deplasat la Cluj, prezența sa fiind consemnată, la 24 septembrie 1857, în paginile unui ziar al vremii, care înregistra minuițiozitatea cu care istoricul german a cercetat piesele aflate într-o colecție particulară (busturi, coloane de piatră, pietre de mormînt etc.). Și-a continuat călătoria la Turda, Grind (Luncani), Aiud, Sebeș, examinînd și copiind alte inscripții aflate în diferite colecții.

La 1 octombrie 1857, Th. Mommsen a ajuns la Blaj, unde a fost oaspetele renumitului filolog Timotei Cipariu (1805-1887). S-au întreținut, desigur, pe îndelete, despre măturile daco-romane, vechimea poporului român, Cipariu împărțindu-i din preocupările sale privind studierea istoriei limbii române. În 1854, Cipariu publicase *Elemente de limba română după dialecte și monumente vechi* și, în 1857, pregătea *Crestomația sau analecte literare din cărțile mai vechi și nou românești, tipărite și manuscrise, începînd de la secolul XVI pînă la al XIX cu notiță literară*, care urma să apară în 1858. Savantul german va fi admirat și cercetat, de asemenea, faimoasa bibliotecă a lui Cipariu, cea mai mare bibliotecă românească particulară din Transilvania acelei vremi, cu valoroase tipărituri și manuscrise în limbile latină, greacă, ebraică, persană, arabă, turcă, spaniolă, siriană ș.a.

documentării, mergînd pînă acolo încît el va publica ultimul volum, al V-lea, dar nu va mai scrie volumul al IV-lea din Istoria romană, oprecînd informația disponibilă ca insuficientă. În schimb, va iniția și supraviețuirea întocmirii celebrului Corpus Inscriptionum Latinarum, la care va utiliza colaboratori din toate țările de pe arealul fostului Imperiu roman. Pe cînd se afla la Viena și Berlin, menționează George Călinescu, „Eminescu a studiat Corpus Inscriptionum Latinarum al lui Mommsen, din care își extrăgea, cu o bună caligrafie (referire la mss. 2 257 de la Academia română — n.n.), date privitoare la Dacia”.

Colecționarea de documente devenise o necesitate stringentă și se practica în toată Europa. În acest context, se detașează și românul Eudoxiu Hurmuzaki¹, cu cinci ani mai vîrstnic decît Mommsen, care ne-a lăsat inestimabila serie de volume de documente, fundamentală și astăzi pentru demonstrarea originii, continuității și unității poporului nostru în vatra străbună.

Știința istorică a exercitat o influență benefică asupra altor sectoare ale vieții spirituale, cu deosebire asupra literaturii. Implicîndu-se decis în acțiunea de reînviere a trecutului, literatura a început să urmărească nu numai subiecte istorice și tratarea lor artistică, după fantezia autorului, ci și observarea unor parametri de exactitate științifică. „Istoria, istoria și științele naturii lată muzele epocii moderne” — exclama Gustave Flaubert și trecea la scrierea celui mai dens și artistic roman istoric, exem-

plu-etalon, Salammbô. Pentru elaborarea lui, Flaubert s-a transformat într-un veritabil specialist, studiînd meticulos pe autorii antici, inscripții și documente, cercetînd la fața locului vestigiile cartagineze. Fidel convingerii că scriitorul trebuie să tindă spre obiectivitatea absolută, să îmbine conștiința artistică cu forța observației, Flaubert a întreprins o asemenea operă de erudiție, încît pasaje din roman sînt redată aproape în aceiași termeni ca în Istoria romană a lui Mommsen.

Spre ilustrare socot revelatoare o simplă comparație:

Mommsen: „Cartagina, ca și Roma, guverna, pe lîngă conaționali, și un număr considerabil de comunități străine [...] Roma nu priva comunitățile de întreaga lor autonomie, nici chiar pe cele mai slab administrate, și nu stabilea nici uneia un impozit fix; Cartagina își trimitea guvernatorii peste tot și apăsa prin dări grele chiar orașele feniciene mai vechi, în timp ce populațiile supuse erau considerate de fapt drept sclavi ai statului [...] O mîrturie despre spiritul ce domnea în Africa este faptul că femeile libiene își ofereau din proprie inițiativă bijuteriile mercenarilor care luptau împotriva Cartaginei” (Istoria romană, I, București, 1987, p. 290).

Flaubert: „Cartagina ținea toate aceste neamuri [din nordul Africii] sub stăpînire a ei istovitoare. Punea asupra lor biruri grele, iar cei care zăboveau cu plata sau îndrăzneau măcar să murmure sîrșeau în lanțuri, sub secure sau pe cruce [...] Oamenii sate-lor rădălate erau vinduți ca sclavi. Cartaginezii își preluau guvernatorii ca pe niște teacurli: cei mai buni erau cei care storceau cel mai mult [...] Femeile

¹ Magazin istoric, nr. 1/1974.

Din Blaj, istoricul german s-a îndreptat spre Sibiu, unde a luat legătura cu naturalistul Eduard Albert Bielz (1827-1898) și cu istoricul și publicistul Michael Johann Ackner (1782-1862).

„Mommsen a ajuns în seara zilei de 2 octombrie [1857] la Sibiu — avea să relateze într-o scrisoare, un an mai târziu, Ackner... M-a surprins la Gușterița, în dimineața zilei de 3 octombrie, însoțit de [Eduard] Albert Bielz. După salutul de bun venit și unele schimburi de cuvinte, m-a rugat să-l însoțesc pînă la Orăștie, de acolo pe valea Hațegului și înapoi, pînă la Deva și [M] [aros] Nemeti (Mintia)“.

În zilele de 3 și 4 octombrie 1857, istoricul german a vizitat Sibiu și împrejurimile, a studiat piesele epigrafice de la Muzeul Brukenthal și din colecția lui Ackner, a fost primit de primarul orașului și s-a întâlnit cu președintele

Placă dreptunghiulară de marmură, de la Ulpia Sarmizegetusa (zeul Mithras sacrificînd un taur)

[din triburile supuse] își dăruiau mercenarilor răzvrătiți sabele, inelele și cerceii, tot ce ar fi putut să slujească la nălmicirea Cartaginei" (Salammbo, București, 1967, pp. 102-103).

Fără a fi torturat de „chinurile stilului“, ca Flaubert, Mommsen realizează descrieri captivante (bătăliile de la Cannae, Alesia, Pharsala), portrete magnifice (Hannibal, Cezar, Vercingetorix), comparații insolite (scriind despre conducătorul rezistenței antiromane din Lusitania, păstorul Viriathes, afirma că, „în acea epocă prozală, apăruse unul din eroii lui Homer“, în timp ce Pirhus, regele Epirului, „era, față de Macedonia, ceea ce este ducele de Hessa față de Prusia“), caracterizări elocvente (prin reformele regelui Burebista și marelui preot Deceneu, poporul get „a fost parcă transformat de noua Evanghelie a cumpătării și bravurii“), întrebări tulburătoare („Ariovist învingător, mă întreb ce ar fi civilizația noastră“). Toate acestea au constituit suportul aprecierilor emise la solemnitatea remiterii Premiului Nobel, anume că opera mommseniană, monument de tăria bronzului și finețea marmurei, dă peste tot în vileag pe cercetător, dar și pe artist.

Opinia că latura științifică se cerea armonios îmbinată cu cea artistică se generalizează. Nicolae Iorga, care își începea opera istorică în momentul cînd Mommsen și-o încheia, o „surprindea admirabil în prelegerea de deschidere ținută în 1897 la Universitatea din București. „Într-o operă istorică — spune el — sînt patru elemente: material, critică, organizare, stil. Cele dintîi determină soliditatea și adevărul, celelalte — frumusețea“. Adevăr mereu întărit de trecerea anilor. „Se afirmă, pe bună drep-

tate, va scrie Arnold Toynbee, că nici un istoric nu poate fi «mare», dacă nu este totodată și un mare artist“.

Omul datoriei de fiecare zi

Dacă Mommsen ar fi trebuit să-și ia o deviză, aceasta nu putea fi decît cea formulată de Goethe: „Ce înseamnă datoria? Cerința fiecărei zile!“

Datoria, la Mommsen, îmbrățișa totul: de la reînvierea istoriei antichității, la implicarea în tumultul luptelor epocii moderne (pentru radicalismul său pașoptist va suferi o condamnare politică de nouă luni închisoare), de la grija față de cei 16 copii (dintre care șase băieți și șase fete trăiau cînd totuși a luat Nobelul), la cea față de milioanele de germani, ca și față de soarta umanității întregi. Pentru a și-o îndeplini s-a cheltuit cu o exemplară dăruire. De la anii copilăriei unui fiu de păstor, ani petrecuți în Gardingul natal din Schleswig dănez, apoi la Odesloe în Holstein, tot dănez, la cei consumați cu studiile la colegiul din Altona (1834-1838) și la Facultatea de drept a Universității din Kiel (1838-1843), apoi cu învățarea altora la catedrele universitare deținute la Kiel, Leipzig, Zürich, Breslau sau Berlin, de la Cartea de cîntece a celor trei prieteni, publicată împreună cu fratele său Tycho și prozatorul Theodor Storm în 1843 — cînd își trecea și doctoratul —, la cele aproape o mie de titluri de lucrări științifice, viața și activitatea lui Theodor Mommsen au fost de o intensitate aproape inimaginabilă. Studiul asiduu, exhaustiv, consemnează bio-

Asociației istoricilor sibiieni. În după-amiaza zilei de 4 octombrie, a făcut o plimbare în împrejurimile Sibiului. „Momm- sen — scria Ackner — era încântat de priveliștea lanțului de munți înalți și a minunatei văi a Cîbinului”. În seara aceleiași zile, savantul și-a continuat investigațiile la Muzeul Brukenthal. „După ce am văzut și admirat la lumină de luminare, pînă noaptea tîrziu, o mare parte a monedelor de la Brukenthal și a camelelor formidabile, pietrele antice, adînc și în relief tăiate (cîte 200 piese), ne-am despărțit de Momm- sen”, relatează Ackner.

Ținta călătoriei era însă regiunea Sarmizegetusei, străvechea capitală a Daciei, ținut bogat în mărturii ale unui glorios trecut. La 5 octombrie, savantul german a plecat la Alba Iulia, continuîndu-și apoi investigațiile la Zlatna, Abrud, Roșia Montană. La 6 octombrie, a cercetat vestigiile de la Orăștie, Simeria, Săcele, Bretea Ro-

mână, Hațeg, Sîntămăria Orlea, Totești, Picișa, Ostrov. În 7 octombrie, s-a deplasat la Rîu de Mori, la Clopotiva, Ulpia Traiană (Grădiștea), Densus, Fărcădin, iar de aici, în 8 octombrie, la Hunedoara și Deva. În 9 octombrie a fost la Vețel (Mintia), Brănișca și Zam. A descoperit cu acest prilej noi inscripții la Picișa și Deva, fapt consemnat de ziarul sibian *Telegraful român* la 17 octombrie 1857.

Deosebit de rodnică, călătoria de studii a lui Momm- sen în Transilvania s-a soldat cu o bogată recoltă științifică. Rezultatele cercetărilor le-a valorificat în tomul III al corpusului de inscripții, publicat în 1873. Sînt cîteva sute de inscripții, diplome, table cerate din Alburnus-Roșia, însoțite de un bogat material ilustrativ. Multă vreme acest corpus a rămas una dintre cele mai importante surse epigrafice pentru cunoașterea Daciei romane, cu toate lacunele

și inexactitățile sale. O ediție critică a mărturiilor epigrafice din Dacia romană a fost inițiată abia în anii din urmă cînd, sub egida Academiei de științe sociale și politice, a început publicarea corpusului *Inscripțiile antice din Dacia și Scythia Minor*, a cărui primă serie cuprinde *Inscripțiile Daciei romane* (vol. I — 1975, II — 1977, III₁ — 1977, III₂ — 1980).

În urmă cu 130 ani, Theodor Mommsen — asemenea altor istorici, oameni de cultură, artiști, de-a lungul secolelor —, convins de însemnătatea pe care o prezenta cunoașterea trecutului poporului român pentru studiarea istoriei generale a continentului, a venit să bată cu pașii lui pămîntul românesc al Transilvaniei. O călătorie în care bucuria de a întîlni oameni și locuri minunate s-a însoțit permanent cu satisfacția intelectuală de a lua contact cu noi și noi mărturii ale unei bogate și îndelungate istorii. ■

grafii săi, reprezenta a doua sa natură, materializată într-o cultură fără frontiere. Se poate spune că a pîdit în lume cu cartea în mînă (cînd a intrat la colegiu cunoștea perfect, pe lîngă limbile natale — germana și daneza —, greaca, latina, franceza și engleza, evantai completat, la universitate, cu italiana și suedeza; la întrebarea ce i-a fost pîdă spre sfîrșitul vieții, dacă a citit toate scrierile Romei antice și pe cele referitoare la ea, a răspuns laconic: da!) și a ieșit din ea cu cartea în mînă (moartea l-a surprins în bibliotecă sa din Charlottenburg, trăgînd din raft o carte). „Marea fără tîrmuri a cercetării” îi împunea să transforme noaptea în zi, fără a face din zi noapte. Pe drept, în panegiricul rostit, în noiembrie 1903, la catafalcul marelui dispărut, istoricul Adolf von Harnack (1851-1930) avea să conchidă: „Noaptea pe care Mommsen le-a petrecut treaz luminează munca pe care o facem noi ziua”.

Ultimele decenii ale existenței, Mommsen le-a trăit amărît de cele ce se petreceau în patria sa. El a fost martorul osadului forțelor conservatoare, reacționare, retrograde împotriva valorilor morale care constituiseră substanța și rațiunea activității sale ca om de știință, ca luptător politic și ca german. Liberalismul patriotic și altruist al generației de la 1848 îi luase locul altă tendință, care, manipulînd avantajele oferite de unitatea națională, de progresele economice, științifice și tehnice, a propulsat amenințător ideea unei misiuni de dominare a imperiului german wilhelmian în Europa și dincolo de ea, sprijinită pe principiul primatului forței asupra dreptului.

Gîndirea și politica oficială, nu numai îngust naționaliste, ci agresiv expansioniste, au avut în Theodor

Momm- sen un remarcabil opozant. El a cerut suprimarea zilei Sedanului¹, sîrbătoare a exaltării șoviniste, xenofobe, pe care o considera o piedică în calea realizării visului din tinerețe — „Sfînta Alianță a popoarelor”. A descifrat în acțiunile Ligii pangermane² simbul teoriei rasiste și le-a denunțat nocivitatea. În cîrînd — scria Mommsen — vom ajunge la punctul în care „cetățean legitim” va fi recunoscut numai cel ce „va putea să-și reconstituie genealogia pînă la unul din cei trei fi ai lui Mannus... Pe lîngă războiul confesional, care a izbucnit de mai mult timp și căruia i se spune Kulturkampf, și micul război monetar aflat de cîrînd, apare acum printr-un al treilea, campania antisemitelor, avorton al simțămîntului național”.

Atmosfera devenise tot mai apăsătoare pentru germanii rămași credincioși tradiției democratice și umaniste. La aceștia se gîdea ilustrul savant cînd, în scrisoarea trimisă Academiei suedeze, după ceremonia înmînării Premiului Nobel, sublinia: „Viața este foarte dură pentru noi, germanii, dar sentimentului de a nu fi trăit și luptat în van îi dă aripi o altă de strălucită cinstire”.

Demnitatea și onestitatea unei astfel de vieți, virtuțile perene ale operei, peste urmele lăsate de timp, fascinează și astăzi spiritele și îndeamnă la reflecție, ceea ce reprezintă cel mai emoționant omagiu adus memoriei lui Theodor Mommsen, la 170 ani de la nașterea sa. ■

¹ Proclamată în amintirea victoriei prusiene din 1-2 septembrie 1870 în fața armatelor franceze, care a avut drept consecință capitularea lui Napoleon III.

² Organizație șovină, fondată în 1891.

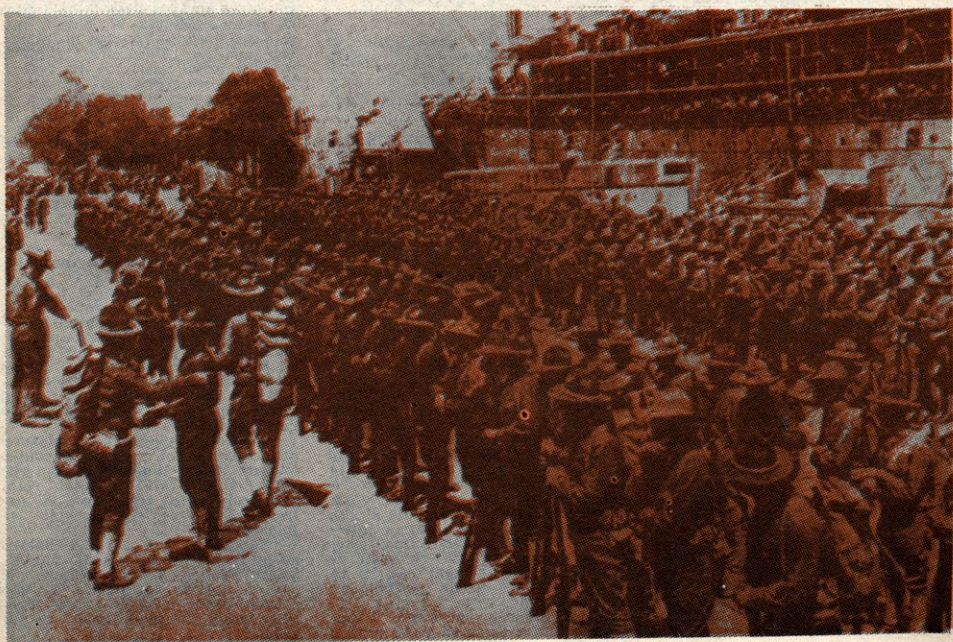
S.U.A. ȘI TRATATELE DE PACE DE DUPĂ PRIMUL RĂZBOI MONDIAL

Dr. EUGEN PREDA

Prima Miss America a fost desemnată în 1920. Dar 1920 a fost un an cu miză electorală mult mai mare: alegerile prezidențiale. De la Casa Albă, președintele Woodrow Wilson, reprezentând Partidul Democrat, le dorea un fel de plebiscit asupra politicii sale, un „referendum solemn” privind aderarea la Liga Națiunilor. Convenția (congresul) Partidului Democrat, întrunită spre sfârșitul lunii iunie la San Francisco, și-a însușit acest punct de vedere, iar candidatul desemnat, guvernatorul statului Ohio, James M. Cox, a promis că va fi prima sa preocupare imediat ce va deveni președinte. Numai că scrutinul din noiembrie, în cursul căruia alegătorii erau interesați de cu totul alte chestiuni, a dat

un verdict favorabil candidatului republican, un senator puțin cunoscut — Waryen Gama-liel Harding. La 4 martie 1921, cînd Harding a preluat efectiv funcția, vicepreședinte a devenit Calvin Coolidge, fostul guvernator al statului Massachusetts. Pe planul politicii externe, noua administrație avea în fruntea listei de priorități încetarea stării de război cu ceea ce constituiseră Puterile Centrale. A scutura „praful”, poate nu neintenționat așternut, de pe această întîmplare, ignorată sau reținută mai ales episodic în istoriografia americană, poate restabili lumina corespunzătoare asupra unor evenimente care au pavat calea perioadei interbelice.

Trupe din cadrul Forței Expediționare Americane debarcă în Franța (iunie-iulie 1917)

Cum a rămas America „în război”?

La izbucnirea primului război mondial, Statele Unite nu vedeau conturându-se încă, dintr-o implicare directă, vreun avantaj pentru ele, dar nici nu resimțeau vreo amenințare la adresa intereselor lor. Conducătorii americani suspectau țelurile ambelor tabere și președintele W. Wilson (1856-1924), ales în 1912, împărtășea opinia ce i-o formulase, la 22 august 1914, prietenul, confidentul și „eminență sa cenușie”, colonelul E.M. House (1855-1937): „Dacă Aliții triumfă, aceasta va însemna, în mare măsură, dominația Rusiei asupra continentului european; dacă, dimpotrivă, Germania este victorioasă, pentru generațiile viitoare, aceasta va însemna tirania militarismului german”. Poziția americană de așteptare, în timp ce ambele tabere se epuizau reciproc, avea să evolueze sub influența a numeroși factori. La sfârșitul anului 1915, colonelul House ajunsese la o nouă concluzie: „Statele Unite nu pot consimți ca Aliții să suferă o înfrângere. Nu se poate admite ca Germania să instituie dominația sa militară asupra lumii întregi. Noi vom fi, negreșit, viitoarea țintă de atac, iar doctrina Monroe¹ nu va mai însemna decât un petec de hirtie”. O asemenea orientare n-a fost însă lăsată să pătrundă în public și, în noiembrie 1916, președintele Wilson a fost reales sub lozincă „El ne-a menținut în afara războiului”.

Angajarea de către Germania a războiului submarin fără restricții, la începutul lunii februarie 1917, deci amenințarea directă a unuia dintre interesele vitale americane, „libertatea navigației”, scufundarea unor vase ale Statelor Unite, înclintirile germane în Mexic, pentru a întoarce această țară împotriva „colosu-

lui din nord”², au dus, în cele din urmă, la cererea din 2 aprilie, adresată de președintele Wilson Congresului de a se declara război Germaniei, cerere acceptată de forul legislativ patru zile mai târziu.

Cu toate insistențele sale, președintele W. Wilson nu a putut impune punctul de vedere cu privire la conținutul tratatelor de pace

Statele Unite s-au considerat cobiligerante ca „putere asociată” și nu aliată, în momentul în care revoluția burgheză-democratică din februarie răsturnase țarismul și frontul rus era în pragul prăbușirii, iar Antanta dădea semne de sufocare sub presiunea

² La 19 ianuarie 1917, într-un mesaj telegrafic cifrat, ministrul de externe al Germaniei, A. Zimmerman (1864-1940), instruisă pe-seful misiunii diplomatice germane din Mexic să propună președintelui acestor țări „în cazul în care Statele Unite nu vor rămâne neutre, să încheie o alianță cu Germania, pentru „a purta războiul împreună”. În schimb, Mexicului i se oferea „sprijin financiar generos” și acceptarea „recucerii teritoriului pierdut în Texas, Noul Mexic și Arizona”. Se preconiza, de asemenea, ca Mexicul să ia o inițiativă pentru a face ca Japonia (aflată în război de partea Antantei) să adere la alianță. Serviciul de spionaj al marinei britanice, care se ocupa de decodificarea traficului telegrafic străin, inclusiv a celui american, a interceptat „Telegrama Zimmerman”, nume sub care a rămas cunoscut de altfel în istorie întregul caz. La 19 februarie, când exista posibilitatea de a se ascunde că se înregistra traficul pe cablurile americane, dispunându-se de o versiune a telegramel

Germaniei.³ Cînd, la sfîrșitul lunii aprilie 1917, A. Balfour (1848-1930), ministrul de externe al Marii Britanii, a vrut să comunice părții americane tratatele secrete ale Antantei, președintele W. Wilson a refuzat să ia oficial cunoștință de ele. Atunci, la 28 aprilie, Balfour a transmis conținutul lor⁴ colonelului House.

După „dezastrul de la Caporetto” al armatei italiene (24-31 octombrie)⁵ Congresul S.U.A. a declarat, la 7 decembrie 1917, starea de război cu Austro-Ungaria, fiind convins că o astfel de acțiune va sprijini moralul aliaților. Între timp, Conferința interaliată desfășurată la Paris (29 noiembrie-3 decembrie) nu reușise să ajungă la un acord asupra unei declarații publice privind obiectivele războiului, chestiune devenită presantă după Revoluția socialistă din octombrie din Rusia și intensă propagandă a guvernului sovietic în problemele războiului

procurată în Mexic, textul acestuia a fost adus la cunoștință diplomatului de la Ambasada S.U.A. din Londra care ținea legătura cu serviciile secrete britanice. În mod oficial, documentul a fost înmînat la 23 februarie ambasadorului american și cuprinsul său a ajuns la Casa Albă a doua zi, cînd președintele W. Wilson luase decizia privind intrarea în război. Dar apariția „Telegramel Zimmerman” în presa americană din 1 martie și recunoașterea ministrului de externe german că a trimis-o, la 48 ore după dezvăluirea publică, au provocat un uriaș val de indignare, ceea ce a jucat un rol important în acceptarea declarației de război de către Senat, la 4 aprilie, și de către Camera Reprezentanților, la 6 aprilie.

³ Comandantul Fortei Expeditionare Americane (A.E.F.), generalul J.F. Pershing (1860-1948), a sosit în Franța în iunie 1917, iar primele unități din subordinea sa spre sfîrșitul aceleiași luni. Abia în octombrie, elemente ale Diviziei 1 americane au început să ocupe poziții pe linia frontului. În ajunul încheierii armistițiului cu Germania (noiembrie 1918), pe frontul din Franța se aflau două milioane de soldați americani. Au participat activ la lupte 1 390 000 oameni. Totalul pierderilor A.E.F. a fost de 48 909 morți și 230 074 răniți.

⁴ Inclusiv prevederile Tratatului de alianță și ale Convenției militare dintre România și puterile Antantei din 4/17 august 1916, care recunoșteau readucerea la patrie a Transilvaniei, Bucovinei și Banatului.

⁵ Supranumită și „A 12-a bătălie de pe Isonzo”; prin această bătălie, frontul italian a fost străpuns și pentru oprirea inamicului a fost necesară intervenția unor forțe franco-britanice (Magazin istoric, nr. 10/1968).

și păcii. Revenit de la această conferință și din turneul european care o precedase, colonelul House a convenit cu președintele Wilson ca Statele Unite să ia o inițiativă separată.

„[Președintele] Wilson — consideră istoricul britanic A. J. P. Taylor — dorea să arate că scopurile de război ale Americii erau, ca și ale bolșevicilor, «antiimperialiste» și, astfel, să-i convingă pe aceștia să continue războiul. Au rezultat cele paisprezece puncte prezentate la 8 ianuarie 1918¹. Astfel, la nici un an de la intrarea Statelor Unite în război, odată cu ajutorul american acordat la timp Antantei, a sosit, după cum notează același istoric, și „programul american de reconstruire a lumii”.

Alegerile pentru Congresul Statelor Unite au avut loc la 5 noiembrie 1918, două zile după ce Austro-Ungaria semnase armistițiul și chiar în ziua în care președintele Wilson a transmis Germaniei condițiile armistițiului, care îi fuseseră solicitate încă la 6 octombrie. Dar, în pofida apelului prezidențial de a se reda democrațiilor majoritatea în ambele Camere, ca un fel de vot de încredere în politica sa și în perspectiva Conferinței de pace, electoratul le-a provocat pierderea a 50 locuri în Camera Reprezentanților și a 2 locuri în Senat. În scurt timp, configurația Senatului care, constituțional, îndeplinea și rolul de „a aviza și consimți” intrarea în vigoare a tratatelor încheiate de președinte, avea să influențeze întreaga scenă politică. Cu atât mai mult, cu cât, trecând peste criticile republicane, președintele Wilson a decis să conducă personal delegația americană la Conferința de pace și nu a inclus în rândurile ei nici un membru al Senatului.

La insistențele lui Wilson, Conferința de pace de la Paris, deschisă la 18 ianuarie 1919, s-a ocupat mai întâi de redactarea Pactului Societății Națiunilor, care urma să devină parte integrantă a tratatelor de pace. După semnarea Tratatului de pace cu Germania (28 iunie 1919), președintele Wilson a depus acest docu-

ment, la 10 iulie, în fața Senatului, dar opoziția față de Pactul Societății Națiunilor, care era condusă de senatorul republican Henry Cabot Lodge, devenit, după alegerile din 1918, președinte al Comitetului pentru afa-

zurilor Tratatului de la Versailles, președintele nu a mai trimis celelalte trei tratate (Saint-Germain, Neuilly, Trianon) Senatului. Cînd, la 21 mai 1920, Congresul, printr-o rezoluție comună, a încercat să declare sfîrșitul stă-

Divizia 1, din cadrul Forței Expediționare Americane, în timpul paradei victoriei organizate la New York; în prim-plan, ostași purtînd pancarte cu texte ce reconstituie faptele de arme săvîrșite în cursul campaniei din Franța

ceri externe, a făcut imposibil „avizul și consimțămîntul” Senatului și, după votul din 19 martie 1920, neîntrîndu-se cele două treimi necesare, Tratatul de la Versailles a fost înapoiat Casei Albe. Căuza neaprobării n-a fost însă conținutul propriu-zis al Tratatului, ci disputa în jurul Pactului Societății Națiunilor, care îi era integrat în Partea I. Deși această dispută în și cu Senatul a început din martie 1919, Statele Unite au participat la negocierea și semnarea tratatelor de pace cu Austria (Saint-Germain-en-Laye, 10 septembrie 1919), cu Bulgaria (Neuilly sur Seine, 27 noiembrie 1919) și Ungaria (Trianon, 4 iunie 1920)¹. Dar, în urma avata-

rii de război cu Germania și Austro-Ungaria, Wilson i-a opus veto-ul, fiind „o acțiune care ar pune o pată de neșters pe vitejia și onoarea Statelor Unite”. În consecință, Statele Unite aveau să mai rămînă încă un an în „stare de război” cu Germania, Austria și Ungaria.

Criza celor două treimi

Nava „George Washington”, avîndu-l la bord pe președintele W. Wilson, s-a desprins de țărmul Americii la 4 decembrie 1918, îndreptîndu-se spre Europa. Anunțul pe care îl făcuse la 18 noiembrie că va conduce personal delegația americană la Conferința de pace, în pofida avizului contrar al secretarului de stat Robert Lansing (1864-1928), a provocat o

¹ Cînd, la 13 noiembrie 1920, Adunera Națională a Ungariei a votat legea de ratificare a Tratatului de pace de la Trianon, enumerarea țărilor (la fel ca în originalul rămas ca atare) începea cu Statele Unite (cf. *Papers and Documents Relating to the Foreign Relations of Hungary*.

Published by the Royal Hungarian Ministry for Foreign Affairs, Volume I, 1919-1920, Budapest, 1939, p. 992).

furtună de proteste din partea republicanilor, care îl ridicau numindu-l „tamburul major al civilizației”. Ajuns la Paris, președintele S.U.A. a trebuit să mai aștepte o lună pînă la deschiderea Conferinței, mai ales datorită conciliabulelor neîncheiate încă dintre adepții „loviturilor de grație”, premierii francez Georges Clemenceau (1841-1929) și cel britanic Lloyd George (1863-1945). „Tigrul”, cum i se spunea lui Clemenceau, era de părere că „Wilson vorbește ca Isus Hristos, dar acționează ca Lloyd George”. Economistul J.M. Keynes (1883-1946), membru al delegației britanice, i-a făcut un portret devastator, prezentîndu-l drept un „Don Quijote orb și surd”. O caracterizare mai echilibrată aflăm poate, la istoricul american Arno J. Mayer, care îl prezintă ca pe „un purtător de cuvînt evanghelic pentru o ordine internațională capitalistă liberală”.

Indiferent de felul cu care a privit Wilson, de impresia care o degaja înfățișarea lui de pastor sau alocuțiunile academice-moralizatoare, președintele se baza pe ceea ce deveniseră Statele Unite — cea mai puternică țară din punct de vedere economic și cel mai mare stat creditor pentru împrumuturile publice. În deceniul de după 1910, populația sporește cu 13 milioane, depășind 105 milioane locuitori. În anii războiului, venitul național se dublase, excedentul exporturilor asupra importurilor crescuse între 1913 și 1919 cu 9,5 miliarde dolari, iar Statele Unite dețineau jumătate din stocul mondial de aur, răscumpăraseră titlurile americane din mîinile capitaliștilor străini, împrumutaseră zece miliarde dolari beligeranților¹, deveniseră mare

exportator de capital, mai ales în America Latină, care, înainte de 1914 fusese în sfera de influență economică a Europei.

A doua ședință plenară a Conferinței de pace (25 ianuarie 1919) a decis, la insistențele președintelui Wilson, includerea proiectului Societății Națiunilor între reglementările ce urma să le stabilească. Comisia de redactare a Convenției condusă de W. Wilson și-a îndeplinit mandatul între 3 și 14 februarie, cînd proiectul a fost supus plenei. Revenit în Statele Unite la 24 februarie, cu Convenția Societății Națiunilor sau Pactul Ligii, cum i se mai spunea, președintele a putut constata, după două zile, în timpul unui dîneu la Casa Albă, la care invitasese pe membrii Comitetelor pentru afaceri externe ale Camerei Reprezentanților și Senatului, ostilitatea adversarilor săi republicani din Congres.

În ajunul îmbarcării președintelui pentru a reveni la Paris, în noaptea de 3 spre 4 martie 1919, senatorul Henry Cabot Lodge a dat citire unei declarații de inacceptare a Convenției „în forma propusă acum Conferinței de pace” și a cerut ca activitatea delegației americane să se concentreze asupra „negocierii condițiilor de pace cu Germania, satisfăcătoare pentru Statele Unite și țările cu care Statele Unite sînt asociate în războiul împotriva guvernului german, iar propunerea pentru o Ligă a Națiunilor de asigurare a păcii permanente a lumii să fie luată în considerare, cu grijă și seriozitate, ulterior”. Această declarație de separare a Convenției de Tratatul de la Versailles, în fază incipientă de negociere, cu scopul de a putea fi aprobat fără acceptarea Societății Națiunilor, a fost semnată de 39 senatori. Era mai mult de o treime din Senat. Faptul semnală clar că, fără dezintegrarea acestui bloc, un tratat de pace cuprinzînd Convenția Societății Națiunilor nu va putea obține, pentru a putea fi ratificat, cele două treimi necesare din senatorii prezenți și votanți.

Senatul, cum aveau să dovedească evenimentele ulte-

rioare depunerii spre ratificare, la 10 iulie 1919, a Tratatului de la Versailles, s-a divizat în chestiunea Societății Națiunilor în trei grupuri: 1. democrații, sprijinitori ai lui Wilson, adepți ai unei acțiuni legislative prompte; 2. moderații, avîndu-l în frunte pe Henry Cabot Lodge, favorizînd participarea la Societatea Națiunilor cu rezerve „pentru a proteja interesele americane”; 3. „ireconciliabili”, pledînd respingerea completă a Convenției. Deși în ultimele două grupuri se aflau foști miniștri de externe și ai apărării și alți oameni politici notorii, principalul protagonist a rămas senatorul Henry Cabot Lodge, nu numai datorită poziției de președinte al Comitetului senatorial pentru afaceri externe, dar și personalității sale. Era descendentul unei familii de mari patricieni din Noua Anglie, o butadă cu largă circulație la Boston spunînd că cei din familia Cabot discută numai cu... cei din familia Lodge, iar ultimii numai cu... Dumnezeu. Nu era însă numai urmașul foarte bogat al veritabilei aristocrații americane, ci și un om cu o pregătire intelectuală cu nimic mai prejos decît a lui W. Wilson, al cărui „dușman personal invidios” a devenit din momentul în care fostul profesor și președinte al reputei Universității Princeton ajunsese la Casa Albă. Nu puțini cercetători americani subliniază că în conflictul dintre aceste două personalități opoziția de concepții este greu de separat de amarele și puternicele resentimente personale. Deși Lodge, în memoriile sale, apărute în 1925, neagă rolul adversității personale, el era convins că Wilson nu va accepta rezervele ce le formula la Convenția Societății Națiunilor. Astfel, cînd senatorul James Watson i-a exprimat îngrijorarea că s-ar putea ca Wilson să accepte amendamentele, Lodge i-a răspuns: „Dar, dragul meu James, nu iei în considerație ura pe care Woodrow Wilson o are pentru mine personal. Niciodată, în nici un fel de circumstanțe din această lume, el n-ar putea fi determinat să accepte un tratat căruia i s-ar atașa

¹ Principalele țări debitoare erau Marea Britanie (4,3 miliarde dolari), Franța (3,4 miliarde dolari) și Italia (1,6 miliarde dolari). Aceste trei țări au format, împreună cu Statele Unite, superdirectoratul de care a depins încheierea tratatelor de pace, începînd cu cel de la Versailles. Conform datelor lui *National City Bank of New York*, datoria publică în lume a crescut de la 44 miliarde dolari în 1914, la 255 miliarde dolari în 1920. Costul primului război mondial a fost evaluat la 208,305 miliarde dolari.

(sau) care ar include rezervele lui Lodge".

Un tur de forță:

37 cuvintări în 29 orașe

La 19 august 1919, la un prinz cu membrii Comitetului senatorial pentru afaceri externe, Wilson a căutat să risipească orice reticențe și temeri privind participarea Statelor Unite la Societatea Națiunilor, președintele argumentând că ele pot să se retragă cînd doresc, că doctrina Monroe a fost inclusă în Convenție — devenind, astfel, pentru prima oară, recunoscută de dreptul internațional, că obligațiile S.U.A. sînt mai curînd morale decît legale. El a afirmat chiar că ar accepta rezerve interpretative. „Ireconciliabili”, care nu depășeau zece locuri în Senat, au lansat atunci, cu sprijinul financiar al milionarilor Andrew Mellon și Henry Frick, o campanie națională împotriva ratificării. În Comitetul senatorial pentru afaceri externe „moderații” au început să formuleze rezerve și să prezinte amendamente, cu scopul de a se accepta Convenția Societății Națiunilor cu unele modificări și, implicit, și Tratatul de la Versailles, care o încorporează. Liderul moderaților, Lodge, dorea în primul rînd ca articolul X al Convenției să nu fie obligatoriu pentru Statele Unite.

În intenția de a-și impune punctul de vedere, la 4 septembrie, Wilson s-a angajat într-un turneu de 10 000 mile în Vestul mijlociu și îndepăr-

¹Textul articolului X era următorul: „Membrii Societății își iau îndatorirea să respecte și să mențină, în contra oricărei agresiuni externe, integritatea teritorială și independența politică existentă a tuturor membrilor Societății. În caz de agresiune, de amenințare sau de pericol de agresiune, Consiliul avizează asupra mijloacelor de a asigura executarea acestui obligații”. (1919, iunie 28. *Tratatul de Pace și Protocol între Puterile Aliate și Asociate și Germania, semnate la Versailles. Partea I cuprinde Pactul Societății Națiunilor în Desăvîrșirea unității național-statale a poporului român. Recunoașterea ei internațională 1918. Documente interne și externe, august 1918-iunie 1919; în continuare, 1919, vol. III. Ed. Științifică și Enciclopedică, București, 1986, p. 650).*

tat, pledîndu-și cazul în 37 cuvintări rostite în 29 orașe. La 25 septembrie, complet epuizat, a trebuit să fie transportat de la Pueblo (Colorado) la Washington, unde la 2 octombrie a suferit o comotie cerebrală, care l-a lăsat semiparalizat și l-a izolat în Casa Albă. Wilson a rămas infirm pentru tot restul vieții². La 6 noiembrie, Lodge a prezentat o rezoluție de ratificare însoțită de 14 rezerve. David Hunter Miller, expert la Conferința de pace, a evaluat că amendamentele Lodge aveau un caracter minor, iar unui republican ca Herbert Hoover (1874-1964), care în scurt timp avea să devină membru al guvernului, iar în 1928 președinte al S.U.A., aceste amendamente îi apăreau a nu pune „în pericol marele principiu al Ligii de a preveni războiul”. În ideea acceptării amendamentelor pentru a se obține ratificarea Tratatului de la Versailles a venit să pledeze la Washington, într-o misiune diplomatică oficială, și fostul ministru de externe al Marii Britanii, Edward Grey (1862-1933).

Cu toate acestea, la 18 noiembrie, Wilson a semnat o scrisoare prin care s-a adresat sprijinitorilor săi, cerîndu-le să se pronunțe împotriva rezoluției Lodge. „Drept urmare — citim în *Encyclopaedia of American History* (1982) — o combinație de democrați ai lui Wilson și de ireconciliabili republicani au înfrînt rezoluția la 19 noiembrie. Dacă democrații ar fi votat în favoarea rezoluției lui Lodge, atunci Pactul Ligii și Tratatul (de la Versailles) ar fi fost adoptate cu 81 la 13”. Rezoluția demarată de „acceptare necondiționată” a fost, la rîndul ei, respinsă, neîntrînd decît 38 voturi. Ultimul act al acestui imbroglu s-a petrecut la 19 martie

²Intr-un foarte comentat volum apărut în 1981 la Princeton, profesorul E.A. Weinstein, trînsnd o biografie medicală și psihologică a celui președinte american, opina că „disfuncția cerebrală rezultată din devastatoarea comotie a lui Wilson, a implicat ratificarea Tratatului, avînd în vedere „îndeminarea lui politică” și capacitatea de a „reconcilia puncte de vedere opuse”. Numai că în istorie nu există... dacă.

1920, cînd 21 senatori democrați, în pofida opoziției președintelui Wilson, au votat pentru rezoluția Lodge, care n-a întrunit însă cele două treimi constituționale, rezultatul fiind de 49 la 35, majoritate clară, dar nu suficientă. Concomitent, a „decedat” și Tratatul de garantare a securității Franței împotriva unei agresiuni germane neprovocate, pe care președintele îl remisese Senatului la 29 iulie 1919, ceea ce a dus la retragerea garanției identice date de Marea Britanie și pe care Camera Comunelor o aprobase³.

Pentru istoricul american William Appleman Williams, „marea dezbatere asupra Ligii Națiunilor apare mai puțin ca o luptă asupra acceptării sau respingerii unui document și unei organizații sau ca o confruntare personală între senatorul Henry Cabot Lodge și președintele Wilson, cît mai curînd ca o amplă dispută asupra felului în care America trebuie să-și susțină și să-și extindă puterea într-o lume a revoluțiilor”. Wilson, ca și liderii republicani, era adeptul „expansiunii economice a Americii în întreaga lume”, ceea ce Williams numește „imperialismul porții deschise” sau al „beneficiilor imperialismului fără anexare formală”, președintele considerînd că Liga Națiunilor îi va înlesni atingerea țelului. „Cei mai mulți din oponenții săi acceptau obiectivul general, dar argumentau că mijloacele lui Wilson vor submina scopul”. Strîngînd focarul asupra părții vizibile a controverselor, marele istoric Henry Steele Commager releva că „dacă Wilson a fost excesiv de încăpățînat în refuzul de a sprijini rezervele la Convenția Ligii, opoziția a fost răspunzătoare de trădarea obligațiilor americane privind menținerea ordinii mondiale”. ■

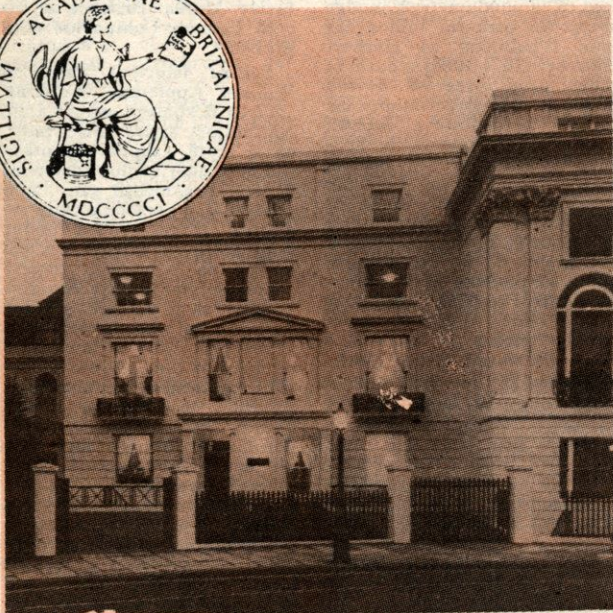
(Va urma)

³Incepînd cu F.H. Simonds, în 1927, numeroși istorici americani au atras atenția că garanția anglo-americană dată Franței fusese de fapt „piatra de temelie a întregii rezoluții” la Conferința de la Paris) din punctul de vedere al ambelor țări europene”.

EUROPA —

una și indivizibilă

CRISTIAN POPIȘTEANU

Sigiliul Academiei britanice și actualul ei sediu, din Cornwall Terrace 20-21

Programul vizitei din această vară în Anglia a început prin participarea la cea de a 308-a Conferință internațională organizată la Wilton Park, în comitatul Sussex, unde istorici și diplomați, economiști și politologi din 15 țări europene, precum și din S.U.A. și Canada, au dezbătut diferitele aspecte ale dialogului Est-Vest în Europa și perspectivele lui. Tendința istorică spre unitate în diversitate a fost o dominantă a discuțiilor, după cum prevalența principiilor depline egalități a statelor, respectarea independenței, suveranității și integrității lor teritoriale au stat la baza abordărilor privind multiplele posibilități și necesități ale intensificării cooperării și întăririi păcii și securității, obiectiv căruia diplomația română i se consacră pe baza orientărilor și inițiativelor președintelui Nicolae Ceaușescu. Reamintindu-mi cu plăcere cum am trecut noaptea de 11 spre 12 iunie, împreună cu dr. Geoffrey Denton, directorul științific al Centrului internațional de Conferințe de la Wilton Park, și cu ceilalți participanți, urmărind reportajul televizat al alegerilor din Marea Britanie, care a adus pentru a treia oară consecutiv la putere un lider conservator, fapt unic în analele electorale britanice, regălesc în carnetul de note al recentei călătorii alte câteva puncte de intersecție cu istoria.

Luni, 15 iunie. Vizită la Academia britanică. Dr. Peter Brown, secretar executiv, mă conduce prin noua clădire. Dintre toate cele patru sedii de până acum ale Academiei britanice (cele de la British Museum, Burlington Gardens, Burlington House), înființată în 1902, printr-o constituție acordată de regele Eduard VII, actualul local din Cornwall Terrace 20-21, vizavi de imensul Regent's Park, este nu numai cel mai elegant, purtând pecetea stilului neoclasic al arhitectului Decimus Burton, de la începutul sec. XIX, dar și extrem de funcțional. Dr. Brown, cu dezinvoltura și amabilitatea ce i le cunoscusem, se interesează de dezvoltarea istoriografiei românești, dintru-mi citeva precizări despre proiectele Academiei. El îmi subliniază (una din trăsăturile fiecărui interlocutor de la instituțiile britanice vizitate, de-a lungul anilor, este de a trasa fără echivoc limitele fiecărei activități pe care o desfășoară) că toate eforturile științifice și financiare sînt concentrate strict spre promovarea studiilor și cercetărilor științelor morale și politice în domeniul istoriei, filozofiei, dreptului, politicii, economiei, arheologiei și filologiei. Secretarul Academiei britanice mi-a menționat că sînt în curs 29 proiecte de cercetare, inclusiv un *Dicționar al limbii latine medievale* (în Anglia are loc o amplă discuție publică pentru menținerea limbilor clasice și mai ales a latinei în programele de învățămînt).

Prof. dr. Michael Crowder, unul dintre istoricii britanici care colaborează la *Magazin istoric*, fost redactor-șef al revistei *History Today*, se ocupă în prezent cu pregătirea unei colecții de documente sub egida Academiei despre Arhivele imperiale britanice din perioada anterioară proclamării independenței Indiei.

În aceeași zi, la orele 18, lungă discuție cu dr. Michael Branch, directorul celebrei School of Slavonic and East European Studies de la Universitatea din Londra, dr. Dennis Deletant și dr. Harry Hanak, buni cunosători ai istoriei românești. Profesorii Deletant și Hanak sînt participanți la colocviile istoricilor

români și britanici și, în timpul prezenței mele londoneze, își pregăteau comunicările pentru întâlnirea științifică ce avea să fie ținută între 30 august și 6 septembrie la Cluj-Napoca. A fost o reală brecură ca pe lângă numeroasele volume de istorie românească din biblioteca Catedrei de limbă, istorie și literatură română de la această facultate să găsesc o colecție de poezie și dramaturgie de autori din țara noastră, apărută în excelente traduceri, semnate Andreea Deletant și Brenda Walker. Cel mai recent dintre aceste volume abia apăruse. Era o piesă istorică a lui Marin Sorescu, *A treia țepă*, tradusă cu eleganță stilistică și competență științifică de dr. Denna Deletant.

Miercuri, 17 iunie. Iau masa cu Gordon Marsden, redactor-șef al revistei *History Today*. Preocupările profesionale asemănătoare au inițiat de mulți ani legături de cooperare între revista noastră și confrăii britanici. Noul redactor-șef îmi comunică ultimele cifre ale tirajului revistei *History Today*: aproape 25 000 exemplare lunar. Dar, îmi precizează el, fiecare exemplar are mai mulți cititori amatori de istorie, deci numărul lor este de 5-10 ori mai mare. Singura publicație ilustrată de istorie din Anglia, *History Today* este definită de marele savant britanic Hugh Thomas drept „o admirabilă revistă, care aduce o contribuție majoră la înțelegerea populară a istoriei”.

Vineri, 19 iunie. La Athenium Club, Sir Peter Masefield îmi vorbește pe larg despre ultimele corecturi pe care le face la manuscrisul cărții sale despre Martha Bibescu și lord Thompson of Cardington. Cartea se va chema *To catch the Sunlight* (ceea ce în românește ar suna „Prinde lumina soarelui”)¹. Îmi face o sur-

priză, prezentându-mi-l pe nepotul scriitoarei, generalul brigadier John Ghika, cel al cărui nume, pe vremea când era copil, revine deseori în paginile jurnalului autoarei celebrei *Izvor, țara sălciiilor*.

Venind aproape zilnic la Great Britain East Europe Center, al cărui invitat am fost, am reîntlnit aceeași atmosferă propice dezvoltării legăturilor cu oamenii de cultură din țara noastră. Fie că era vorba de Sir Gilbert Logden, de Sir William Harpham, de Sir Donald Logan, de dl. Alan Brck Turner, de Dorren Berry, de Mary Greenland, de Zoe Keating (întlniți, printr-o întimplare, la o altă înaintea de plecarea mea din Anglia), toți cei care au lucrat sau lucrează la acest Centru și-au manifestat interesul pentru sporirea cunoașterii reciproce între România și Marea Britanie. În această lună, Great Britain East Europe Center împlinește 20 ani de activitate și una din mineriile celor care conduc această instituție este că peste 300 oameni de cultură români au fost oaspeții micii clădiri din Knightsbridge 31, față în față cu Hyde Park și Kensington Park. Am descoperit în arhivele Centrului unul din ultimele texte aparținând regretatului H. Seton-Watson, istoric de renume internațional și unul dintre cei mai buni cunoscători — alături de tatăl său, R. Seton-Watson — ai trecutului poporului român.

Întreaga conferință (intitulată simplu *Gînduri despre conceptul Vest și Est în Europa*) este o pledoarie, argumentată istoric, despre unitatea europeană, despre faptul că toate statele, țările și națiunile europene fac parte din aceeași cultură și că, păstrînd identitatea națională a fiecăruia, personalitatea continentală este una și indivizibilă, nu numai geografic, dar și cultural.

Joi, 25 iunie, orele 10.00. La British Library mă primește șeful departamentului pentru Europa de răsărit, dr. M.P. Fairs, care după mulți ani se retrace în toamna acestui an. Într-o lungă conversație, al cărei miez a fost interesul domnului Fairs pentru cartea românească de istorie și lite-

ratură, pe care o cunoaște de mai bine de 30 ani și o apreciază în mod deosebit, domina-sa mi-a explicat pe larg datele noului proiect pentru British Library, a cărui primă cărămidă a fost pusă în 1982 de prințul de Wales, moștenitorul tronului Marii Britanii și Irlandei de Nord. Discuțiile în jurul acestui proiect datează din perioada imediat următoare celui de-al doilea război mondial. Conducerea lui British Museum — din care face parte integrantă și în ale cărui clădiri funcționează de aproape două secole British Library — a hotărît, dată fiind insuficiența spațiului în vechiul local, să se treacă la construirea unei anexe. Împreună cu municipalitatea londoneză, s-au înțocmit în anii '50 și '60 o serie de planuri pentru o nouă clădire în Great Russell Street, lângă cea veche. După discuții și controverse, s-a decis schimbarea amplasării din cartierul Bloomsbury — atît de prezent în scrisul lui Oscar Wilde — în învecinatul arondisment St. Pancras. Arhitecții Sir Leslie Martin și Colin St. John Wilson au definitivat proiectul din St. Pancras care își va primi cei dintîi locatari și cititori în primăvara anului 1991. Întreaga clădire va avea în final, către anul 2 000 — după cum îmi explică dr. Fairs — o suprafață de 200 000 m² și va fi dotată cu întreaga tehnică modernă computerizată pentru nevoile secolului următor. Sînt prevăzute 737 locuri pentru cititori și 1 354 m² pentru expoziții, restul spațiului urmînd a fi afectat depozitelor, camerelor de conservare și birourilor. Noul sediu se va deschide în Euston Road și el va face din British Library — cum spunea lord Quinton, președintele consiliului ei de conducere — ca, pînă la sfîrșitul acestui secol, ea să devină cea mai mare și mai modernă dintre bibliotecile naționale.

Începută printr-un dialog despre Europa, călătoria mea în Engilterra lna astfel sfîrșit printr-o neașteptată descoperire referitoare tot la Europa, al cărei destin se repercutează în istoria tuturor popoarelor continentului. ■

¹ O altă carte care se pregătește la Londra este biografia fostului rege Eduard VIII, care a domnit doar 325 zile (20 ianuarie-11 decembrie 1936), devenind apoi Ducele de Windsor. Autorul, Philip Ziegler, este autorizat de familia regală să cerceteze arhivele palatului, care se pare că vor aduce la lumină o serie de aspecte șocante din viața celui care a monopolizat multe pagini ale presei mondiale.

Iunie 1462. BIRUINȚA LUI VLAD ȚEPEȘ

WILLIAM WEY

Personalitatea voievodului Vlad Țepeș (1448; 1456-1462; 1476), faptele sale s-au bucurat de un puternic ecou, atât în epocă, cât și în memoria urmașilor. Confruntarea de acum 525 ani, din iunie 1462, dintre oștile române și cele otomane, soldată cu victoria lui Vlad Țepeș, a reținut în mod deosebit atenția contemporanilor. Firese, căci învinsul domnului român era sultanul Mehmed II, cuceritorul Constantinopolului (1453). Căderea fostei capitale a imperiului bizantin a stîrnit o profundă îngrijorare în Europa acelei vremi, care se vedea direct amenințată de expansiunea otomană. Iată de ce victoria domnului român

s-a imprimat puternic în conștiința contemporanilor.

O dovadă o constituie și inserarea unui amplu pasaj referitor la izbînda românilor în relatarea unui călător englez, William Wey. Acesta, în timpul călătoriei spre Orientul Apropiat, a poposit în insula Rodos, unde a aflat despre biruința lui Vlad Țepeș. Rapiditatea cu care a circulat vestea pe un spațiu atât de mare reflectă interesul cu care a fost ea primită și transmisă în sud-estul european. Desigur, caracterul oral al știrilor, ajunse la urechea călătorului englez prin diferiți intermediari, a dus la apariția unor confuzii și

1462, august 15

Și în ziua de 27 iunie am ajuns la Axtis [este vorba fie de insula Naxos, fie de Aschino], unde cresc strugurii numiți Romney [!]. Am auzit acolo că în ziua Trupului lui Cristos [17 iunie 1462] fuseseră omorîți dinspre turci... în comitatul [principatul] Valahiei Mari, 30 mii, dar în ce chip s-a săvîrșit aceasta voi scrie mai limpede în cele ce urmează...

... Am auzit, chiar la Rodos, de la cineva demn de încredere, că, după ce Turcul [nume generic pentru sultan] îl omorise pe boierul Muldan [Vlad Dracul (1436-1442; 1443-1447)]... în comitatul Valahiei Mari, a luat cu sine pe doi fii ai acestuia, pe care i-a crescut pînă la anii majoratului și cum fratele mai mare [Vlad Țepeș] i-a plăcut în toate Turcului, Turcul i-a dăruit cinul de boier al tatălui său pe care-l omorise, avînd cheazăie că o să-i plătească anual tribut, lucru care s-a și întîmplat, dar vreme de puțini ani; cum însă, mai în urmă... nu-i mai plătiese tribut Turcului, a trimis atunci Turcul ca să

ia tributul doi ambasadori [Katavolinos și Hamza Pașa] cu o sută de oșteni, pe care stăpînul Valahiei îi omorî, iar ambasadorilor le tăie nasul și buzele și îi trimise așa batjocoriți Turcului. Atunci Turcul, cuprins de minie, strînse treizeci de mii [de oșteni] pe care îi trimise la luptă împotriva aceluia domn, în frunte cu unul din oamenii săi de vază; auzind valahul de sosirea acelora, își strînse tot poporul și toate vitele care se găseau în țara sa pe acel drum pe care veneau turcii cale de trei zile; și nu lăsă merinde nici măcar în casele mai mici, afară de niște pine, de parcă ar fi fugit cu grabă și spaimă de acolo. Dar tocmai cînd aflară turcii, în a treia zi, unde se găsea domnul valah cu oastea sa, pe dată valahul cu oastea sa năvăli pe neașteptate asupra lor și omorî din ei treizeci mii [sic!] și pe fruntașul lor; și aceste isprăvi se petreceau în ziua Trupului lui Cristos. Mai în urmă, adică în ziua a 25-a a lui iulie [dată eronată, pe 29 iunie sultanul se retrăsese la Brăila, de unde s-a înapoiat la Adrianopol], veni Turcul

cu mare mulțime în țara aceluia valah, cale de trei zile, și-și așează tabăra; dar, cînd veni noaptea, valahul năvăli cu ai săi pe neașteptate asupra turcilor și omorî din ei o sută de mii; și atunci

neclarități. Dincolo de acest aspect însă, izvorul — cea dintîi relatare cunoscută a unui călător englez despre români — își păstrează întreaga importanță, fiind o semnalară contemporană, a unei persoane din afara spațiului de desfășurare a evenimentelor și, ca atare, o mărturie deosebit de semnificativă a ecoului internațional al victoriei românești din vara anului 1462.

Despre autor deținem puține date. În lucrarea sa consacrată cruciadelor de la sfîrșitul evului mediu și publicată în 1938, istoricul egiptean Aziz Suryal Atiya ne spune că William Wey s-a născut în Anglia, probabil în comitatul Devonshire, în jurul anului 1390. A fost profesor la renumite școli ale vremii: mai întîi la Exeter College, Oxford, apoi, după ce regele Henric VI a întemeiat, în anul 1442, colegiul de la Eton, s-a numărat printre cei dintîi dascăli ai acestei renumite instituții de învățămînt. În anul 1462, la o vîrstă înaintată, aproximativ 70 ani, el a întreprins o a doua călătorie spre Orientul Apropiat. A ajuns pînă la Jaffa, dar din cauza conflictului — aflat în plină desfășurare pe atunci — dintre emirii mameluci din Siria, nu și-a putut continua voiajul și a fost silit

să se reîntoarcă în Europa. Pe parcursul călătoriei sale, Wey a primit știri despre confruntarea dintre oastea domnului român și cea otomană, pe care le-a inserat, la momente diferite, în jurnalul său, oprindu-se mai pe larg asupra atacului din noaptea de 16 spre 17 iunie 1462, cînd domnul român a pătruns în tabăra otomană pînă în apropierea cortului sultanului. Scris în limba latină, jurnalul a fost tipărit la Londra, în anul 1857, sub titlul *Itineraries of William Wey*. Recent, textul a fost inclus într-o culegere de documente, realizate de istoricul britanic E.D. Tappe.

Relatarea călătorului englez a fost semnalată istoriografiei noastre încă din 1945, într-o notiță publicată în *Revue historique* du sud-est européen. De asemenea, istoricul Nicolae Stoicescu îl citează pe William Wey în monografia sa consacrată domniei lui Vlad Țepeș și apărută în anul 1976 la Editura Academiei. Reproducem, în continuare, cîteva paragrafe din jurnalul amintit, traduse pentru prima oară în limba română. Întreruperile de text au fost marcate prin trei puncte; precizările din paranteze drepte ne aparțin.

Mircea VOICULESCU

Atacul de noapte. Tablou de Th. Aman înfățișînd un moment din memorabilele lupte ale viteazului voievod român pentru apărarea țării

fugi Turcul și după ce străbătura călare ca la 20 mii de pași și ajunseră la o apă, unde turcii care erau cu sine

băură și se răcciră, Turcul se întoarse la ai săi și le zise: „Răcoriți-vă și prindeți puteri și să ne întoarcem asupra

vrăjmașilor noștri, căci sîntem în număr de ajuns ca să-i răzvim și ei sînt acum cu grijă să strîngă bunurile noastre și și-au lăsat armele, crezînd că noi nu vom a ne întoarce; veniți dară cu toată graba și să-i lovim pe neașteptate”.

Valahul, socotind că Turcul tocmai în acel chip va face, se ținu pe urmele lui și năvăli asupra-i și omorî din ei 20 de mii și așa fugi Turcul din nou. Și trimise soli la cetatea sa de frunte Aternopol [Adrianopol], poruncind ca nimeni să nu cîvînte ori să murmure la venirea lui împotriva-i pentru moartea părinților, rudelor și a celor apropiati; și, ca să-i liniștească și să scape de murmurele poporului, intră în cetate în timpul nopții. Dar, neoprindu-i aceasta, strigau contra lui, într-asa încît nu mai putea să adaste acolo, din pricina strigătelor poporului, și merse la Constantinopol și-i vesti pe cei din casa sa de răul pe care i-l făcuse domnul valah... ■

În românește de
Dan SLUȘANSCHI

CEI MAI DE SEAMĂ DASCĂLI ȘI OȘTENI

RADU-ȘTEFAN CIOBANU

Volevod intrat în galeria marilor domnitori români, apărători ai libertății și independenței țărilor române, Vlad Tepeș a pătruns încă din timpul vieții în conștiința publică universală. Numeroase scrieri ale vremii relatând întâmplări și povestiri (chiar dacă nu întotdeauna alcătuite cu obiectivitate) au făcut cunoscute lumii europene vitejia, spiritul său de dreptate, dragostea de adevăr.

Un capitol mai puțin relevant al biografiei

lui Vlad Tepeș este cel privitor la anii copilăriei și adolescenței sale, perioade care au contribuit mult la conturarea personalității viitorului domnitor al Țării Românești. Reconstituirea acestor perioade — pe baza unor documente mai puțin sau deloc folosite până acum — întregeste biografia marelui volevod și, totodată, ne furnizează unele amănunte privind felul în care, în epoca feudală românească, era privită educația tinerelor vârstare domnești.

Basarabi și Mușatini

Fiu al lui Vlad Dracul (numit așa în popor, deoarece făcea parte din ordinul imperial romano-german al Cavalerilor Dragonului, care avea ca emblemă un dragon — balaur sau drac, cum i se spunea în graiul popular) și nepot al marelui Mircea volevod, Vlad Tepeș s-a născut, după toate probabilitățile, în orașul Sighișoara, unde tatăl său aștepta o ocazie favorabilă pentru dobândirea tronului Țării Românești.

Amintirea șederii sale — timp de aproape cinci ani (1431-1436) — în acest oraș este păstrată și azi de o casă impunătoare, cu acoperișul de țiglă, în două ape, cu fațada din tencuială albă¹, în apropierea Turnului Sfatului. În interiorul casei respective, la etajul întâi, într-o sală de ceremonii a fost identificată, cu prilejul lucrărilor de restaurare, o frescă lucrată în tehnica „al secco” (pe tencuială uscată). În cadrul grupului celor patru persoane ce se văd în fresca respectivă, apare chipul expresiv al unui bărbat

smead, cu ochii negri, migdalați, al cărui veșmînt îmbină ciudat moda orientală cu cea occidentală. Asemănarea cu portretele lui Vlad Tepeș a determinat formularea ipotezei că acesta este portretul lui Vlad Dracul². Mulți cercetători consideră că este singurul portret cunoscut al tatălui lui Tepeș.

La Sighișoara, Vlad Dracul a venit, probabil, împreună cu soția sa Cneajna (cum este numită în unele documente latine) sau mai curînd, Cheajna (nume tradițional în onomastica românească). Cronicarul polon Jan Dlugosz afirma că soția lui Vlad Dracul ar fi fost fiica domnului Moldovei Ilie vodă (1432-1442). Calculîndu-i-se vîrsta probabilă în momentul căsătoriei cu Vlad Dracul, moment plasat înainte de 1428, s-a conchis că ea putea fi, mai degrabă, soră cu Ilie vodă, deci fiică a lui Alexandru cel Bun (1400-1431). În acest caz, ea era soră și cu viitorul domn al Moldovei, Bogdan II (1449-1451), tatăl lui Ștefan cel Mare (1457-1504). Rezultă, deci că Vlad Dracul a fost cumnat cu Bogdan II, iar

fiul său, Vlad Tepeș, văr primar cu Ștefan cel Mare, grad de rudenie ce a contribuit, desigur, la bunele raporturi existente între ei.

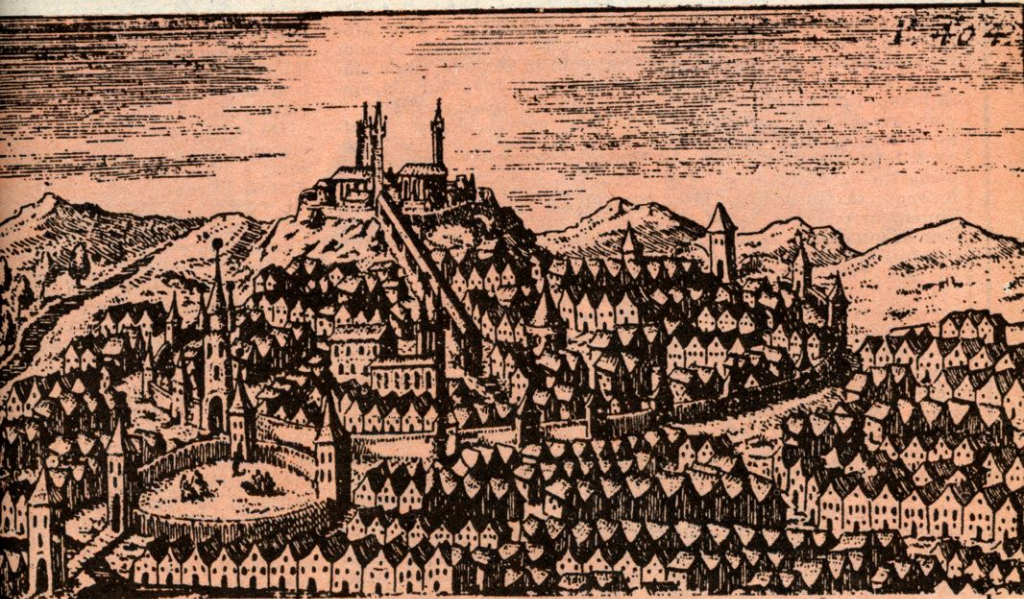
S-a crezut o vreme că Eupraxia Monahia, menționată și ea ca soție a lui Vlad Dracul, ar fi fost mama lui Tepeș. Ipoteza, formulată de N. Iorga, trebuie însă definitiv îndepărtată: Eupraxia a avut un alt fiu cu Vlad Dracul, care va domni pe tronul Țării Românești sub numele de Vlad Călugărul (1481; 1482-1495).

Ce trebuie să știe un paj?

Data nașterii lui Vlad Tepeș comportă încă discuții. Viitorul domn e menționat pentru prima dată într-un hrisov emis la 20 ianuarie 1437, în cancelaria de la Tirgoviște, la scurtă vreme după ce Vlad Dracul devenise domn al Țării Românești, în decembrie 1436. În act sînt amintiți fiii săi „Mircea și Vladul”. Expresia arată clar că la acea dată, Vlad era născut de cîțva timp. Deoarece Mircea s-a născut, probabil, în 1428 sau

¹ O imagine a ei a fost publicată în *Magazin istoric*, nr. 3/1974.

² *Magazin istoric*, nr. 10/1977.

Sighișoara (după o gravură din sec. XVII), orașul în care se presupune că s-a născut Vlad Tepeș

în 1429, este foarte posibil ca Vlad să fi văzut lumina zilei imediat după sosirea tatălui său la Sighișoara, adică în anul 1431. Numai plasarea nașterii lui Tepeș în acest an permite explicarea și succesiunea evenimentelor cunoscute cert din viața lui ulterioară.

Micul Vlad a petrecut primii șapte ani ai vieții, adică până către finele anului 1436 — începutul anului 1437, alături de mama sa. Deoarece la Sighișoara se aflau mulți boieri pribegi — Voico Dobrița, Radu Burcea, Nanu Pascal ș.a. — viitorul domn a învățat, trăind alături de ei și de soțiile lor (care formau „curtea” doamnei Cheajna), multe elemente ale etichetei, asemănătoare celei de la curtea domnească din Țirgoviste.

În 1436, Vlad Dracul, devenit domn, și-a mutat familia la Țirgoviste. În jurul vârstei de șapte ani, copilul a intrat în categoria cunoscută în Occident sub numele de *paj*. Din acel moment, educația sa a fost încredințată bărbatilor, care trebuiau să-l inițieze în artele cavaleresti. Trebuia să învețe lupta cu

sabia și cu lancea, să tragă cu arcul, să călărească, să înoate, să comande trupele etc. Concomitent, tânărul paj învăța scrisul, cititul, aritmetica, geometria, astrologia, arta de a compune versuri și de a cânta la diferite instrumente muzicale. La Sighișoara, alături de limba română, Vlad dobindise unele noțiuni de germană și maghiară, cunoscute și de tatăl său, care le folosea în documente; la Țirgoviste, dascălii au continuat să-l inițieze în cunoașterea lor, precum și a slavonei, utilizată în cancelaria țării, și a latinei, limbă de circulație în Europa acelei vremi.

În anii primei domnii a tatălui său (1436-1442), Vlad Tepeș a trăit alături de familie, în curtea de la Țirgoviste, cum o atestă o serie de documente, în care este amintit.

Bătrînul luptător de la Nicopole

Educația și viața oarecum liniștită din această perioadă au fost însă întrerupte de eve-

nimentele petrecute la Dunărea de Jos. În primăvara anului 1442, Vlad Dracul a fost chemat de sultanul Murad II (1421-1451), la reședința sa de la Edirne (Adrianopol) și nu i s-a mai îngăduit să se întoarcă acasă. Domnul român a fost obligat să vină la Edirne însoțit de doi dintre fiii săi, Radu (care va domni în Țara Românească: 1462-1475, purtînd supranumele „cel Frumos”) și Vlad. Mircea, primul născut, a rămas, cum arată cronicarul bizantin Mihail Dukas, să-l înlocuiască pe părintele său în fruntea țării. Deși erau la o vîrstă fragedă, cei doi prinți români au fost desparțiți de tatăl lor, otomanii punînd în aplicare unul din principiile lor de guvernare: deținerea ca ostateci a copiilor capetelor încoronate sau ai aristocrației de pe teritoriile vasale otomanilor, pentru a-și asigura „credința” părinților lor și, totodată, pentru a le influența educația în spiritul susținerii puterii otomane.

Vlad și Radu au fost duși mai întîi în fortăreața Eğriğöz (Ochii șireți), în ținutul Italia din Anatolia, fortăreață

asezată pe coasta Muntelui Karciadag, la o altitudine de circa 1 000 m. Acolo, cele două vlăstare princiare au luat contact nemijlocit cu modul de viață otoman și au început să învețe limba osmană. Vlad, care avea 11-12 ani (Radu fiind de, cel mult, cinci ani), va fi înțeles mai ușor țelurile urmărite de otomani și va fi început să nutrească ideea luptei împotriva lor. Cum dovedesc documentele, cei doi prinți români nu au stat mult la Egrigöz. În primăvara anului 1443, Vlad Dracul și-a recuparat tronul, recâștigând încrederea sultanului, iar după încheierea campaniei din septembrie 1443-ianuarie 1444, cunoscută sub numele de Campanie cea lungă, i s-a îngăduit să-și elibereze și copiii.

Revenit în țară, Vlad a fost încredințat, pentru desăvârșirea educației, unui bătrîn „gubernor” (profesor, instructor) cunosător nu numai al datinelor române, ci și al etichetei apusene. Faptul ne este cunoscut din relatarea călătoriei pe care cavalerul burgund Walerand de Wawrin a întreprins-o, în timpul cruciadei antiotomane din 1445, în Țara Românească. Cu acest prilej, Wawrin a cunoscut un bătrîn boier muntean, în vîrstă de 80 ani, care s-a recomandat ca „gubernor” al fiului domnului țării. Bătrînul boier s-a oferit să arate seniorului burgund locul exact unde se dăduse lupta de la Nicopole (25-26 septembrie 1396), la care luase parte — după cum spunea — în corpul de oaste comandat de Enguerrand VII de Coucy, mareșal al Franței

și guvernator al Picardiei. În timpul luptei, bătrînul fusese luat prizonier de către otomani, care-l vînduseră rob unor italieni din Genova, unde stătuse 20 ani, învățînd obiceiurile din Apusul Europei.

Sub supravegherea bătrînului și, desigur, experimentatului dregător (dar și a altora mai tineri), Vlad și-a consolidat în acești ani ațit cunoștințele de etichetă, de la curțile Europei, cît și calitățile de oștean. A căpătat deci cunoștințele pe care trebuia să le dețină un tînăr ce urma să fie investit cavaler, avînd și vîrsta potrivită pentru aceasta: 15-16 ani.

Din nou însă Vlad s-a văzut nevoit să părăsească, pentru o vreme, curtea Țării Românești. După încheierea expediției efectuate în 1445 de flota burgundă-papală pe Dunăre, cu scopul de a salva supraviețuitorii armatei creștine biruite la Varna (10-11 noiembrie 1444), Vlad Dracul, adept al politicii de echilibru, a încheiat pace cu sultanul, în 1446, și acesta i-a cerut să-i dea garanți pe fiii săi, Vlad și Radu. Astfel, cei doi principii români au ajuns din nou la Sublima Poartă, dar de data aceasta la reședința sultanilor, din Edirne. Amîndoi au făcut parte din suita fiului sultanului (cel ce avea să devină Mehmed II Cuceritorul). În compania viitorului sultan, ambii au beneficiat de o instrucție făcută de cei mai de seamă oșteni ai otomanilor. În acest interval, cît a stat la curtea de la Adrianopol, Vlad a învățat să organizeze, să înarmeze și să comande

oștirea și după principiile otomane. Tot atunci va fi învățat, desigur, și felul în care forța, viclenia și teroarea — folosite de otomani — puteau fi arme eficiente în război și în viața politică.

De la profesori chemați să-l instruiască pe viitorul sultan, cum a fost învățatul kurd Ahmed Kurani, Vlad a dobîndit cunoștințe de latină, ebraică, osmană, de filozofie și științe exacte.

Viitorul voievod a fost ostatec al Sublimei Porți pînă spre finele anului 1448, adică o perioadă de aproape trei ani. Se afla la Edirne, cînd a aflat despre sfîrșitul tragic al fratelui său Mircea, la Tîrgoviște, și al părintelui său, la Bălteni (decembrie 1447), omorîți în disputa pentru tron cu Vladislav II. În octombrie 1448, sultanul, crezînd că anii petrecuți pe lîngă Poartă l-au făcut pe tînărul Vlad devotat curții otomane, l-a sprijinit să obțină tronul. A fost o domnie scurtă, cu o durată de aproximativ o lună, perioadă puțin cunoscută, care a pus însă capăt adolescenței lui Vlad. După această scurtă domnie, după alți ani petrecuți în ambianța curții Moldovei, alături de vărul său, Ștefan, și apoi la curtea viteazului voievod al Transilvaniei, Iancu de Hunedoara, Vlad a urcat din nou pe tronul Țării Românești în 1456, unde a probat marile calități ce l-au impus în galeria personalităților ce au dat strălucire istoriei românești. ■

PLANSELE NOASTRE

① ② ③ ④. Țăranul român..., mai mult decît la alte popoare, înfîngîndu-și picioarele în pămînt, a păstrat nu numai teritoriul dar însuși ființa neamului”. Astfel elogia Liviu Rebreanu țăranul român, în discursul său de recepție la Academia română. De-a lungul multimilenarei istorii românești, țărănimea, masele largi populare s-au aflat permanent în centrul marilor evenimente istorice. Astfel, în 1330, la Posada, (a) au biruit oștile ungare invadatoare. În 1475, la Vaslui (b), au pus pe fugă armata otomană. Sub Mihai Viteazul (c), au înfăptuit unirea țărilor române surori. Pentru libertate și dreptate socială și națională s-au răscolit în timpul lui Horea (d). La 1848, pe cîmpia Blajului, românii transilvăneni și-au rostit voința răsăpîcată de-a se uni cu Țara (e). În 1859, alegîndu-l pe Cuza domn, moldovenii și muntenii au realizat statul român unit (f), a cărui independență absolută au consfințit-o pe cîmpurile de bătălie din 1877-1878 (g). În 1918, la Alba Iulia, prin voința unanimă a maselor populare, Transilvania s-a unit pe vecie cu patria română, realizîndu-se astfel marele ideal național (h) (Lauda țăranului român, p. 4)

1330

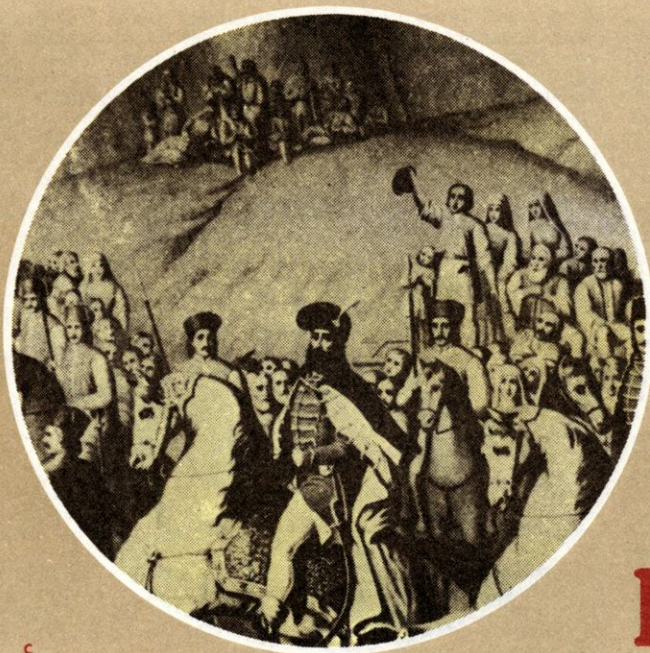
a

1475

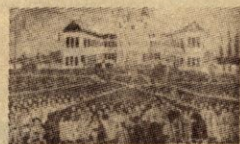
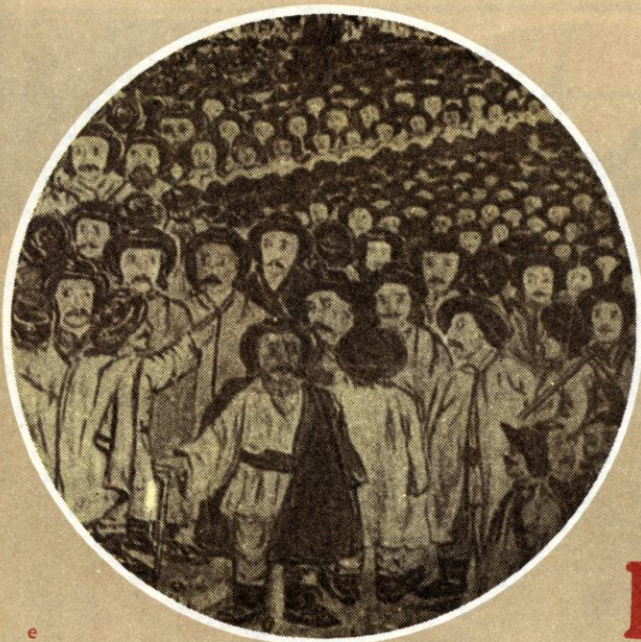
b

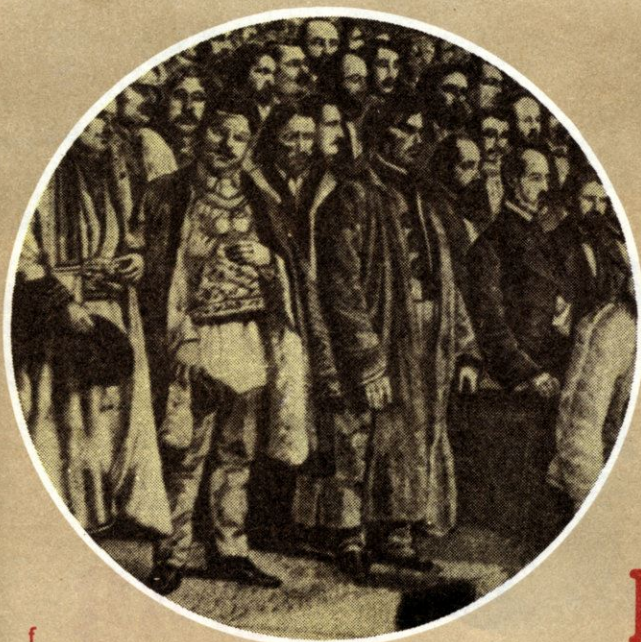
1600

1784

1848

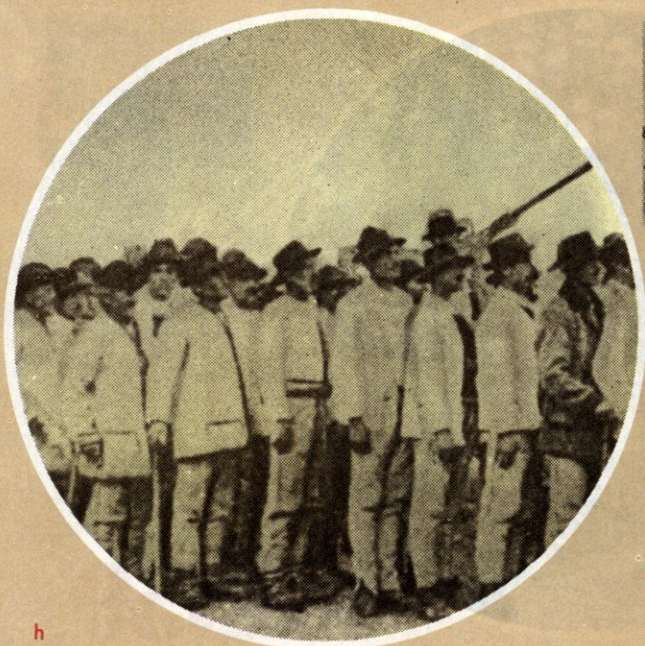
1859

g

1877

h

1918

MAKSIM LITVINOV

LA LONDRA (II)

Z. S. ȘEINIS

În vara anului 1915, Philis Kliško a fost chemată la poliție, unde i s-au pus întrebări despre „chiriașul ei”¹. Șeful postului de poliție, Basil Thomson, a interogată-o îndelung și amănunțit: unde se duce Litvinov, cu cine se întâlnește, despre ce vorbește, cine îl vizitează. Philis a răspuns că n-a constatat nimic rău în comportarea lui și că, în general, este un om minunat, foarte corect și politicos.

¹ Publicăm în continuare partea a doua a studiului istoricului sovietic Z.S. Șeinis, consacrat diplomatului M.M. Litvinov. Reproducem articolul — cu titlul și subtitlurile redacției noastre — din revista istorică *Novaya i novejšia istoria*, nr. 4/1986.

Thomson s-a străduit în zadar să smulgă de la Philis informații. Ea nu numai că nu avea nici o idee despre activitatea de partid a lui Litvinov, dar nu știa nici măcar că soțul ei, Kliško, este bolșevic și că are un pseudonim de partid. Într-o seară cineva telefonase și întrebase de „Stepan”. Philis, care nu știa că așa era cunoscut Kliško între emigranții bolșevici, răspunsese că este o greșală.

Thomson a eliberat-o pe Philis, dar în curând în dreptul locuinței lui Kliško s-au postat doi inși în uniformă. L-au așteptat pe Litvinov și l-au dus imediat la poliție. A urmat același interogatoriu

luat de Thomson: cine îl frecventează pe Kliško, cu cine se întâlnește etc. etc. Litvinov a răspuns pe un ton tăios că locuiește la Kliško numai de doi ani și că se bucură de refugiu politic în Anglia de șapte ani. Din cite știe, acordarea de refugiu politic emigranților este în concordanță deplină cu democrația engleză. Thomson a trecut apoi la problema esențială, pentru care îl chemase de fapt: corespondența cu Lenin și activitatea grupei bolșevice. Litvinov a înțeles imediat că poliția nu renunțase la intenția de a-i determina pe bolșevici să părăsească Londra. A încheiat, afirmând că va informa

despre discuția lor pe membrii Parlamentului. Dar înainte de toate l-a informat pe Lenin, aflat la Sorenberg, lângă Lucerne: „Dragă prietene, am primit vederea dv. ieri, adică după 11 zile. M-a chemat comandantul-șef al poliției locale și m-a interogiat despre concepțiile mele, despre trecut și corespondența cu dumneavoastră”. Lenin i-a răspuns imediat, dar, și de data aceasta, scrisoarea a sosit cu mare întârziere. Iar după un timp corespondența a încetat complet. Toate scrisorile trimise de Litvinov lui Lenin i-au fost returnate. Ceea ce i-a îngreunat munca, pentru că era asaltat din toate părțile de probleme, care necesitau sfatul și sprijinul lui Vladimir Ilici.

O partidă pentru... 35 ani

În 1916, în viața lui Maksim Litvinov a intervenit un eveniment deosebit: s-a căsătorit cu Ivy Loy, o tină scriitoare engleză. Litvinov s-a hotărât cu greu să facă acest pas. Împlinise 40 ani și, din cauza vieții dezorganizate de emigrant, își îndrepta mereu gândul la întemeierea unei familii. Cînd un prieten apropiat îl întrebase odată: „Ei n-ai de gînd să te însoiri?”, Litvinov răspunsese: „Ba, cit de curînd. Numai că, vezi tu, este o burgheză”. Cîteva săptămîni mai tîrziu și-a legat viața de această „burgheză”, pentru... 35 ani.

S-au întîlnit întîmplător. Era o seară liniștită, mohorîtă. Se apropia Anul nou. Litvinov se plimba agale pe stradă. S-a oprit în fața unei vitrine, privind absent obiectele expuse. Alături stătea Ivy. Ea îl mai remarcase și altă dată pe stradă. S-au văzut apoi din nou. Tot întîmplător. Maksim și-a scos pălăria. Ea a răspuns cu un zîmbet ușor. Altă dată Ivy l-a invitat la prietenii ei: avea o mică petrecere, veneau iubitori de literatură și muzică. El a acceptat. Acolo a rămas surprins de cunoștințele ei despre Tolstoi și Cehov. În același timp, bărbatul solid, cu părul roșcat, de statură mijlocie, cu bune maniere, nu

prea vorbăreț, care umbla tot timpul cu un baston, a făcut o impresie puternică asupra tinerei scriitoare. Mama ei, fiica unui colonel din armata engleză, dorea evident o altă partidă pentru fiica ei. Nu se gîdea deloc la un emigrant, fără situație, din Rusia. Cît despre concepțiile religioase ale noului său prieten, Ivy Loy nici nu s-a sinchisit. Ea însăși provenea dintr-o familie de evrei unguri participanți la răscoala lui Kossuth. În copilărie fusese protestantă, apoi devenise catolică. Alegerea religiei era treaba ei personală. Nu privea pe nimeni. Deci secretarul organizației bolșevice din Londra și scriitoarea engleză s-au căsătorit.

De la început cei doi au fost copleșiți de grijile materiale. Ivy Loy avea ceva economii obținute din activitatea literară, iar Litvinov lucra ca agent al unei firme de mașini agricole. Dar, pentru a trăi omeneste, aceste mijloace nu erau suficiente. Trebuia găsită o sursă suplimentară de venit. Ivy aștepta un copil.

Familia Litvinov s-a mutat în South Hill Park, într-o casă care aparținuse unor refugiați belgieni. Seara acolo se strîngeau mulți prieteni, comentau știrile politice de ultimă oră și se încingeau discuții aprinse, care se transformau în adevărate încăierări. Lui Ivy i se părea că soțul și oaspeții săi sînt gata-gata să-și dea unul altuia în cap. Cînd era discuția mai în toi și scandalul bătea la ușă, Ivy apărea din bucătărie în cameră și îi invita la ceai sau la cafea. Spirituale se mai domoleau.

Ivy Litvinov era departe de activitatea politică a soțului, a prietenilor lui. De fapt, nu o înțelegea. Și nici nu o interesa. Abia după Marea Revoluție Socialistă din Octombrie, cînd se aflau încă la Londra, ea l-a întrebat pe Maksim dacă îl cunoaște pe Lenin. Și abia atunci a aflat că îl cunoaște de mult, că locuința ei devenise statul major al emigranților bolșevici.

Sfîrșitul lui 1916. Pe front, oamenii mureau, erau răniți, mutilați, iar orașele și speranțele oamenilor erau distruse. În Rusia revoluția bătea la ușă. Aparențele nu lăseau să se vadă însă nici

o schimbare. La Petersburg, la Teatrul Aleksandriiski publicul viziona piesele cneazului Sumbatov, asculta concertele lui Rahmaninov, iar cronicarul unui ziar din Capitală scria că în muzica pianului lui „se aude pasul cadențat al soldatului care merge la luptă”. Publicul citea cu emoție reportaje de pe front.

Litvinov a sîrbătorit Anul nou, 1917, la locuința sa din South Hill nr. 86, împreună cu prietenii apropiați. Au vorbit despre Rusia: despre închisori, evadări, lupte armate, apoi și-au adus aminte că erau pentru prima dată cu

IDENTITY BOOK No.96613

Issued to
(Name) *Maksim Litvinov*

of
(Address) *86 South Hill Park
Hampstead*

(Serial or Reference Number) *S.Q. 8.M.*

Issued at *Albany Street*
(Date) *31 Aug. 1916*

☒ For penalty for misuse see back.

Anyone finding this Book and unable to restore it to the person whose name and address are entered above must deliver it to an Officer of Police without delay.

This Book should contain Sixteen pages.

Pasaportul emigranului politic rus
M. M. Litvinov

În p. 33: celebra piață londoneză
Picadilly Circus, la începutul secolului

toții acasă la soții Litvinov, după căsătoria lor. Și atunci au început să strige: „gorko”, „gorko”¹. Maksim și Ivy s-au sărutat.

Au stat pînă dimineata. Cineva a spus în acea noapte: „Maksim, dacă acolo, la noi, se va declanșa revoluția în acest an, tu vei fi ambasadorul Republicii Ruse în Anglia”.

La mijlocul lui februarie, Litvinov și-a condus soția la

¹ Textual înseamnă „amar”, „e amar”, „e trist” (expresie rusească prin care oaspeții sau comenșii invitați pe tinerii căsătoriți să se sărute).

spital, iar în noaptea de 17 februarie, ea i-a născut un fiu. La Primăria comitatului Middlesex evenimentul a fost înregistrat după toate regulile: tatăl copilului, căruia i s-a dat numele de Mihail, era Maksim Litvinov, emigrant rus, traducător, iar mama, Ivy Loy, cetățeană britanică.

Ce fericire... ce durere!

La Clubul Herzen veștile din Rusia erau așteptate cu nerăbdare. Dar ele veneau foarte rar, iar în ultimele zile încetaseră să mai parvină. Pe 16 martie (stil nou) s-a

În aceeași zi s-a dus la Ambasada rusă și a cerut ambasadorului Nabokov să scoată imediat portretul țarului Nicolae II și stema țaristă de pe clădirea ambasadei. Acesta s-a executat.

Cînd a sosit la Clubul din Charlotte Street, acolo era o mare învîlmăseală. Emigranții veniseră cu copiii după ei, se îmbrățișau, se felicitau reciproc. În ziua următoare, au început să parvină prin telefon felicitări din partea coloniilor din Elveția, Franța, Norvegia, Suedia, Danemarca. Rușii nu mai puteau de bucurie. Tirziu, au plecat de la Clubul din Charlotte Street să se plimbe prin Londra nocturnă. Pe Regent Street au cîntat, au dansat, s-au îmbrățișat, au strigat „ura”. Treacătorii se uitau împietriți la rușii care își pierduseră capul de bucurie. Au crezut că a capitulat Kaiserul. Li s-a explicat atunci că a capitulat celălalt kaiser, cel rus, pentru totdeauna.

A doua zi, Litvinov, entuziasmat de eveniment, a dictat soției cîteva gânduri:

„Londra, 17 martie. Ieri am trăit mari emoții. Știrea pe care am aflat-o mi-a deschis toate zăgăzurile creierului. Gîndurile nu m-au lăsat să dorm toată noaptea. N-am mai putut sta în pat. La 6 eram în picioare. Am plecat după ziare, să văd ce se mai întîmplea în Rusia. Rîndurile îmi țopăiau sub ochi. Săream cînd la sfîrșitul rîndului, cînd la mijlocul lui, parcă vroiam să înghit știrile dintr-o privire. Nu-mi amintesc cum a trecut dimineața; gimnastica de dimineață mi-am făcut-o mașinal. Am vrut să mă bărbieresc cu pastă de dinți, am intrat apoi în cada goală, uitînd să dau drumul la robinet. Să fi luat micul dejun? Nu-mi amintesc. Ce bucurie, ce bucurie! N-aș putea oare să plec în Rusia? Chiar acum?! M-am repezit la Consulatul rus să mă interez de obținerea pașaportului, dar funcționarii de acolo mi-au spus că n-au primit nici un fel de instrucțiuni, că trebuie să iau legătura cu Home Officeul etc. etc.

Ce să fac? Poate că e cazul să cer telefonic Guvernului

provizoriu permisiunea să mă întorc acasă? Dar au ei acum de rezolvat probleme mai importante decît întoarcerea mea în Rusia. Mi-am adus aminte cum în 1905 am avut un sentiment de compasiune față de tovarășii aflați în exil, cînd aceștia n-au putut lua parte alături de mine la mărșul spectacol al evenimentelor revoluționare. Acum sint eu în situația lor... Ce mare fericire, ce mare durere! Ce tragedie să-ți petreci jumătate din viață în...”

La aceste cuvinte, notele s-au sfîrșit.

După Revoluția din februarie, la Londra s-a creat un Comitet pentru organizarea întoarcerii emigranților în patrie. Secretarul comitetului era G.V. Cicerin, viitorul comisar al poporului pentru afacerile externe în guvernul sovietic. Prin Germania era greu de ajuns în Rusia. Rămînea o singură cale: din Anglia prin Scandinavia, la Arhanghelsk sau Petrograd. De aceea, în martie, Londra devenise deja loc de pelerinaj pentru emigranții ruși din Franța, Elveția și din alte țări. Soseau la Londra pe cei oculte, cu vapoare și trenuri, însoțiți de familii și copii. Pașapoartele erau tot false, confecționate artizanal. Cum nu aveau mijloace, comitetul trebuia să le asigure loc de dormit și hrană, pînă la plecarea spre patrie.

Cicerin și Litvinov au rezolvat problema principală, cea financiară, relativ simplu. S-au dus la Nabokov, însărcinatul cu afaceri a.i. al guvernului provizoriu la Londra, și i-au cerut pe un ton categoric să pună mijloacele ambasadei la dispoziția comitetului. La început, Nabokov a refuzat, apoi a cedat. Legătura cu Rusia se făcea numai pe mare. Emigranții călătoreau cu trenul pînă în orașul scoțian Aberdeen, situat pe malul Mării Nordului, apoi cu vaporul se deplasau pînă în portul norvegian Bergen. Nava era însoțită de două torpiloare, care o flancau pentru a o păzi de submarinele germane. Primul vapor cu emigranți a dat peste o mină germană, s-a scufundat și toți pasagerii au pierit. Din fericire, cele-

1. Formosa, longissima, 12-18 inch long, 1/2 inch wide

Height 5 feet 8 inches

Build medium

Hair, Eyes, etc. brown

Distinctive Marks Nil

Signature of applicant

M. Litvinov

Left Thumb Print
(if available in
English Character)

Photograph

produs trăsnetul¹. Litvinov era acasă. Cîteva prieteni au dat buzna cu ziare în mîini. În Rusia era revoluție! Litvinov a pornit în grabă spre clădirea Parlamentului, unde a solicitat o întîlnire imediată cu primul ministru Lloyd George. N-a reușit să-l vadă pe primul ministru și atunci a rugat pe laburiști, membri ai Parlamentului, să anunțe revoluția din Rusia.

¹ La 27 februarie/12 martie 1917 în Rusia a început revoluția burgheză-democratică. Trupele garnizoanel din Petrograd au trecut de partea poporului răsculat și s-a constituit Sovietul de deputați ai muncitorilor și soldaților. La 15 martie, s-a format un guvern provizoriu, iar țarul Nicolae II a abdicat, desemnîndu-l, a doua zi, ca succesor la tron pe marele duce Mihail, care a renunțat și el la tron.

alte curse pînă în Norvegia s-au terminat cu bine.

Din Londra spre Aberdeen plecau zilnic 30-40 persoane. Cicerin îi conducea pe toți la gară. Umbla într-un palton ponosit, cu guler de catifea și cu neliplisul său fular.

Cicerin contra Kerenski

Călătoria pînă la Bergen dura citeva zile. Din Norvegia în Rusia, emigranții mergeau cu vapoare rusești sau norvegiene. Majoritatea trăiseră în străinătate zeci de ani. Evadaseră din Siberia, unde fuseseră condamnați la muncă silnică. Se întorceau acum în patrie cu părul alb. Alături de ei, se afla o generație tină de emigrație revoluționare, care nu văzuse niciodată Rusia.

La 9 aprilie, Litvinov a aflat că Vladimir Ilici, cu un grup de bolșevici, a plecat din Elveția la Petrograd. Se subțiasse simțitor și colonia din Londra. Litvinov ardea de nerăbdare să se întorcă în Rusia. Spusese de mult soției că dacă îl va chema revoluția, va lăsa baltă totul și se va duce. Copilul n-avea decît citeva săptămîni, iar la Londra bîntuia gripa. Așa că a fost nevoit să aștepte. Nu și găsia locul. Sufletul lui era în Rusia, de unde veneau știri, dar neclare; se părea că Lenin sosise la Petrograd, că tinuse o cuvîntare pe un tren blindat în Gara finlandeză¹. Tezele din aprilie dăduseră o orientare clară: revoluția burghezodemocratică trebuia transformată în revoluție proletară, socialistă.

Pentru Litvinov, tezele din aprilie ale lui Lenin au reprezentat nu numai un program politic, ci și indicații practice de acțiune. A început să pregătească prima lui lucrare despre caracterul revoluției: o analiză a revoluțiilor din 1905-1907, din februarie pînă la zi. În acele zile fierbinți, o editură din Londra i-a publicat această carte.

Între timp, a aflat că la Liverpool sosise un crucișător rusesc ca să-și repare caza-

nele. Litvinov s-a deplasat imediat acolo și a reușit să se urce pe această navă militară. Nimeni nu știe cum. În calitate de reprezentant al coloniei ruse din Londra, a vorbit marinarilor adunați pe punte. Era prima dată cînd ascultau un bolșevic, care le anunța revoluția ce avea să vină în Rusia.

La 7 august 1917, agenții serviciului secret britanic l-au arestat și l-au închis la închisoarea Brixton pe G.V. Cicerin. Evenimentele luseră o întorsătură neașteptată. Căuza a constituit-o o discuție a lui Cicerin cu Nabokov. Gheorghi Vasilievici mergea frecvent la fosta ambasadă țaristă pentru a rezolva cu Nabokov problemele generate de întoarcerea emigranților în patrie. În cursul unei astfel de întîlniri, „discuția a alunecat pe o temă politică și Cicerin a avut cuvinte dure la adresa lui Kerenski². I-a reproșat acestuia, în special, că nu înceta să-i trimită pe soldații ruși la moarte. „În nici un caz, Kerenski nu este mai bun decît Nicolae”, a spus Cicerin. Nabokov a informat autoritățile engleze, care, profitînd de ocazia ivită, i-au adus lui Cicerin și alte acuzații nefondate. În zilele următoare, Litvinov și-a petrecut mult timp la sediul partidului laburist sau în discuții cu membrii Parlamentului, pentru a obține eliberarea lui Cicerin.

Despre evenimentele istorice de la Petrograd, din 25 octombrie-7 noiembrie a aflat din edițiile speciale ale ziarelor londoneze. În aceeași zi, imediat după ce devenise cunoscut asaltul asupra Palatului de Iarnă, presa occidentală a inundat lumea cu știri despre „haosul” din Petrograd și de pe tot cuprinsul Rusiei, prezicînd revoluției o moarte rapidă.

În dimineața zilei de 4 ianuarie 1918, postul de radio Petrograd a transmis comunicatul guvernului sovietic despre numirea lui Litvinov ca ambasador al Republicii Sovietice Ruse în Anglia. În aceeași zi, acest comunicat a fost publicat de ziarele londoneze de seară.

Luase sfîrșit viața lui de emigrant politic. În urmă rămăseseră 20 ani dați revoluției. Și ce ani! Trecuse prin închisorile Rusiei, Franței, Germaniei, fusese în centrul evenimentelor, al activității partidului...

De acum înainte, V.I. Lenin, C.C. al bolșevicilor nu trebuiau să-i mai trimită scrisori cifrate lui „Tătucu”, „Contele”, „Felix”, „Louvinier”, „Kazimir”, „Kuznețov”, „Latișev”, „Teofil”, „Nitsche”, „Maximovici”, „Harrison”, toate numele sale conspirative. ■

(Va urma)

În românește de
Nicu BUJOR

Ediție specială
pentru tineri

CLIO ÎN CONCURS
Răspunsurile
la întrebări

SERIA ÎNTII SERIA A
DOUA

1. a	1. b
2. c	2. a
3. b	3. a
4. a — nu	4. a — nu
b — da	b — da
c — nu	c — da
d — nu	d — da
5. a — nu	5. a — nu
b — nu	b — da
c — da	c — nu
d — da	d — nu
6. a — da	6. a — da
b — nu	b — da
c — da	c — nu
d — da	d — nu
7. Tezaurul de la Pietroasa	7. Nr. 6/1985, coperta I
8. Nr. 3/1985, coperta III	8. Egipt
9. 5	9. Nr. 1/1985, coperta IV
10. Coperta IV, nr. 8/1986	10. Pieter Bruegel cel Bătrîn

¹ Pentru cronica evenimentelor din anul 1917-1918, vezi *Magazin istoric*, nr. 6-11/1975, 6-11/1977.

² De la 24 iulie 1917, Kerenski devenise prim-ministru al Rusiei.

Leningrad, 1941-1942.

JURNAL DE BLOCADĂ

G.A. KNIAZEV

Cartea Blocadei, din care am extras paginile ce vor urma, carte scrisă — sau mai exact alcătuită — de cunoscuții scriitorilor sovietici Ales Adamovici și Daniil Granin, a apărut la Moscova în 1982. Deși reia o temă larg dezbătută și comentată atît în plan științific cît și literar-artistic — epopeea celor 900 zile de Blocadă a Leningradului¹ (septembrie 1941-ianuarie 1944) —, cartea s-a bucurat de un deosebit succes în rîndurile publicului cititor. Acest lucru s-a datorat, între altele, manierei inedite în care cei doi autori au redat adevărul istoric al acestui tragic și totodată grandios episod al Marelui război pentru apărarea patriei: pe baza unui imens material de arhivă, scrisori, jurnale, însemnări, făcute chiar în timpul Blocadei de către locuitorii ai orașului de pe Neva, și a unui mare număr de amintiri ale supraviețuitorilor de după patruzeci de ani, consemnate în scris sau pe bandă de magnetofon. Istoria Blocadei, în speță perioada ei cea mai grea (1941-1942), autorii o relatează și în ordine cronologică, și ieșind din cadrul ei, și pe baza faptelor istorice, și într-o mereu personalizată răsfrîngere omenească. Partea a doua a Cărții Blocadei — a cărei versiune românească se află în curs de pregătire la Editura politică — se bizuie precumpănitor pe trei jurnale personale autentice, scrise de trei oameni parcă înfîmplător aleși, trei destine din cele peste trei milioane de locuitori ai orașului. Sînt oameni foarte deosebiți ca vîrstă, ocupație, preocupări, pregătire și, în același timp, legați între ei prin suferințele îndurate; tocmai datorită acestui lucru, prin intermediul celor trei, se reconstituie imaginea de ansamblu a populației marelui oraș și a eroismului ei, ajuns fapt cotidian.

Prezentăm cîteva fragmente din jurnalul unuia dintre cei trei, istoricul Gheorghi Alekseevici Kniazev, directorul Arhivelor Academiei de științe a U.R.S.S. din Leningrad. G.A. Kniazev, om la 55 ani, avea picioarele semiparalizate, umbla cu mare greutate, de acasă pînă la lucru se deplasa într-un cărucior — „automobil“, cum îi spunea el. Arhiva Academiei se afla cam la 800 metri de locuința sa, pe același chei al Nevei. De fapt acest segment de drum a și constituit principalul traseu parcurs de Kniazev de-a lungul întregii Blocade. A fost acel crîmpei de oraș asediat pe care el a putut să-l cunoască, cea mică rază de observație pe care s-a desfășurat pentru el războiul cel mare.

Kniazev s-a evacuat din Leningrad, împreună cu soția sa, în august 1942. La sfîrșitul războiului s-a reîntors în oraș, în aceeași casă de pe malul Nevei și și-a continuat activitatea la Arhiva Academiei de științe, pînă la sfîrșitul zilelor. Manuscrisul jurnalului său, însumînd circa 1 200 pagini, a fost predat autorilor cărții de către văduva sa, Maria Feodorovna Kniazeva.

¹ Magazin istoric, nr. 5/1987, 5/1982.

În imaginea de sus: autorul jurnalului din care prezentăm fragmentele alăturate.

1941

Iunie, 23. A doua zi de război. N-am aflat nici un amănunt în legătură cu deschiderea mausoleului lui Timur. Evenimentele militare au barat drumul știrilor despre săpăturile arheologice din Samarkand. Cum se mai repetă toate pe lumea asta! Timur, sau Tamerlan, a cucerit în secolul XIV: India de la Indus la Gange, Persia, Siria, Turcia, Rusia de sud. Și iată că acum — dar întrecîndu-l de departe pe Marele Șchiop — neobrazatul Hitler a adus atitea suferințe și poporului său și celorlalte popoare, atît celor cucerite și umilite, cît și celor ce luptă contra regimului său diabolic.

Iunie, 25. A patra zi... Studiem pe hartă situația de pe front. Lupte încordate, teribile. Cel mai mult ne frîmîntă întrebarea dacă nemții vor reuși să taie calea ferată Kirov (Murmansk). Lupte deosebit de crîncene se dau în raionul Kandalakși. La lucru am dus tratative cu reprezentanții depozitelor de arhive speciale. Am hotărît, în cîteva situații, să nu transportăm materialele cele mai valoroase în pivnițe umede și inundabile...

Iunie, 26. A cincea zi. Noaptea am dormit liniștit. N-a fost alarmă. Înseamnă că mi-au țiuț urechile. Interesant, această iluzie acustică n-o am doar eu, ci și alții. La slujbă — o zi de lucru normală. Am condus o excursie a studenților și le-am ținut cu elan

o lecție. Seara am citit regulile de conduită și măsurile ce trebuie luate în caz de alarmă aeriană. M.F. [soția lui Kniazev - n.n.] s-a dus la punctul sanitar, iar eu am verificat rezervele de medicamente pentru cazurile de arsuri și răni.

Iunie, 28. Simbătă. A șaptea zi. O zi nervoasă, tare nervoasă. La lucru o enervare suplimentară a produs I.L. Sub influența stării de pericol declarate și a știrilor despre evacuarea copiilor, a tras, probabil, concluzii pesimiste privind situația de pe front în legătură cu trecerea unităților de tancuri din componența armatelor noastre, pe direcția Minsk și alte direcții. Această stare de spirit s-a transmis imediat celorlalți, în special celor care veniseră oboșiți, după o gardă de noapte fără noimă, în clădirea principală a Academiei de științe.

Iulie, 1. A zecea zi de război. Academicianul Pavlovski, dându-mi un manuscris care se afla la el, mi-a spus: „Păstrați-l, dacă se poate. Situația e foarte gravă...”. Ceva mai tirziu a venit directorul Arhivei IRLI [Institutul de literatură rusă al Academiei de științe a U.R.S.S. - n.n.]. Ne-am sfătuit îndelung în problema viitoare conservări, aici la Leningrad, a unor materiale prețioase - manuscrise ale lui Pușkin, Lomonosov, Lermontov, Turgheniev, Dostoievski, Tolstoi ș.a. Gorodețki era desigurat. Nu poate dormi. „Ce răspundere avem, eu și dumneavoastră!” Da, avem o răspundere uriașă; nu e vorba aici de o răspundere juridică, administrativă sau de serviciu. Răspunderea e morală, față de urmași.

Iulie, 2. A unsprezecea zi... O impresie lugubră mi-a produs depozitul arhivelor IRLI... Multă nervozitate, multă forfotă... Mai încolo, lângă lăzi, unul dintre funcționari îi dictează dactilografei un articol despre fascism. Altul alcătuiește opusul celor care urmează a fi împachetate. Sub tălpi - nisip, pete de apă de la un furtun de incendiu întins pe jos, lăsat acolo probabil la uscat sau pus acolo în scop preventiv... Nu

pot nicicum să stabilesc dacă îmi vijlie mie urechile sau dacă aud șuieratul elicelor de avion.

Iulie, 3. A douăsprezecea zi. Cei care au ascultat discursul lui Stalin spun că s-a auzit foarte prost și că multe pasaje nu le-au putut desluși. Șoferul meu, care a ascultat discursul, observa că accentul i s-a simțit foarte tare, că făcea pauze, în timpul cărora se auzea gâlgitul apei turnate în pahar...

Iulie, 7. A șaisprezecea zi... Toate valorile mai importante din Ermitaj au fost evacuate într-o direcție necunoscută. Azi a trecut pe la mine acad. S.I. Vavilov. Am hotărât să atașăm celui de-al doilea eșalon din Ermitaj și valorile noastre arhivistice. Cîteva le-am și trimis: portretele din mozaic ale lui Petru, lucrate de Lomonosov, două planuri ale Petersburgului din secolul XVIII și arca aurită în care se păstra la Academia de științe Edictul Ecaterinei II, scris chiar de mîna ei. N-am cuvinte pentru a reda starea mea sufletească în momentul în care s-a scos de pe perete portretul în mozaic al întemeietorului Academiei de științe, Petru I, pe care îl păstrăm cu atîta dragoste și grijă. Am făurit, cum am putut, arhiva și muzeul istoriei unui domeniu al marii culturi ruse - Academia de științe. Războiul a încălcat ordinea și a pustiit locurile în care se păstrau cu atîta grijă aceste monumente ale culturii. La început, discutasem despre un loc sigur în care să fie conservate aici. Acum, datorită evenimentelor de pe front, ne îngrijim de evacuare. Mă doare inima. M-am întors acasă zdrobit.

Iulie, 15. A 24-a zi... Se introduc cartele la alimente. S-a dat dispoziție ca mîine pînă la orele 10 să întocmim listele. Măsura s-a luat în mare grabă. În ceea ce privește populația, ea salută această prevedere nouă sau mai bine-zis veche...

Iulie, 16 și 17. A 25-a și a 26-a zi. Ajung pînă la noi zvonuri despre o extremă dezorganizare, lipsă de coordonare. Lucrul acesta mă sperie. Prin ce sînt periculoși nemții?

Tocmai prin excepționala lor organizare, rigurozitate, coordonare a acțiunilor. Cu evacuarea copiilor ceva nu e în ordine. Mamele se duc să-și ia înapoi. I-am dat liber dactilografei de la noi, T.K. Orbeli, să se ducă după cele două fete ale ei, de 9 și 12 ani.

Iulie, 20. A 29-a zi... Astăzi, în piațeta Rumanțeveski, am văzut la mășute muncitori și funcționari, veniți acolo să joace domino. Aceleași chipuri, ca acum trei sau cinci ani. Joacă domino de parcă nimic nu s-ar fi întimplat, și în timpul alarmei se viră în tranșe. Pe străzi merg trecători, zornăie tramvaie, forfotesc tinerii. Am stat de vorbă cu intendentul casei noastre. „Păcat - spune el - că se dau lupte pe teritoriul nostru... Distrugerii sînt multe. De ce-or fi cedat fără luptă fortificațiile vechii noastre granițe de stat?... N-am putut să-i răspund nimic. Sîntem foarte puțin informați. Așa, de pildă, nici nu știu unde sînt nemții. Aproape, departe? E Leningradul într-o primejdie serioasă, nu e? În această splendidă zi de vară, Leningradul e atît de plin de lume! Seara, pe chei, o mulțime care se plimbă. Pur și simplu nu-ți vine să crezi că sîntem în război. Toți sînt calmi - cel puțin exterior. În preajma sfînciilor [cei doi sfînci aduși din Egipt, care împodobesc malul Nêvei - n.n.] - o adevărată procesiune de adulți și copii. Tot aici, neîntînd seama că e seară, se scaldă cîteva băieți. Deocamdată n-am văzut nici răniți, nici refugiați. Oare încotro a fost îndreptat torentul de locuitori ai Ucrainei de vest, ai Bielorusiei de vest, ai Letoniei și Lituaniei?... ”

August, 14. A 57-a zi. Astăzi, o zi chinuitoare de agitație. Ceva rău se petrece pe front. La amiază s-a aflat că a căzut Smolenskul. Știrea mi s-a lăsat ca o piatră pe inimă. Nemții se află pe undeva dincolo de lacul Ilmen. Orașul e plin de toate zvonurile posibile. Într-o excesivă stare de nervi sînt în special femeile. Pînă în ultimele zile se îmbărbătau. Acum le-au cedat nervii. Ceea ce m-a bucu-

rat atât de mult — calmul, stăpînirea de sine — s-a terminat... Am încercat acum să citesc istoria universală, pe care o începusem, dar n-am putut să-mi birui oboseala. Azi n-a fost chip să mă odihnesc. Îmi adun toate forțele ca să trec peste greutăți. Soarta mă face martorul, mai exact contemporanul, celor mai mari și cutremurătoare evenimente. Smolenskul a căzut în anul 1812, tot în august. Lupta de la Borodino a avut loc pe 26 august. În septembrie, Napoleon a intrat în Moscova. Cum se vor desfășura oare evenimentele acum? Și de unde au nemții atîta forță, atîta energie diavolească?

August, 23. A 63-a zi. În noaptea spre 22 august și apoi spre 23 ne-am așteptat la bombardarea Leningradului. Pe data de 22 s-au împlinit două luni de război și o lună de la primul raid asupra Moscovei. Cifra aceasta a devenit cabalistică. Dar bombardament n-a fost. Nimeni nu înțelege cauzele pentru care nemții nu se ating de Leningrad. Pe tema aceasta continuă cele mai diferite născociri.

Septembrie, 2. A 73-a zi de război. Leningradul a devenit front.

Septembrie, 5. A 76-a zi. Am început să luăm dejunul la cantina Academiei, dar acum sînt acolo cozi foarte lungi. Este o vreme rea, ploioasă. Florile de-a lungul drumului meu spre slujbă s-au veștejit, s-au ofilit, își trăiesc ultimele zile... Și, undeva, la cîteva zeci de kilometri, pe căile de acces spre Leningrad — nemții... E de necrezut, e ca un vis delirant. Cum a fost posibil? Nemții la porțile Leningradului.

Septembrie, 8. A 79-a zi. Pe la orele 7 și 30 seara, pe cînd mă odihneam, deodată casa noastră s-a cutremurat. Începuseră să tragă tunurile antiaeriene și mitralierele. Prima clipă a fost îngrozitoare. M-am luat însă imediat în mîini, învinzîndu-mi primul impuls de a pleca, de a fugi de pericol... În curte lumea se îngrămădea lîngă adăpost. Au venit

Pînd și obținerea apei de băut devenise extrem de dificilă

vecinii să ne spună că de la ferestrele lor se vede spre sud o imensă vilvâtaie și coloane de fum gros, care au cuprins tot cerul. Într-adevăr, cînd m-am dus să mă uit, dincolo de Neva izbucnise un incendiu. El se oglindea și în apă. Cîțiva au presupus că bombardiere germane, pătrunse pînă acolo, au reușit să incendieze depozitele de păcură pe undeva, lîngă satul Volkovo. Orele 10 și 30 minute. Din nou alarmă. Am ieșit pe scară. Reflectoarele scormonesc cerul. Antiaeriana trage. M-am întors la mine în cabinet și, cu paltonul pe mine, cu șapca pe cap și în galoși, stau sub abajurul lămpii mele verzi și scriu... M.F. glumește: „Exact ca Arhimede”. Așadar, în cea de a 79-a zi a început bombardarea Leningradului. Avem probabil în față încă multe asemenea zile și nopți de alertă. Paharul suferințelor va trebui băut pînă la fund; amar pahar.

Octombrie, 6, 7, 8. A 107-a, 108-a și 109-a zi... Sîntem oamenii cei mai obișnuiți, prin nimic remarcabili. N-am pur și simplu nimic eroic de consemnat. Un singur lucru e demn de atenție: faptul că lucrăm tot timpul. Chiar în timpul alarmelor lucrul la serviciu nu se întrerupe. Iată tot ce poate fi raportat la „eroismul” nostru. De fapt nici nu e chiar atât de puțin, în condițiile celor ce trebuie să le îndure acum leningrădenii. Trebuie să le dau colaboratorilor mei ceea ce li se cuvine: lucrează bine, în ciuda alarmelor, frigului, foamii, în ciuda imbulzelii de la cantină și a nopților pe jumătate nedormite. Unii locuiesc fără geamuri, alții au fost siliți să se mute la cunoscuți.

Octombrie, 10. A 111-a zi. Toată seara la lucru la istoria Academiei de științe. Acum e aproape 12 noaptea... Stau în hol îmbrăcat în palton. E frig. Începem să ascultăm atent. Din cînd în cînd trage antiaeriana. Am pus la o parte fișele cu extrase din istoria Academiei. Fără să vreau trag cu urechea la vuietul tunurilor și iau o foaie pentru a-mi însemna impresiile pe ziua de azi.

Noiembrie, 7. A 139-a zi de război. Toată ziua se transmite la radio discursuri, muzică. Am mai ascultat încă o transmisie; de la Moscova, discursul rostit azi de Stalin la parada din Piața Roșie. După cum se vede, tradiția n-a fost încălcată și, la orele 9, a început parada, e adevărat una ieșită din comun. Prin Piața Roșie au trecut trupele ce se îndreptau spre linia de foc și cele ce se înapoiau direct din luptă, pentru refacere.

Noiembrie, 12. A 144 -a zi. Așadar, iată, n-a bătut doar la ușă, dar a și intrat cu pași ei costelivi — foamea. Situația alimentelor este proastă. S-a anunțat asta și la radio, și în ziare... Începând de mine se micșorează rația de pine nu numai pentru populația civilă, dar și pentru militari. Împreună cu M.F. am întinpinat calm noua etapă din viața noastră. Ori vom „suporta”, ori vom muri. Dar la viitor mai bine să nu ne gândim. Când va veni acest viitor, atunci va trebui să-l biruim. Nemții vor să ne ia prin istovire și infometare. Vor rezista oare leningrădenii, cam patru milioane de oameni, în fața acestei mari încercări?

Decembrie, 12 și 13. A 170-a și a 171-a zi de război... Ieri, venind acasă, n-a fost chip să mă opresc sub porticul casei noastre: obuzele explodau undeva peste Neva; astăzi bubuiau la fel, dar undeva mai departe. Am trecut printre coloane... Ori pe unde aș trece sau aș sta printre coloane, văd neapărat un tablou acum obișnuit: pe săniute se transportă cite un coșciug cumpărat sau înjghebat în grabă și nevopsit, gol sau cu mortul deja în el, și doi-trei oameni care trag „săniute mortuă”. Se spune că prin cimitire s-au adunat o mulțime de asemenea coșciuge.

1942

Ianuarie, 3. A 196-a zi de război... În camera din față, unde locuim, pîlpie o lămpiță. Se face foc la o plită. Începem să mîncăm. O fărfurie cu apă, în ea cîteva cruce și cocloase de făină neagră amestecate cu durandă [turte din reziduurile prelu-

crării unor plante oleaginoase—n.n.]. Două-trei bucățele de cite 10-15 grame de pine uscată, de tipul chitului care se găsește în comerț. Altceva nimic pentru azi. M. F. visează să primesc și eu, în sfîrșit, în calitate de director al Arhivei Academiei de științe a U.R.S.S. și vicepreședinte al Comisiei pentru istoria Academiei de științe și al Consiliului științific al arhivelor academice de științe, o cartelă de categoria întâi, adică de muncitor, pentru care ne zbatem, ajungînd prin aceasta la egalitate — să zicem — cu femeia noastră de serviciu, caloriferista Urmanceva. Nu ne oprim în mod deosebit asupra dificultăților alimentației, ci discut cu M.F. despre faptul că Șahmatova și fiul ei Alioșa s-au topit de tot și sînt pe moarte și că la noi în curtea de lingă Arhivă, s-au fereastră, a zăcut o noapte întreagă un oarecare nenorocit mort de inanție și că au reușit să-i fure din picioare cizmele, că unele alimente pe luna decembrie tot n-am reușit să le obținem la prăvălie.

Ianuarie, 19. A 212-a zi de război. În secția leningrădeană a Institutului de istorie, mor unul după altul cercetătorii științifici. A murit camaradul meu de universitate, Lavrov.

Ianuarie, 21 și 22. A 214-a și a 215 -a zi de război... Fiecare dintre noi aude cum se ascute coasa. N-am vrut să-mi ridic ochii spre tavan: e acolo un cîrlig solid, care mi-a atras atenția chiar de cînd am intrat pentru prima dată în cameră, acu '12 ani. Un gînd înfricoșător mi-a trecut atunci prin cap: o să am oare cîndva nevoie de el? Dacă se întîmplă ceva cu M.F., poate că da, voi avea nevoie.

Ianuarie, 31. A 224-a zi de război... Trăiesc din ceea ce e gînd, ceea ce sînt planuri. Să citești în semiobscuritate este imposibil, și atunci îmi construiesc în minte cursul de istorie a culturii. Dacă voi supraviețui războiului, voi anunța neapărat la universitate acest curs... Așa cum faci mină bună la joc prost, la fel și eu, în fața altor oameni încerc să zîmbesc, să spun numai cuvinte încuraja-

toare, să dau curaj. Nu degeaba m-a numit academicianul Alekseev „marele optimist”. Și numai aici, în aceste pagini, îmi permit să nu mă mai rețin. Aici sînt în întregime așa cum sînt.

Februarie, 3. A 227-a zi de război. M.F. s-a întors de la punctul de distribuire cu mili-nile goale. Nici astăzi nu se dă nimic. Să ne îndepărtăm de prezentul nostru de cîșmar. Ieri seara m-am ocupat cu studierea trecutului Asiei Mici și a culturii baltice, combinînd aceste preocupări cu istoria Academiei de științe... Iată și un crîmpei din existența noastră. Astăzi, la Arhivă „sînt prezenți” numai doi, cei de serviciu în timpul zilei (gărzile de noapte a trebuit să le suspendăm, din cauza slăbiciunii colaboratorilor noștri și a lipsei de combustibil): doctorul în istorie A.I. Andreev și Faina, caloriferistă și femeie de serviciu la Arhivă, nevasta fochistului, luat la război. Stau amîndoi în camera 12, lingă sobă: Andreev citește dizertația doctorandului Bauer și se pregătește pentru dispută. Faina încălzește soba și se plictisește. Andreev mai încearcă să o amuze cu cite ceva, apoi își continuă lectura. Faina sau Fania, cum i se spune, e tătăroaică, mamă a trei copii și, pînă pe la mijlocul lui ianuarie, nu s-a dat bătută. I-am remarcat reținerea și fermitatea. Nu are de mult vești sau scrisori de la soțul ei. Și niciodată nu s-a plîns de soartă. Acum e îmbătrînită, întunecată, urîțită, deși n-are încă treizeci de ani.

Februarie, 10. A 234-a zi de război. O zi de februarie înzăpezită. Rare salve de artilerie. Treacători. Săniute. Morți. Pete cafenii pe zăpadă. Propetele prăbușite la ușile magazinelor; foi de placaj în loc de geamuri pe la case... Zilele acestea urmează să aibă loc a doua evacuare a cercetătorilor Academiei. Pleacă toți care pot...

Februarie, 20. A 244-a zi de război. Locuitorii orașului nostru nefericit își părăsesc toată agoniseala, locuința, unde oricum aveau un acoperiș, își părăsesc pe cei apropiați, lăsîndu-i să moară, dacă sînt epuizați. Și părăsesc Lenin-

gradul. Spre Gara finlandeză se duc și se tot duc tineri, bătrini, bărbați și femei, trăgând pe săniuțe comoara pe care au luat-o cu ei, câteva pachete de om. E o mare migrație. Iar cel care rămâne strânge buzele și tace. În ochi cu o tristețe disimulată și cu neliniște. Iar ceilalți, dimpotrivă, cu o totală indiferență. Fie ce-o fi!

Februarie, 22. A 246-a zi de război. M.F. slăbește nu cu ziua, ci cu ora... Mă tem că o vor părăsi puterile. Dar pe mine mă vor părăsi? Îmi fac curaj. Astăzi, pe trotuar, a trebuit să fac loc unei săniuțe duble, care mi-a ieșit în cale. Pe ea zăcea un cadavru, cu grijă și dragoste cusut într-o cuvertură albastră de pluș. Și nici eu nu-mi dau seama de ce, dar am tresărit. De ce? Că doar e o privesc cit se poate de obișnuită în zilele noastre. Alți trecători nici măcar n-au clipit.

O inutilă nervozitate și sensibilitate? Spuneți-i cum vreți. Am tresărit. Anume din pricina acelei cuverturi albastre de pluș. La multe cadavre, înfășurate într-o bucată de pinză sau în diferite cirpe, te uiți cu indiferență. Dar cuvertura aceea albastră în lumina soarelui geros era atât de frapantă, încât mi s-a înțipărit pe retină, întocmai ca albastrul care îmi orbea ochii în spatele soarelui.

Martie, 15. A 267-a zi de război. Azi e ziua mea de naștere. Am împlinit 55 ani... Sînt obosit, epuizat de foame și de frig, chinuit moralmente, dat peste cap de virtutea evenimentelor, dar bătrîn nu sînt și nu sînt „rămas în urmă”. Mai există în mine suficiente forțe pentru a-lupta și, de va fi necesar, pentru a muri... Ce să-i faci? Viața a fost trăită. N-am avut parte, e drept, să mai trăiesc trei-cinci ani în liniște, să mă ocup de cărțile mele, de colecțiile mele, de proiectele mele neterminate... Au venit vremuri aprige. Toată lumea, întreaga noastră planetă e în flăcări.

Aprilie, 13. A 296-a zi de război. Toată iarna am trăit numai momentul prezent. Dar, în același timp, trăiesc în veacurile și milenii trecute, im-

Trupe sovietice în acțiune

pletind canavăua cronologică pentru o istorie a culturii... Viața, așa cum este ea, și oamenii, așa cum sînt ei. Și te apucă spaima: uite ce-au făcut ei din pămîntul dăruit lor pentru a trăi, iată în ce l-au transformat! Singe, lacrimi, incendii, violență, spînzurători, execuții, jafuri și suferințe, suferințe în toată lumea! Și lucrul acesta l-au făcut tocmai oamenii, oameni care i-au avut printre ei și pe Christos, și pe Socrate, și pe fericitul Augustin, și pe Confucius, și pe Lao Tzi, și pe Buddha, și pe Tolstoi!...

Iulie, 6. A 380-a zi de război. Orașul geme de zvonuri. Ele agită pe toată lumea. Toți așteaptă ofensiva germană asupra Leningradului, totala lui încercuire și toate grozăviile unei noi Blocade, care îi va înăbuși de moarte pe leningrădeni... Prin instituții se

fac liste cu cei care se evacuează. Oamenii de știință își aduc la noi la Arhivă manuscrisele... Îmi pun permanent problema dacă am sau nu dreptul să-mi părăsesc Arhiva sau „corabia mea”, cum îi spun eu. Aș vrea, dacă tot mi-e dat să mor, atunci să mor odată cu ea. Așa e de parcă aș lăsa Arhiva în voia soartei.

August, 11. A 416-a zi de război. Ultima zi la Leningrad. Mi-am luat rămas bun de la oraș. Mi-am luat rămas bun de la sfîncși... E pustiu pe chei. De dimineață de la casa noastră pînă la Academie n-am întîlnit mai mult de trei oameni — un militar și două femei, ducînd pe umeri un coșciug... La serviciu am dat o raită prin depozite cu un sentiment de profundă emoție. Le părăsesc tempo-

(Continuare în p. 46)

1909-1920. Trandafir G. Djuvara:

ÎN MISIUNE DIPLOMATICĂ LA BRUXELLES, LE HÂVRE ȘI LUXEMBURG (II)

VALERIU BUDURU, IOANA URSU

După îndeplinirea unor importante misiuni diplomatice la Paris, Belgrad, Sofia, Constantinopol, Trandafir Djuvara sosea în vara anului 1909 — cum arătam în numărul trecut al revistei — la Bruxelles, în calitate de trimis extraordinar și ministru plenipotențiar al României în Belgia. În această calitate este martor direct al tragediei pe care, alături de celelalte popoare ale Europei pustiite de război, o trăiește poporul belgian, a cărui țară este invadată, încă de la începutul ostilităților, de către trupele imperiale germane. Urmind în exil guvernul belgian, care, în cele din urmă, se stabilește la Le Hâvre, în Franța, diplomatul român nu uită să-și noteze impresiile, să relateze în jurnalul său zilnic, ale cărui pagini vor sta la baza cărții *Mes missions diplomatiques*¹, apărută la Paris, în 1930, fapte și întâmplări dramatice, să înregistreze comentarii și opinii, îngrijorări și speranțe, toate asamblându-se într-un impresionant tablou al uneia din cele mai dramatice perioade ale istoriei.

Evenimentele se derulează cu repeziciune. Războiul a cuprins în țesătura sa multe state și popoare, amplificând distrugerile, nesiguranța și spaima.

În această atmosferă de apăsare și tensiune este urmărită cu atenție atitudinea Ro-

mâniei. Prezent în unele din punctele în care implicațiile războiului se simțeau de acum cu o deosebită duritate, diplomatul român observă ecou-

rile pe care preocupările țării noastre le are pe plan european. „Belgia, Franța și alți aliați — notează el — apelează cu toată puterea la soldatul român”. Se fac comentarii, aprecieri. Circulă diferite păreri, unele din ele, reflex al combinațiilor ce se țin în diferite cancelarii europene, pentru a forța mîna guvernului român. „După bătălia de la Marana (de la 7 la 12 septembrie 1914) — notează Trandafir Djuvara — Aliații curtau din ce în ce mai mult România și negociau cu ea, pentru a o holdări să li se alăture.

Cu privire la aceste negocieri, am aflat următoarele noutăți, transmise la București, prin intermediul telegramelor nr. 38 din 23 februarie 1915: «Legatia Belgiei la Atena a comunicat guvernului belgian că România nu are nici un interes să intervină în războiul european, întrucît Rusia și-a luat angajamentul să-i cedeze Transilvania, dacă va rămîne complet neutră. Și mai aleatorie este încă oferta diplomației germane de a ne da Transilvania, dar numai peste 25 de ani. Noroc că evenimentele vor face ca România și Italia să-și realizeze idealul prin propriile lor forțe»²

² Aluzie la acordul secret româno-rus din 1 octombrie 1914, în baza căruia, în schimbul unei neutralități binevoitoare a României, Rusia recunoștea drepturile acesteia de a se uni cu teritoriile românești stăpînite de Austro-Ungaria și se angaja să apere integritatea teritorială de atunci a statului român; Djuvara lasă să se înțeleagă și faptul că încă de atunci guvernul român miza pe

¹ Magazin istoric, nr. 9,10/1987.

Faptul că Germania ne promitea Transilvania în următorii 25 de ani dovedea că avea intenția, la acea epocă, să procedeze la dezmembrarea Austriei în favoarea sa și a Ungariei, complicea sa¹.

Într-o întrevedere cu ambasadorul Rusiei în Belgia, dl. Izvolski, „fostul meu coleg, de pe vremea când era secretar la Legația rusă la București”, acesta îi spune între altele: „România a depășit de multă vreme etapa în care se găsească încă alte state balcanice. Măine, ea va reprezenta o putere de 13-15 milioane de locuitori. Ar trebui să facă și ea o politică pe termen lung. L-am cunoscut pe dl. Brătianu-tatăl, care era, într-adevăr, un om politic european. După ceea ce mi se raportează, dl. Brătianu-fiul nu are nici el nimic oriental. Deci, ne simțim îndreptățiți să ne așteptăm ca politica românească să planeze deasupra mărunțișurilor balcanice².”

Am răspuns: „În anul 1913, România a dat măsura înțelepciunii și ponderii sale politice prin a nu abuza de faptul că ea a fost arbitru situației din Balcani. Am adăugat că o mare putere își poate plăti luxul de a comite chiar o greșală, căci ea riscă să piardă doar o parcelă din vastul său teritoriu, dar o țară mică nu are dreptul să riște într-o aventură în care își poate distruge însăși existența³.”

Punctul meu de vedere prudent — notează în aceeași ordine de idei autorul însemnărilor — era împărtășit de contele de Saint-Aulaire⁴, căci iată ce am telegrafiat la București, la 7 iunie 1916, sub nr. 348: „Cinând cu noul ministru al Franței în România, la socruul său (contele Balny d'Auricourt), care îmi este un vechi coleg și prieten, acesta mi-a mărturisit că a înțeles perfect rezerva noastră în marele conflict european pînă în momentul în care Rusia va

Sub presiunea înaintării forțelor germane, trupele belgiene, guvernul și regele se refugiază în Franța

stăpîni complet pe bulgari, asigurînd astfel acțiunea forțelor române exclusiv în Transilvania, Bucovina și Banat, unde frații ne vor ajuta. Din nefericire, guvernul imperial [rus] menajează încă Bulgaria, dorînd să separe soarta poporului bulgar de soarta suveranului său⁵.”

Referindu-se la cei care reproșau României că nu s-a alăturat Antantei din primele momente ale războiului, diplomatul român ține să sublinieze și el: „Nu trebuie uitat că noi nu eram deloc pregătiți: ne lipseau armamentul și muniiile, nu dispuneam de nici o fabrică de armament...” Într-o notă de subsol adaugă următoarele: „Din acest punct de vedere, iată ce spunea la 14.II. 1916 generalul Polivanov, ministrul de război [al Rusiei] colegului și prietenului meu A. Nekludov, ministrul Rusiei [în Belgia], mai tîrziu ambasador la Madrid: «România nu posedă nici materialul necesar pentru a

duce un război modern, nici măcar muniiile. Ar trebui să avem o armată de cel puțin 300 000 de oameni care să poată intra în România prin Dobrogea». «Și, de ce ați avea nevoie să trimiteți această armată auxiliară românilor?», am întrebat eu. «Chiar și numai pentru a-i apăra împotriva bulgarilor», a răspuns cu un suris fin generalul”. (A. Nekludoff, *Souvenirs diplomatiques*, Paris, Perrin, 1927, p. 175.)

Cum se știe, la 14 august 1916, România a declarat război Austro-Ungariei și aliaților ei. Hotărîrea a avut un puternic răsunet nu numai în cancelariile statelor interesate, dar și ale opiniei publice internaționale. Aflat în acele momente la Paris, unde venea deseori de la Le Havre, orașul în care — cum am văzut — se stabilise guvernul belgian pe lingă care era acreditat, Trandafir Djuvara a fost martorul răsunetului pe care decizia țării noastre l-a avut în capitala Franței. Acreditat pe lingă guvernul unei țări al cărei popor a trăit tragedia unei

ideea intrării coordonate în război de partea Antantei a României și Italiei.

¹ Contele Charles Beaupol de Saint-Aulaire (1866-1954), diplomat francez, ministrul Franței la București (1916-1920); prieten devotat al poporului român, membru de onoare al Academiei române (1929); vezi *Magazin istoric*, nr. 10/1978.

² Se referă la țarul Ferdinand I de Saxa-Coburg, de origine germană.

brutale ocupații, el a urmărit cu cea mai firească și profundă revoltă atrocitățile săvârșite de același ocupant împotriva populației din propria țară. Să urmărim, prin intermediul altor cîteva file din *Mes missions diplomatiques*, relațiile sale, la care adăugăm unele fragmente despre încheierea misiunii în capitala Belgiei și cîteva reflecții pe care autorul le făcea în anul 1927.

Parisul salută

hotărîrea României

27 august 1916 a fost exact ziua fixată de către Convenția militară din 17 [august, încheiată de România cu Franța, Anglia, Rusia și Italia], cînd trupele române au intrat în provinciile subjugate. Guvernul și-a păstrat rezerva de rigoare, dar opinia publică a fost calduros pregătită de către marii patrioți: în regat, de către Take Ionescu, N. Iorga, N. Filipescu și N. Titulescu, în Banat și Transilvania de către curajoșii Maniu, Vaida Voievoad, Ō. Goga, Ciceo Pop, care, chiar sub dominația ungărilor, au întreprins focul sacru în sufletul poporului. Așteptam cu neliniste. Iată în ce termeni am salutat acest eveniment, prin raportul meu nr. 543 din august 1916:

„Pentru că zarurile au fost aruncate prin Convenția militară de la 17 august-curent, toți patrioții au dorit din toată inima, precum și eu însumi, ca discuțiile și animozitățile să se risipească în fașa eliberării tuturor fraților noștri aflați sub jugul austro-ungar. Rațiunea, interesul, bineînțeles, afinitatea de neam și legăturile sentimentale ne-au împins în mod inevitabil în tabăra semănătorilor de idei generoase și a apărătorilor dintotdeauna ai libertăților popoarelor. Destinul se va îndeplini, iar idealul românilor se va realiza datorită vitejiei lor; reputația acestei victorii este atât de mare, încît intrarea în scenă a armatei noastre era așteptată aici, ca și în Italia, ca venirea unui nou Mesia. România și-a cîștigat [în 1877-1878] într-un mod strălucit independența, cu prețul

singelui său... La începutul războiului mi-am exprimat convingerea că nemții și-au făcut iluzii crezînd orbește în acest crud adagiu: «Prima primă de asupra dreptului». Am prezis că această forță va fi depășită puțin cîte puțin, prin unirea progresivă a tuturor celorlalte forțe ale popoarelor amenințate în existența lor. Astăzi, această speranță este pe punctul de a se realiza, iar după protestul general al tuturor statelor care apără civilizația și libertatea amenințată, se va putea spune în curînd, cu toată încrederea: «dreptul este forța». Și, în istorie, onoarea românilor va fi la înălțime pentru că am restabilit ordinea morală în lumea tulburată de ambiții criminale și pentru că am proclamat din nou dreptul la o eră independentă a națiunilor mari sau mici care sînt unite prin aceleași legături de sînge, aceeași limbă, aceleași tradiții, același ideal, într-un cuvînt, același suflet».

Pe bulevardele Parisului a avut loc o mare animație cînd vestea a fost făcută publică. Toată lumea era veselă și toți parizienii au fost cuprinși de un optimism exagerat. Nenumărate cărți postale glorificau evenimentul prin imagini alegorice; mai păstrează încă două din aceste cărți postale: una ne prezintă o femeie, învîlăuită de jaldurile tricolorului român (roșu, galben, albastru), cu o ramură de măslin în mînă, sugerînd astfel speranța unei păci apropiate; alta, avînd ca fond culorile române, reprezintă un taur puternic care ia în coarnele sale un vultur german...

În limba

strămoșilor comuni

Așa cum, în mai 1915, prietenul meu Carignani îmi anunșase, în latină, intrarea în război a Italiei, i-am răspuns politesei sale printr-o notă, redactată tot în limba strămoșilor noștri comuni. Doar fericitul eveniment mai putea să scuze greșelile, vezi barbarismele, bietelor mele cunoștințe de latină, care erau cu severitate corectate pe vremea cînd auziam

curturile de retorică la Liceul Henri IV din Paris¹.

Printr-o atenție delicată, guvernul belgian mi-a oferit o fotografie mărită a regelui Albert, într-un colț purtînd semnătura sa și datată 27 august 1916. Portretul are o ramă din lemn de stejar, sculptată de un soldat belgian, mare mutilat de război.

Cu inima debordînd de bucurie, am oferit un dejun amiralului guvernator, autorităților locale, ministrului Franței și celorlalți colegi, reprezentînd țările aliate. Într-un toast, rostit din inimă, am reprobat cu toată severitatea atacul nejustificat al Germaniei. În anul următor, am organizat, de asemenea, cu ajutorul a 25 de doamne din corpul diplomatic și din înalta societate a orașului Le Havre, o reprezentație la teatrul mare din Le Havre, în beneficiul Crucii Roșii românești (27 iunie 1917). M-am bucurat de preșiosul concurs al compatrioatei mele, domnișoara Elena Văcărescu, înmînoasa ambasadoare a gîndirii românești în Franța, de al actorilor De Max și Boskof. Au mai fost aplaudați domnișoara Ivoana Gall și dl. Frantz de la Opăra, precum și artiștii de la Comedia Franceză: Dehelly, Siblot și domnișoara Nizan (și ea tot romîncă), care au interpretat piesa Le Bonhomme Jadis. Am rostit alocuțiunea din care extrag pasajul următor, ca răspuns acelor care ridicau în slăvi spiritul de organizare al nemților: „Nu este suficient să te organizezi, trebuie văzut în ce scop te organizezi. Și răufăcătorii se pot organiza, dar o fac doar pentru a comite delice și crime...”.

După intrarea României în război și în ciuda înfrîngerilor accidentale..., operațiunile militare luară o altă întorsătură pe frontul occidental. Nemții aspirau la o pace separată cu unul sau doi combatanți. Iată ce am transmis la București, la 7 septembrie 1916, sub nr. 656:

„Primul ministru mi-a spus că Germania ar dori să propună evacuarea integrală a Belgiei, cu condiția încheierii

¹ Fondat în 1804, Liceul Henri IV — care s-a mai numit și Napoleon și Cornelle — este unul din cele mai renumite licee din Franța.

unui armistitiu. Dar că nicio-dată și cu nici un preț, guvernul belgian nu va consimți să trăteze cu Germania în afara Aliaților”.

Iar la 26 septembrie, sub nr. 762:

„Generalul Joffre i-a spus alaltăieri ministrului Franței [în Belgia] că moralul trupelor germane este din ce în ce mai scăzut. Soldații caută prilejuri să se predea. Colegul meu, raportându-mi vestea, a adăugat: «Aceasta se datorează, în parte, intervenției României»”.

A doua zi, sub nr. 763:

„Generalul Joffre i-a spus alaltăieri colegului meu francez că Germania nu mai poate să detașeze nici măcar un singur corp de armată, de pe frontul occidental, fără să se expună unui dezastru”.

Aceasta se datora în mare parte faptului că mareșalul Mackensen a dislocat mai multe corpuri de armată de pe frontul occidental pentru a le întoarce împotriva țării mele.

În ciuda tuturor acestora, explicam, în cadrul raportului meu nr. 770 din 30 septembrie 1916, de ce mi se părea că războiul va dura mult timp:

„Toate popoarele suferă datorită conflictului actual, dar suferințele poporului german depășesc pe acelea ale popoarelor aliate; acestea, deci, vor putea să reziste mai mult timp din punct de vedere economic și financiar. Dar cum rezistența și tenacitatea poporului german sînt absolut extraordinare, este de prevăzut că ...ar trebui încă mai mult timp decît s-ar putea presupune în general. După cum am mai spus-o, înfrîngerea Germaniei este sigură. Reluarea cu înverșunare a războiului submarin reprezintă un simptom caracteristic al exasperării care i-a cuprins pe conducătorii nemți. Dar nu putem spera într-o încetare a ostilităților mai devreme de sfîrșitul toamnei lui 1917. Va trebui să ne considerăm fericiți dacă o a patra campanie de iarnă nu va mai fi necesară pentru a putea învinge pe cei care au provocat acest război groaznic”.

Urmările ocupației în România

Aceleași procedee barbare [ca cele folosite de ocupanți în Belgia] erau, de asemenea, practicate în România ocupată. Am vorbit despre acestea în raportul meu nr. 923 din 25 noiembrie 1916.

„Modul crud în care austro-ungarii înțeleg să poarte războiul cu țara noastră a emoționat profund lumea politică belgiană. Este o repetare a torturilor aplicate Belgiei în anul 1914. Cei care s-au îndoit de acest lucru acum sînt îndușurați. Am fost deosebit de impresionat de faptul că explozibili și microbi periculoși au fost îngropați la Legația Germaniei de la București, în vederea unei întrebuintări cu totul criminale. Se aprobă în unanimitate procedura guvernului de a constata faptele prin intermediul reprezentantului Statelor Unite. Dar la Ministerul afacerilor externe s-a apreciat că acțiunea sălbatică a Germaniei oficiale nu a fost suficient pusă în valoare de presa mondială; o asemenea crimă ar fi trebuit să fie mai cunoscută, deoarece este ceva fără precedent. Este un lucru cert că, în general, Aliații nu fac destulă propagandă. În ciuda dreptății incontestabile a cauzei lor, ei se lasă depășiți de reclama germană din țările neutre. Fără îndoială că adevărul iese întotdeauna la suprafață, dar trebuie să mărturisim că nu îl ajutam îndeajuns să iasă la iveală. Ororile comise în România... trebuie scoase la lumină nu numai pentru a provoca compasiunea țărilor neutre, dar, în special, pentru ca forța Aliaților să se întindă și mai mult asupra barbarilor pe care îi combat. Să mă explic. Actea pe care îi numesc barbari organizați în mod științific comit toate actele criminale. Mutează prizonierii, masacrează femeile, proeșii, bătrînii și copii, scufundă ambarcațiunile care au la bord pasageri inofensivi..., otrăvesc pe com-

batanși cu microbi de maladii contagioase. Și pentru a îmbina ipocrizia cu cruzimea, în timp ce se taie mințile copiilor, guvernatorul general von Bissing afișează o proclamație în care face apel la sentimentele de umanitate ale populației belgiene față de păsărele (culmea ironiei!). Toată lumea în Europa, ca și în America, condamnă un sistem atît de odios...

Dar să pedepsești cu legea talionului pe acei care acționează în afara legii este, pentru un popor, o datorie tot atît de imperioasă ca și intervenția poliției în cazul răufăcătorilor din viața civilă; de asemenea, nu există societate posibilă fără represiune penală, nici relații internaționale normale fără pedepsirea celor care jefuiesc. Altfel, ești fatalmente păcălit în viață, căci, așa cum bandiții și-ar face jocul fără organismul polițienesc, tot așa națiunile jefuitoare și fără scrupule și-ar asigura supremația pe pămînt. Înaintea carnagiei la care asistăm, războaiele erau ca dueturile între oameni de onoare. Dar dacă într-unul din aceste dueluri, de exemplu, unul dintre combatanți constată că adversarul său are vîrfurile sabiei otrăvite, are dreptul să-l ucidă...”

Reproducînd rapoartele mele, îmi amintesc că a trebuit să mă ocup eu însumi de cazul special al unui compatriot. Fostul meu coleg de liceu, Mihai Antonescu, ostatec deportat de nemți, mi-a scris o scrisoare în care îmi spunea că, suferind de o gravă boală de inimă (a murit după război, cînd pleda la Casație), nu putea suporta corvezile foarte dure la care era supus. Mă implora să intervin pe lingă dl. Poincaré, președintele Republicii, ca să-i obțin internarea la o infirmerie. Pe vremea cînd era decan al avocaților din București, în timpul unui banchet oferit la Paris tuturor decanilor străini, el a stat lingă dl. Poincaré. Avînd onoarea de a-l fi cunoscut pe președintele Republicii în cadrul unui reuiniuni oficiale, m-am grăbit să scriu secretarului general al președinției. Prin intermediul curții spaniole s-a obținut favoarea solicitată...

Despărțirea de prieteni apropiați

Am părăsit, plin de regret, Bruxelles, în septembrie 1920.

A fost deci pentru mine o adevărată sfișiere de a mă despărți de această țară, pe care am iubit-o profund într-o epocă de fericire și de care mă simțeam mai legat prin suferințele îndurate în comun...

Păstram încă în inimă aceste sentimente de admirație, când, în aprilie 1921, am telegrafiat de la Atena la Bruxelles pentru a-mi exprima feliicitările respectuoase cu ocazia sărbătoririi regelui; Majestatea Sa mi-a răspuns astfel: „Îi mulțumesc sincer pentru amabilele sale urări, devotatului decan al corpului diplomatic de la Le Havre, a cărui caldă și fidelă prietenie am apreciat-o atât de mult. Albert”.

O telegramă sosită de la Budapesta, datată 28 decembrie 1927, ne-a adus următoarea veste: „Într-un articol publicat cu ocazia Crăciunului în Niolo Ordî Ujsag, președintele Consiliului de Miniștri ungar, contele Bethlen, constată că opera de consolidare a fost încununată de succes. Pe viitor, țara trebuie să vegheze cu grijă la independența sa națională, dobândită cu prețul atitor dificultăți. Este necesar de a face, din nou, națiunea ungară capabilă să asigure rolul de conducător care îi revine în bazinul Dunării. Națiunea ungară trebuie să atingă acest scop nu prin întreprinderi riscante sau prin aventură, ci prin forța morală a dreptului și a dreptății”. În virtutea cărui drept ar reveni națiunii ungare rolul conducător în bazinul Dunării? Ar fi prin dreptul îndrăzneții?

Merită să urmezi cel de-al doilea sfat al contelei Bethlen, și

anume să lucrezi prin forța morală a dreptului și a justiției; pe acest teren se păstrează și România, Iugoslavia, Cehoslovacia, cerind menținerea loială și integrală a Tratatului de la Trianon, onorat și de semnătura Ungariei! Dacă acești trei vecini, împreună cu Austria, se alătură Ungariei în vederea unei fructuoase munci, din această emulație pe teren economic va emana prosperitatea tuturor, fără hegemonia arbitrară a uneia sau altele din aceste națiuni. Pentru o asemenea operă pașnică nu e nevoie nici măcar să fie semnate noi tratate. Este suficient să se respecte tratatele provenite de la ultimul război. Dacă înțelegerea de bună-credință există între popoare, tratatele pot fi încheiate în 24 de ore. Dimpotrivă, dacă tratatele sînt semnate, ca altădată, în secret, ele devin caduce la primul conflict...

Două primejdii amenință pacea. Pe de o parte, nemții care sînt mai de temut: în ciuda declarațiilor lor liniștitoare, ei organizează, în Alsacia, comploturi autonome și alimentează conflictul polono-lituanian cu privire la Wilna; pe de altă parte, ungurii [guvernul hortyst] care sînt mai turbulenți. Trăiesc rău cu toți vecinii, chiar cu austriecii, cărora le caută ceartă din cauza Burgenlandului. Falsifică bancnote franceze pentru a avea fonduri de propagandă. Pretind ca ungurii suptși români să nu fie expropriați cum sînt ceilalți străini sau chiar românii înșiși. Cumpără din străinătate mitraliere și le introduc pe furis, iar după aceea fac să dispară corpul delict. Din ambele părți ne putem aștepta la provocări ale căror consecințe vor deveni de temut. ■

Versiune românească
Nadia PANDREA

LENINGRAD,

1941-1942.

JURNAL DE BLOCADĂ

(Urmare din p. 41)

rar sau pentru totdeauna? Acasă — agitație. Ca totdeauna multe încă nu sînt adunate. E ora 4. Iar la orele 7 vine autobuzul după lucruri și după noi!

* * *

Aici se încheie însemnările zilnice ale lui Gheorghe Alekseevici Kniazev, unul dintre istoricii care au trăit epopeea Marelui război pentru apărarea patriei în orașul-erou de pe Neva, în orașul unde a început, acum șapte decenii, Revoluția din octombrie, în orașul fondat de Petru cel Mare.

Astăzi sînt tot mai puțini leningrădenii care să fi trăit în Blocadă și să povestească despre ea. Nepoții lor sînt și ei acum oameni maturi. S-au născut la mulți ani după război.

Ei n-au mai apucat nici o casă dărîmată. Totul e reconstruit, ambraturile desființate, găurile lăsate de schije tencuite, vopsite. Pentru a le face cunoscut războiul, Blocada, școlarii sînt duși la muzeul orașului.

Dar, la 9 mai, Ziua Victoriei, în fiecare an, leningrădenii merg cu miile la cimitirul Piskarevski, unde sînt îngropate în „mormintele frăgești” victimele Blocadei. Se duc cu familiile și se duc singuri, bătrîni și tineri. Movilele de pămînt ale mormintelor apar acum de sub zăpadă, iarba din anul trecut își ridică vîrfurile. Pe verdele ei spălăcit, oamenii pun flori, bomboane, figări, pine. Cîte o bucăciică mică de pine. Căci fiecare din cei îngropați aici a avut nevoie de această bucăciică de pine... ■

Prezentare și traducere
Janina IANOȘI

Constantin Dobrescu-Argeș:

„PE MUNCĂ SE REAZIMĂ CIVILIZAȚIUNEA”

Dr. ROMUS DIMA

De la început facem precizarea că, în procesul analizei noastre asupra surselor istorice, nu am putut evidenția la Constantin Dobrescu-Argeș¹ o teorie încheată, un sistem de studii, lucrări, articole, discursuri parlamentare etc. care să trateze detaliat și metodic problema stadiului dezvoltării economice, politice, sociale și culturale a României la sfârșitul secolului XIX. Cu toate acestea, întâlnim aprecieri interesante și valoroase cu privire la această problemă, formulate în presă și în unele luări de cuvânt în Camera Deputaților.

Dezvoltarea economică și chipul

României viitoare

Dezvoltarea economică a țării — hotărâtoare pentru stabilirea nivelului de civilizație al poporului — l-a preocupat însă în permanență. Cum era firesc, el a dezbătut cele mai diverse probleme cu privire la agricultură, în general, la viața și nevoile stringente ale țărănimii, în special. Dar s-a referit și la celelalte ramuri ale economiei — industrie, meșteșuguri, comerț etc. — atrăgând atenția asupra modului defectuos în care acestea erau tratate de o serie de economiști și de alți specialiști, precum și de unii oameni politici ai timpului. Alarmat de o stare de nepăsare generală ce se constata în mediile politice și în presă în legătură cu

problemele dezvoltării economice a țării, a avuției naționale, C. Dobrescu-Argeș avea suficiente motive să afirme: „Să vezi sute de ziariști scriind, luptînd și combătînd numai pentru a se ține la cîrmă sau a se urca la cîrmă; să vezi sute de ziariști numai politici. Să vezi intruniri politice în toate zilele, delegațiuni politice din toate județele, mereu bătînd drumul Capitalei, să vezi scandaluri politice în intruniri, în presă și în Parlament, să vezi dueluri politice chiar, *în timp ce pentru dezvoltarea avuției naționale, pentru biruința noastră pe calea economică să nu vezi măcar o lucire de viață, o intrunire măcar, o delegațiune cel puțin, un ziar cit de slab, un nimic pe nîcdieri* [subl. ns.]”. A ridicat această problemă și în Parlament, relevînd că România, din punct de vedere al dezvoltării economice, era mult în urma altor țări din Europa.

„Ca țară, economică — arăta el —, sîntem foarte înapoi clasificați și deci datorită noastră de reprezentanți e de a avea pururea în minte această inferioritate economică a țării”. El supunea atenției Camerei Deputaților faptul că „producțiunea națională nu e organizată..., industrii mari, multe și producătoare nu avem”.

Ramura economică cea mai importantă a țării noastre pentru acea vreme — agricultura — se găsea, de asemenea, într-o vizibilă și profundă stare de înapoiere. Constantin Dobrescu-Argeș a folosit orice prilej pentru a supune analizei enormele nevoi ale agriculturii și ale satului românesc din a doua jumătate a sec. XIX. În martie 1894, gîndindu-se la lipsa aproape totală a mecanizării agricole, aprecia că țara noastră dispunea de „o agricultură cu totul primitivă, unde știința și măiestria de a lucra sînt o excepțiune rară, de tot rară”. Deputatul de Argeș a ridicat problema folosirii pămîntului în mod rațional și după metode agrotehnice înaintate. El sublinia că în agricultură se întrebuintă „sistemul sălbatic de a storce pămîntul fără a-l compensa, dîndu-i ceea ce luăm de la el.

¹ Magazin istoric, nr. 9, 10/1987.

Din această cauză pământul e sărăcit”.

Analizînd evoluția economică și socială a României în a doua jumătate a sec. XIX, Constantin Dobrescu-Argeș a venit și cu unele soluții și idei novatoare, care să ducă la dezvoltarea mai accelerată a industriei, agriculturii și comerțului. În ședința Adunării Deputaților din 8 martie 1890, el supunea atenției parlamentarilor următoarele raționamente economice înaintate: „Pentru ce, în locul exploatațiunii primitive de astăzi a bogățiilor naturale, n-am adopta o exploatare sistematică? Să extragem petrolul cu resursele necesare, ca să facem exporturi în toată lumea! Să facem exporturi de sare pretutindeni, bătînd în concurență pe toți, căci nu e o țară mai bogată ca noi în mine de sare, avînd de-a lungul țării munți de sare. Pentru ce nu am exploata sistematic pădurile? Dar apele noastre? Dar alte bogății minerale?” C. Dobrescu-Argeș era partizanul convins al dezvoltării industriei naționale pe calea ascendentă, prin renunțarea la vînzarea materiilor prime în afara țării „pe prețuri de nimic” și cumpărarea de acolo a mărfurilor prelucrate la „prețuri fabuloase mari”. El cerea inițierea unor măsuri complexe și multilaterale, sub impulsul și conducerea statului, menite să ducă la protejarea „industriilor noastre”, precum și „pregătirea muncitorilor noștri printr-o muncă sistematică, metodică, pentru ca ei singuri să facă din materia primă pe care azi o vindem străinilor, numai pentru cîștigul acestora”.

Și el, ca și alte minți luminate ale epocii, era de părere că agricultura se putea redresa prin aplicarea pe scară largă a cuceririlor științei agricole în toate ramurile acesteia. El recomandă folosirea masivă a îngrășămintelor, practicarea rotației culturilor și utilizarea irigațiilor în cultivarea cerealelor și plantelor tehnice. În legătură cu regimul apelor, solicita ca guvernul, moșierii,

arendășii, cît și organele locale ale administrației de stat, în loc să „scoată pe preoți... ca să facă rugăciuni și să reclamească”, să se ocupe de realizarea lucrărilor necesare pentru stăvîlirea efectului devastator al apelor revărsate din cauza ploilor, să aloce fonduri în vederea amenajării sistemelor de irigații. Dezvoltarea zootehniei moderne avea, de asemenea, un rol important în redresarea și impulsionalizarea agriculturii. C. Dobrescu-Argeș sublinia cît de mult reprezentau vitele în viața cotidiană a țărânului român, ce rol mare aveau ele în economia țării. „D-lor — declara el în Parlament —, dv. știți că țărânii țin la vite ca la copiii lor, vita pentru țaran e condițiune sine qua non de a trăi... Cu vitele, sârmanul țaran lucrează statului, județului și comunei șoselele acelea nesfîrșite; cu vitele întreprinde cărușia, din care trăiesc zeci de mii de familii; cu vitele și prin produsele lor pot plăti dăjdiile; la vite găesc materia primă pentru industrie; vitele dau articolele pentru comerțul național”. Pentru dezvoltarea zootehniei, solicita măsuri legislative în scopul îmbunătățirii rasei animalelor, asigurarea pășunilor și livezilor, reglementarea raporturilor între economia vitelor și economia forestieră și altele.

Înțelegînd rolul hotărîtor al dezvoltării industriei și agriculturii pentru nivelul civilizației unui popor, Constantin Dobrescu-Argeș nota, în gazeta *Țăranul* din 26 iunie 1883: „N-are o națiune industrie, n-are agricultură ca meșteșug, n-are civilizație, nu merge înainte...”

Comerțul în România acelor ani se dezvoltă pe măsură ce industria, agricultura, meșteșugurile etc. furnizau mărfurile necesare. Constantin Dobrescu-Argeș adresa chemarea industrișilor, muncitorilor și negustorilor români să se pregătească necontenit pentru „lupta și concurența cu comerțul și industriile străine”, iar prin abundența de produse

naționale să cîștige această competiție. Dorința lui sinceră lua aici o formă imperativă: „Trebuie să lupte, trebuie să biruască ai noștri”. Negustorii români erau sfătuiți să se unească, să se organizeze și să reziste concurenței străine, să dezvolte cu mai multă hotărîre comerțul autohton la orașe și sate.

Ridicarea acestor probleme stringente în perioada fierbinte a consolidării statului modern român ne determină să situăm pe Constantin Dobrescu-Argeș în rîndul personalităților cu opinii înaintate referitoare la dezvoltarea economică și socială ascendentă a României la sfîrșitul sec. XIX.

Din cercetarea noastră asupra ideilor lui C. Dobrescu-Argeș privind evoluția economiei românești la sfîrșitul sec. XIX, rezultă că el era un partizan convins al dezvoltării relațiilor economice externe ale României. A solicitat însă inițierea unor astfel de legături cu alte state pe baze reciproc avantajoase, prin promovarea intereselor și mărfurilor românești în alte țări, prin intermediul unor tratate, convenții sau alte forme de cooperare economică și comercială care să nu lezeze independența și prestigiul poporului român. Dar, în perioada analizată, afirma el, țara noastră nu dispunea de bază economică solidă care să permită dezvoltarea industriei, agriculturii și comerțului în așa măsură și la un asemenea nivel încît să propulseze România pe trepte relativ egale cu alte țări europene.

Ce era de făcut pentru redresarea situației? Militantul argeșean indica o serie de măsuri economice și sociale care, în opinia lui, puteau rezolva în treptat aceste mari și grave probleme ale viitorului națiunii române. Consensem am aici cîteva: protejarea și dezvoltarea reală și serioasă, de către stat, a industriei naționale; încurajarea „industriilor rurale, agricole și casnice”; stimularea permanentă a zootehniei; „garantarea comerțu-

lui în mîinile românilor". Iată mecanismul social imaginat de el: „Cînd oraşele şi satele noastre vor răsuna de o vie şi obştească activitate economică, cînd şi la noi timpul va deveni o monedă preţioasă şi fiecare român se va simţi măcar egal luptei de concurenţă ce i se dă de afară, atunci cestiunile convenţiunilor nu va mai fi un lucru neînţeles ca astăzi¹. Cînd ţara întreagă se va interesa de chipul cum alte ţări îi tratează mărfurile, desigur, şi guvernul şi Parlamentul, în numele naţiunii, vor sacrifica preţiosul lor timp numai pentru a dobîndi cît mai mari avantaje de la alte puteri, pentru a înlesni drum larg şi liber produselor geniului şi muncii româneşti”.

Concluziile desprinse din analiza dezvoltării economiei româneşti la finele sec. XIX l-au ajutat pe Constantin Dobrescu-Argeş să formuleze unele opinii în legătură cu nivelul atins de civilizaţia din ţara noastră în aceeaşi perioadă istorică. După opinia lui, adevărata civilizaţie modernă este aceea care asigură tuturor cetăţenilor unui stat justiţie egală, siguranţă, propăşire materială şi spirituală. O asemenea civilizaţie nu descărăjează, nu deznădăjduieşte pe om, ci, dimpotrivă, „îl bucură, îi dă curaj în luptă şi îi dezvoltă marea dorinţă de a trăi”. Ca să devină naţională, o civilizaţie trebuie să fie împărtaşită, să fie cerută şi practică de majoritatea cetăţenilor unui stat sau, cum spunea el, „s-o primească cu un cuvînt poporul”. Civilizaţia naţională are ca suporturi solide clima şi geografia ţării, obiceiurile şi tradiţiile, munca şi firea poporului. Cu alte cuvinte, civilizaţia naţională se naşte din „rărunchii po-

porului, se conformă caracterului şi temperamentului său”. Chiar dacă împrumută ceva de la civilizaţiile străine, aceasta mai întîi localizează împrumutul, îl transformă în sens naţional şi după aceea „îl dă poporului ca hrană”. Poporul nu poate primi o civilizaţie „decît ieşită din dezvoltarea sa istorică. Toţi oamenii mari, oamenii de ştiinţă au susţinut naţionalismul [caracterul naţional — n.n.] în civilizaţie, contra cosmopolitismului”. Caracterul naţional va birui până la urmă toate piedicile din calea lui, susţine deputatul argeşean, pentru că în el „stă instinctul de conservare al neamului, stă amorul propriu, stă mîndria unui neam. Fiecare naţiune are puterea şi viitorul în omogenitatea sa proprie; numai atunci puterile ei, idealul ei sînt neapărat în putinţă de îndeplinire”.

Constantin Dobrescu-Argeş considera că tineretului din România îi revenea misiunea nobilă de „a porni o campanie teribilă contra a tot ce ne falsifică firea şi propriul nostru ca neam, contra a tot ce corupe şi înăbuşe talentul şi aptitudinile noastre morale, ca în urmă să resădăm, pe pămîntul românesc astfel curăţit, ideile, sentimentele, dorinţele şi idealul acela, care fac un tot atît de original propriu neamului românesc...”. Încă din anul 1883, C. Dobrescu-Argeş îndemna tînră generaţie „să facă din România o naţiune stimată şi respectată prin acţiunea ei intelectuală, prin ridicarea ei morală şi industrială”. O societate înaintată, democratică se putea edifica — afirma el — numai prin munca avîntată a întregului popor şi, în primul rînd, a tineretului, pentru că munca era adevăratul titlu de noblete. „Pe muncă — avea să noteze C. Dobrescu-Argeş — se reazimă civilizaţiunea omenirii şi numai cetăţenii muncitori pot înfiinţa un stat democratic”. ■

(Va urma)

CARTI SOSITE LA REDACTIE

● Alexandru Vulpe, Mihail Zahariade — **GETO-DACII ÎN ISTORIA MILITARĂ A LUMII ANTICE**.

Editura militară, Bucureşti, 1987, 224 pp., 15 lei: abordare, prin prisma istoriei universale antice, a faptelor de arme ale geto-dacilor şi implicaţiile lor pe plan politic şi diplomatic.

● Dumitru Velciu — **CRONICARUL RADU POPESCU**.

Editura Minerva, Bucureşti, 1987, 252 pp., 12,50 lei: monografie consacrată unui dintre reprezentanţii de frunte ai culturii noastre medievale, autorul Istoriilor domnilor Ţării Româneşti (Magazin Istoric, nr. 2/1987).

● Ion D. Isac — **DIN ZILELE UNUI ÎNVĂŢĂTOR DE LA ȚARA** (cuvînt înainte de L. Kalustian; ediţie, selecţie, note şi prefaţă de Octavian Ungureanu).

Editura Eminescu, Bucureşti, 1986, 304 pp., 13,50 lei: selecţie din scrierile — memorial din primul război mondial, intervenţii parlamentare, publicistică — unui dascăl dintr-un sat din Oltenia.

● Jacques le Goff — **PENTRU UN AL EV MEDIU** (studiu introductiv, note şi traducere de Maria Carпов).

Editura Meridiane, Bucureşti, 1986, vol. I — 322 pp., vol. II — 270 pp., 29 lei: abordare globală şi într-o viziune înnoitoare a evoluţiei medii, ce îşi propune să prezinte structurile, permanenţele şi particularităţile acestei epoci, pe nedrept numită şi „veacul întunecat”.

● Mihail Manolescu — **FORŢELE NAŢIONALE PRODUCTIVE ŞI COMERTUL EXTERIOR. TEORIA PROTECŢIONISMULUI ŞI A SCHIMBULUI INTERNAŢIONAL** (traducere de prof. ing. Valeriu Dinu, doctor în ştiinţe economice; prefaţă de prof. dr. Mihail Todolia).

Editura ştiinţifică şi enciclopedică, Bucureşti, 1986, 436 pp., 34 lei: lucrarea fundamentală a unui din economişti reprezentativi ai perioadei interbelice.

● Vasile Topana, Gheorghe David — **AŞEZĂRI PENTRU TOATE VEACURILE**.

Editura Sport-Turism, Bucureşti, 1987, 122 pp., 6,50 lei: incursiune istorică prin cîteva aşezări cu vechi tradiţii istorice şi turistice.

¹ Se referă la Convenţia comercială din 1875, denunţată de România în mai 1885 şi urmată de aşa-numitul „război vamal între România şi Austro-Ungaria” (1886-1893). Denunţarea convenţiei se încadra într-un şir de măsuri (adoptarea tarifului vamal protecţionist, în 1886, şi Legea pentru încurajarea industriei vînzînd dezvoltarea industriei naţionale.

NOIEMBRIE
1937

ÎN BUCUREȘTI,

ACUM 50 ANI

... și acum
aproape 100Nol extrase din însemnările lui
Iancu Cerkez:

1897. 29 noiembrie, sâmbătă.
Pe George Em. Lahovari, direc-
torul și proprietarul Jurnalului
L'Indépendance Roumaine, fost
deputat în camera conservatoare,
om tânăr, cu avere, foarte instruit
și foarte moderat, l-a dus păcatul
să scrie un articol foarte anodin
în L'Indépendance... de vineri
28 noiembrie, în care, pe tonul
unei simple polemici de jurnal
foarte măsurate, critica atitudinea
lui Nicu Filipescu în Jurnalul ace-
stui Epoca și zicea că patima
prea înfocată politică îl duce uneori
la neconveniențe, că, de exemplu,
Epoca cea dintr-o atare pe fostul
mitropolit (Ghenadie Petrescu)
și apoi tot Epoca l-a apărut cu
cea mai mare înversunare... De
aici, provocare. Martorii Filipescu-
lui au refuzat orice mijloc de con-
ciliere, orice declarații din partea
lui Lahovari că nu a avut de gând
să facă altceva decât un simplu
articol de polemică. Întâlnirea a
avut loc în noua clădire de pe chei
la "oetății de dare la semn, pe
la 11 ore dimineața. Străpuns în
plăcie la a doua repriză, peste
civra minute, bietul Lahovari
era mort. Senzația a fost foarte
mare în oraș. Toată lumea e con-
tra lui Filipescu și în contra păcă-
toșilor lui de martori, care pentru
lucruri de nimic s-au arătat așa
intransigenți.

Moda duelurilor cu spada, cu
sabla, mai adesea cu pistolul, nu
cred să existe la noi decât după
1835-1840 încoace, de când a în-
ceput generația tânără să fre-
venteze școlile din străinătate.
Or fi fost și mai înainte lupte
singulare sau lupte drepte, dar
lupte cu martori și după regulile
admise în Occident nu cred să fi
existat în timpuri vechi, deoarece
nu am cunoscut încă să fi existat la
noi aceste "Jugements de Dieu"
sau acele moravuri ale cavalerilor
din evul mediu. Din atâtea mil[de]

Ziarele din primele zile ale acestei luni, noiembrie 1937, in-
formează despre vizita pe care primul ministru Gh. Tătă-
răscu a efectuat-o în Turcia, la sfârșitul lunii octombrie 1937, la
invitația președintelui Consiliului de Miniștri de la Ankara. Vizita,
după cum consemnează presa bucureștenă, se înscrie în eforturile
României de a întări pacea și securitatea în Balcani, de a dezvolta
cooperarea politică, economică, culturală a celor patru state din
cadrul Înțelegerii Balcanice: Grecia, Iugoslavia, România, Turcia.
„Socotesc — afirmă în alocuțiunea sa primul ministru român —
că nu mai este nevoie să subliniez din nou cordialitatea relațiilor
dintre Turcia și România, care, ambele, duc cu perseverență, în
cadrul Înțelegerii Balcanice, ca și în ansamblu, o activitate plină
de aspirații și tendințele aceleiași politici de pace, securitate și
stabilitate”. La rîndul său, Celal Bayar, președintele Consiliului de
Miniștri al Turciei, declară: „Sînt un partizan înfocat al Înțelegerii
Balcanice, pe care o consider că un focar al păcii și al liniștii. Ambii
dorim cu toată ardoarea o eră de prosperitate pentru țările noastre,
într-o eră de pace și de înțelegere universală”.

Comentind întâlnirea și discuțiile dintre cei doi șefi de guverne,
ziarul *Timpu* din 5 noiembrie scrie: „Pentru noi, românii, priete-
nia turcească, izvorâtă din secole de luptă în cursul căreia am în-
vățat să ne stimăm reciproc, este deosebit de prețioasă. Nimic nu
desparte cele două popoare, totul le unește. O pace adevărată nu
se poate baza decât pe o asemenea comunitate de interese și de sen-
timente”¹.

Scena politică internă este marcată de sfârșitul mandatului
de patru ani al guvernului liberal, condus de Gh. Tătărăscu.
Conform uzanțelor, cabinetul trebuie să-și dea demisia, suveranul
numind un alt guvern care să pregătească alegerile.

Aflați în opoziție, național-tărăniștii nutresc speranța că vor
fi chemați ei la putere. Au loc schimbări la șefia partidului, pre-
ședintele P.N.Ț. fiind numit Iuliu Maniu, în locul lui I. Mihalache.

În vederea desemnării noii formațiuni care să organizeze alege-
rile, regele primește, pe rînd, pe mai toți șefii de partid. Iată cum
consemnează un reporter de la *Timpu* declarațiile făcute de aceștia
după audiența regală. Tătărăscu: „— N-am de comunicat nimic. —
Totuși ați fost într-o audiență cu caracter special. — Am spus
atâtea în ultima lună... — Audiența a fost obișnuită, de lucru? —
N-am de comunicat nimic”. (11 noiembrie) N. Iorga: „— Nu fac
politică, n-am ce declara. — Dar ați fost într-o audiență. Ce ne
puteți spune? — Omul trebuie să aibă ce să spună. — Ați făcut
vreo recomandare în legătură cu succesiunea? — Succesiune? Ca

¹ Pentru a ușura lectura, nu am mai marcat cu puncte de suspensie întreruperile
de text la extrasele preluate din ziare și celelalte surse. Precizăm, de asemenea,
că în redarea acestor extrase am păstrat cu unele excepții, cerute de normele or-
tografice actuale, scrierea din original.

O fotografie
din veacul trecut:
George Enescu,
(alături
de părinții săi)
la anii
primilor pași
în lumea muzicii

Un reportaj din
Ilustrațiunea română,
din 21 noiembrie,
despre minerii
din Tara Motilor
se deschide
cu această fotografie

să fie succesiune, trebuie să fi murit cineva. În cazul de față a murit cineva? Poate că nici nu trage să moară". (12 noiembrie)

La 17 noiembrie, guvernul Tătărescu își prezintă demisia și este înlocuit cu un guvern... Tătărescu. Din nou *Timpul*, din 19 noiembrie, publică opiniile unor șefi de partide în legătură cu noul guvern: „Eu nu pot să fac declarații decât cu privire la lucruri pe care le pricep. Când voi pricepe, voi face declarații". (C. Argetoianu) „Modificările aduse noii formațiuni sînt prea mărunte pentru a-mi schimba părerea asupra guvernului care în liniile esențiale rămîne cel de pînă acum". (Gh.I. Brătianu) „Criza politică eu nu o văd rezolvată. S-a așinat, nu s-a rezolvat încă". (Octavian Goga) „Vivat sequens" [Trăiască urmașul]. (Al. Vaida-Voevod). Reprezentanții Partidului Național Tăresc refuză să facă vreo declarație, dar părerea lor nu întîrzie să devină publică: „Națiunea română — se arată într-un manifest lansat de acest partid — nu poate lăsa fără răspuns faptul dureros că P.N.Ț. în două rînduri a fost înlăturat de la guvern". „Al treilea minister Tătărescu — notează *Lupta* din 19 noiembrie — va fi, deci, un minister de luptă grea între partide și, înainte de a ajunge la lupta în Parlament, va fi luptă grea pentru alcătuirea viitorului Parlament".

Alegerile generale sînt anunțate pentru zilele de 20 și 22 decembrie 1937. Pentru a-și asigura un număr cît mai mare de voturi, P.N.Ț. stabilește un acord cu Partidul liberal al lui Gh. Brătianu și cu legionarii lui Corneliu Codreanu, călcînd astfel principiile democratice pe care afirma că le susține. Așa-zisul „pact de neagresiune" dintre Maniu și Codreanu a avut consecințe grave pe tărîm politic, dînd un certificat de legitimitate mișcării legionare ca unei forțe politice apte de a guverna¹.

Într-o scrisoare adresată lui Maniu, la începutul lui decembrie 1937, Lucrețiu Pătrășcanu exprimă poziția P.C.R. față de „pactul de neagresiune" dintre P.N.Ț. și legionarii. „Mișcarea muncitorească — se spune în finalul scrisorii — va sta neclintită la postul ei de acțiune și de veghe. Sigură pe trîncia credințelor ei, ea nu se îndoieste de siguranța izbîndei. Această izbîndă va fi nu numai a muncitorimii, ci a tuturor acelor care iau astăzi atitudine împotriva fascismului aducător de ruină și moarte și luptă pentru o Romînie liberă și prosperă".

La 7 noiembrie 1937, conducerea revistei *Reporter*, „săptămînal ilustrat, politic, literar și artistic", este preluată de N.D. Cocea. Aflat de mai mult timp sub influența partidului comunist, pe atunci în ilegalitate, *Reporter* devine acum una din publicațiile legale de care dispune P.C.R. „*Reporter* — se menționează într-un

deceiuri întimplate, zic, de pe la anul 1840 sau 1850 încoace, nu se cunosc decît vreo 7-8 cu sfîrșit tragic sau răniiri grave. Cel dintîi care se menționează prin jurnale a fost cel al lui Costică Balș la Iași cu colonelul austriac Stolberg sau Sternberg, pe timpul ocupației [din vremea războiului Crimeei]. Cauza: frumoasa domniță Natalia — soția lui Balș. Se zice că neamul trăgea la sigur; Balș a rămas pe loc.

Duelul dintre Barbu Bellu cu un militar numit Spiru, îndată după Unire. Bellu pîlmulse pe ofiter la o leșire din teatru. Spiru, atins de glonț, a murit după cîteva ore. Un duel al prințului Grigore Sturdza, mi se pare, cu Vărnăv, care a fost omorît. Un duel al prințului Dimitrie Ghica; prințul Ghica a avut ambele picioare străbătute de glonț. Un duel petrecut în Franța între un tînăr moldovean Nicu Ghica Bragadir, fațat cu actualul nostru ministru la Paris, și un grec, Costache Sutz, nepotul cunoscutului nabab din București, Grigore Sutz. Arma — pistolul. Ghica — omorît; Sutz — condamnat de tribunalul francez la 4 ani închisoare.

Lupta cu pistolul la Iași, pe un timp groznic de nînsor, între Searlat Vărnăv și Leon Ghica, care, lovit, la timp, a rămas pe loc. Înaintea acestora, pe la '87-'88, un duel grav cu sabia între fostul mareșal al Palatului, Th. Văcărescu, cu un militar Cristodorescu, care îl lovisse cu bicul; acesta [din urmă] a fost grav tăiat la gît.

31 decembrie, miercuri. Străbătînd mai alaltăieri cîteva cartiere și străzi excentrice, precum strada Tăranilor, str. Tellor, str. Lapteului, mă gîndeam dacă vreo dată acele șiruri de cocoabe și bănel joase, unele pe jumătate înfundate în pămînt, altele roase de umezeală, cele mai multe ascunse după gratii și ucele de scînduri negre și jumătate putrede, care bordează calea pavată cu bolovani de gîrlă, se vor transforma vreo dată în cartiere europenești, cu

¹ Magazin istoric, nr. 4/1974.

**NOIEMBRIE
1937**

Printul moștenitor
al Suediei
(viitorul rege
Gustav VI Adolf,
1950-1973),
în vizită
la București
(Imagine
din Realitatea
ilustrată,
din 10 noiembrie)

linii și perspective de clădiri sistematice, înalte și drepte, și dacă nasul trecătorului va fi vreedată scutit de același norol mestecat cu lături aruncate în stradă sau de gurile canalelor în care se aruncă toată apa de prin curți sau, pe lângă deschizătorii pivnițelor, de acei trăznitior parfum de zeamă de varză aeră.

1898, 3 ianuarie. În Franța și la Paris e mare febură și emoție cu afacerile Dreyfus-Esterhazy. Pe baza unui oarecare borderon, pe baza unui impresionabil francez, mințiți de gazete, au condamnat în 1894 pe un căpitan evreu, Dreyfus, la degradare și deportare într-o insulă, unde n-are voie să vorbească cu nimeni și e priveghiat, ziua și noaptea, cu revolverul în mână, ca un mare trădător al intereselor secretelor apărării naționale și vinzător al lor către Germania. După 2-3 ani de zile de acest supliciu nemilos, un vicepreședinte al Senatului, Scheurer Kestner, alsacian, și, mi se pare, și Figaro, au ridicat vocea și au făcut demersuri ca Dreyfus să-și vinovat, că adevăratul culpabil ar fi un alt militar, maiorul Walzin Esterhazy. De aci, noi campanii prin presă, unii susținând că procesul Dreyfus trebuie revăzut, alții, antisemii, susținând că aiei Joacă banii și intrigile dintre familiile evreiești ca să scape pe un membru dintre familiile evreiești mai cu viață. Guvernul a decis darea în judecată a lui Esterhazy. Consiliul de război însă l-a achitat. Opinia publică însă e și mai emoționată. Romanetele Zola adresează o scrisoare președintelui Republicii, în care afirmă din nou că Dreyfus e inocent și că toată înscenarea a fost eșchizată de un oarecare maior Paty de Clam, care a făcut să creadă în realitatea fantasmagorică a sale inteligența medicilor a ministrului de război de atunci, generalul Mercier, a lui Boiffere, șeful statului major, și a subșefului (statului major), general Gonse. El termină scrisoarea cu următoarele cuvinte: „O singură

cuvint redacțional din numărul din 14 noiembrie — este revista tuturor celor ce luptă pentru o democrație reală și populară”.

În numărul din noiembrie, expunând poziția consecventă a partidului comunist de unire a tuturor forțelor democratice, Ion N. Popescu (Ion Popescu-Pufuri) subliniază necesitatea stringerii rindurilor maselor populare „în acest moment de cumpănă, înțelegerea lor de-a merge unite într-un front larg, pe platforma comună a apărării regimului constituțional și a libertăților publice”.

Paginile revistei *Reporter* sint deschise unei tematici preponderent social-politice, cu analize ale evenimentelor de pe scena politică, atât internă cit și externă. Rubricile culturale ale revistei sint consacrate unor personalități și opere reprezentative din patrimoniul culturii naționale și universale: G. Enescu, Beethoven, William Blake, Dickens etc. Începînd cu nr. 36, din 16 noiembrie, *Reporter* publică în limba română, sub titlul *Nădejdea*, ample fragmente din romanul *L'Espoir*, epopeea războiului civil din Spania, scrisă de André Malraux. „Romancierul Malraux și-a dat mina cu Malraux combatantului pentru a ne oferi una din rarele cărți ale timpului nostru în care se împletesc orizonturi nesfîrșite cu cele mai crude realități”.

Constanța a îmbrăcat astăzi hainele unei strălucite serbări muncitorești — relatează *Facla* din 6 noiembrie. S-au implinit 25 de ani de la înființarea celei mai puternice organizații profesionale de la noi — Uniunea muncitorilor din porturile și transporturile României.

15 000 muncitori, organizați în 76 de sindicate din 47 porturi și 15 localități de gară, iată ce reprezintă azi această Uniune, creată în anul 1912 de brașilenii Panait Istrati, Ștefan Gheorghiu, Dumitrescu-Bătrînel și Stoica Mihalcea.

Un sfert de veac de lupte grele, un trecut presărat cu nenumărate sacrificii”.

Cu acest prilej, are loc o întrunire jubiliară a reprezentanților muncitorilor portuari și din transporturi. Ordinea de zi, scrie *Facla*, „cuprinde dureri nenumărate, care se cer ostite. Salariile, orarul de lucru, contractele colective, șomajul, împrumuturile”.

In 4 noiembrie se stinge din viață istoricul Oreste Tafrali, profesor la Universitatea din Iași. Reținem din datele biografice publicate cu acest prilej de presa bucureșteană. S-a născut la 14 noiembrie 1876 la Tulcea. Studii liceale la Tulcea și Galați și universitare la București și Paris, cu doctoratul la Sorbona. La 1 septembrie 1913 a fost numit profesor la catedra de arheologie a Universității ieșene, iar la 1 iunie 1916 director al Muzeului de antichități din Iași. A fost membru corespondent al Academiei

Demonstrații
pacificiste în S.U.A.,
sub deviza
cuvintelor
președintelui Roosevelt:
„Cel ce face războiul
trebuie pus
la carantină“

Celebrul dirijor
Arturo Toscanini
a anunțat
că nu va concerta
în țările
de dictatură fascistă

române. În ultimii ani de viață, a fost decanul Facultății de litere din Iași.

A publicat, inițial, proză în paginile revistei *Literatura și arta română*. Discipol al lui Charles Diehl, strălucitul istoric al Bizanțului, s-a ocupat de studiul artei bizantine în România, precum și de coloniile grecești de la Pontul Euxin. A fost prezent în mai multe rânduri în *International Bibliography of Historical Sciences* (8 volume, Washington, 1926-1935).

Presa acestei luni consemnează și faptul că, la 1 noiembrie, are loc punerea pietrei fundamentale a palatului Academiei militare din București. Realizat după planurile arhitectului Duiliu Marcu, edificiul este amplasat — scrie *Dimineața* din 2 noiembrie — „pe dealul Cotrocenilor, unde Ministerul Educației Naționale și Ministerul Apărării Naționale aveau o largă porțiune de teren, cunoscută sub numele de Țăcălia“.

Clădirea — precizează arhitectul Duiliu Marcu, într-un interviu acordat ziarului amintit — ocupă o suprafață de cca. 3 900 metri pătrați la parter și un volum de optzeci de mii de metri cubi. Este alcătuită din subsol, parter și trei etaje. „Am conceput întreaga clădire — arată proiectantul ei — într-o arhitectură clasicomodernă, verticalitatea pilastrilor din fațadă, care servesc ca stâlpi de construcție, dau acestei clădiri un caracter marțial, care cred că corespunde scopului. Intrarea principală de onoare este marcată de corpul principal care are o înălțime de 28 metri și care poate fi văzut de departe dinspre oraș și va fi ca un simbol al puterii militare ce veghează la apărarea neîncetată a patrimonului național“.

Mai reținem din știrile apărute în ziarele din noiembrie 1937. Este anunțată apariția primului volum din *Istoria limbii române* de Al. Rosetti, profesor la Facultatea de literă și filozofie din București. „Lucrarea, remarcă *Dimineața* din 11 noiembrie, va deschide perspective inedite studiului limbii române. Autorul aduce o concepție originală, o prezentare nouă a materialului, expunând istoria limbii române din punct de vedere genealogic. Primul volum este consacrat fondului latin al limbii noastre, pe cînd volumele viitoare vor fi consacrate expunerii vicisitudinilor prin care a trecut limba latină în provinciile romanizate de la Dunăre.“

Cu deosebit interes este urmărită conferința prof. Chr. Muscicleanu de la Facultatea de științe din București *Despre televiziune* (Ateneu Român, 14 noiembrie). „Conferențiarul — scriu ziarele — a prezentat într-o formă atrăgătoare elementele acestei invențiuni uimitoare, care exprimă astăzi ultima magie a științei“.

Rubrică de: Ioana URSU, Ioan LĂCUSTĂ

**Selecția fotografiilor:
Rădu Ion POPESCU**

paslune am avut, de a lucra pentru umanitate... Să fiu dus înaintea juraților și atunci se va face lumină deplină.“ (Cum se știe, Zola a publicat celebra sa scriere deschisă intitulată *Aceuz*, în ziarul *L'Aurore* din 13 ianuarie 1898, care apărea sub conducerea lui Clemenceau. Gestul marelui scriitor a întărit poziția celor care susțineau rejudecarea procesului lui Dreyfus. În 1899, acesta a fost grațiat, iar în 1906 reabilitat).

29 ianuarie. Ne-a lăsat sănătate (a decedat) bătrînul Flechtenmacher, compozitor muzicii celor mai multe din vodevilurile românești, acum cam uitate, precum *Baba-Hirca*, *Chirița la Iași*, *Nunta țărănească*, *Piatra în casă* etc. Era fiul legistului Flechtenmacher, cunoscut în Moldova, și era contemporanul lui Millo, actorul.

Februarie 26. Un tinăr, George Enescu, de 16 ani, născut lângă Dorohoi, a sosit și va da la Athenaeum un concert, sîmbătă, la 28 februarie. Promite a deveni un compozitor însemnat, după spusele ziarelor noastre. O simfonie așa intitulată *Poème roumaine* (Poema română) se zice că a fost foarte apreciată la concertul orchestrei Colonne, la Paris. Văzînd tată-său, mie proprietar la Liveni, că, încă de la vîrstă de vreo 5 ani, arăta dispoziții extraordinare, l-a dus la Conservatorul de la Viena, de unde a ieșit la 11 ani cu premiul întâi. Acum studiază la Conservatorul din Paris. A fost elevul lui [Jules] Massenet [1842-1912]. Pe lângă darul compoziției, se zice că a avut un executant minunat pe vioară și clavier.

11 aprilie, sîmbătă. S-a deschis rezebl între Spania și Statele Unite din America, din cauza insulei Cuba, care s-a răsucit contra Spaniei [Magazin istoric, nr. 12/1971]. Statele Unite pretind să i se acorde (Cubel) Independența.

5 septembrie. Spaniolii au fost bătuți pe toată linia. Acum se încheie pace. Spania pierde toate insulele de pe coasta Americii: Cuba, Porto Rico și, probabil, Filipine.

**Selecția textelor:
Marian ȘTEFAN**

UN AMBASADOR ÎȘI AMINTEȘTE (III)

ARMAND BÉRARD

Diplomatul francez Armand Bérard continuă să-și depene amintirile și în numărul de față al revistei noastre¹, de data asta despre climatul general de ostilitate față de politica nazistă, climat definitiv instalat la Washington, din vara anului 1938.

Subtitlurile aparțin redacției.

Toate ușile deschise la Brain-Trust

Mutat la ambasada noastră din Washington, am părăsit, la 17 mai 1938, portul Le Havre cu vasul „Paris”, care avea nevoie de opt zile pentru a traversa Atlanticul. Mă aflam pe vapor în plin ocean, când am aflat la radio știrile despre prima mare criză cehoslovacă²: în noaptea de 20 spre 21 mai, mai multe împușcături, trase în orașul Eger, costaseră viața a doi germani din regiunea sudetă, locuită de o puternică minoritate germană. Ajuns la Washington, am luat cunoștință de repercusiunile cazului, mai ales de declarația secretarului de stat Cordell Hull: „Poporul american a urmărit cu vie atenție și neliniște evoluția situației critice care a afectat unele țări din Europa centrală”. Ambasada noastră rămânea în contact cu Departamentul de Stat. Dar aceste contacte nu erau întotdeauna ușoare. Om deschis și afabil, președintele Roosevelt era prea prins cu problemele curente ale adminis-

trației și cu conducerea New Dealului [politica de reforme urmărind redresarea economiei americane, zdruncinată de marea criză economică din 1929-1933] pentru a-i primi des, chiar în perioade de criză, pe diplomați. El lăsa această grijă lui Cordell Hull. Dar acesta, înaintat în vîrstă [67 ani], trebuia să se menajeze în timpul obosealor și căldurii a verii. În perioada respectivă, se închidea în apartamentul său cu aer condiționat, unde i se aduceau rapoartele și telegramele. În tot acest timp, primea un număr limitat de vizite. Prin urmare, șefii oficiilor diplomatice se vedeau reduși la contactele cu subsecretarul de stat, foarte competentul Sumner Welles, cu directorul pentru Europa, [Jay Pierpont] Moffat, și cu subalternii lor.

De altfel, nu se prea putea face altceva decît să se studieze reacțiile lor. Legat de mîini, prin legea neutralității, președintele era obligat să manifeste o mare rezervă. Praga și-a mărturisit intențiile de a reforma regimul minorităților. La rîndul său, Berlinul nu a îndrăznit, în fața blamului și sub presiunea străinătății, să meargă pînă la capăt. S-a restabilit astfel un calm provizoriu în relațiile germano-cehoslovace, dar un calm plin de amenințări. Chiar în îndepărtatul Washington, nu puteam să nu fim conștienți de aceste amenințări.

În ce mă privește, faptul de a fi fost cunoscut ca legat de guvernul de Front popular francez îmi deschidea ușile la membrii „Trustului creierului”. [„Brain-Trust”, care constituia grupul de colaboratori și sfătuitori ai președintelui]. Mă întâlneam des, bunăoară, cu distinsul „general Attorney”, cu (procurorul general), Francis Biddle și cu ministrul de interne, Ickes. Dintre marii ziariști, de la care se putea afla mereu ceva interesant și a căror simpatie trebuia cultivată, îi notez pe Arthur Krock de la *New York Times*, pe Drew Pearson de la *Baltimore Sun*, pe Dorothy Thomson și pe Walter Lippmann. Pe acesta din urmă am început să-l frecventez încă de la început și relațiile mele cu el au devenit tot mai cordiale. Dar ceea ce mi-a creat o bună poziție în cercurile diplomatice a fost felul în care m-a primit doamna Robert Woods Bliss. Ea îi cunoscuse pe părinții mei, pe vremea cînd soțul său era prim-secretar al Ambasadei americane din Paris [1916-1920]. Domnul Bliss își terminase cariera ca ambasador în Argentina³. Acum trăiau pe domeniul lor de la Dumbarton Oaks, pe care doamna avea să-l doneze ulterior Universității Harvard și

¹ Magazin istoric, nr. 9, 10/1987.

² Conform *Planului Verde* (Grün), pus la punct de Hitler și Kettel încă din 21 aprilie 1938 și în care erau stabilite modalitățile de a ataca și supune Cehoslovacia. În mai, Germania hitleristă a concentrat trupe la granițele acestei țări, producînd așa-numita „criză din mai”, în fața căreia Cehoslovacia a decretat mobilizarea parțială a armatei.

³ Bliss Robert Woods (1875-1962) a fost ministrul S.U.A. în Suedia (1923-1927), ambasador în Argentina (1927-1933).

unde avea să aibă loc, după război, conferința internațională de creare a Organizației Națiunilor Unite¹. Împreună cu doamnele Bacon și Beale („cele trei B”, cum li se spunea), doamna Bliss era marea personalitate feminină a Washingtonului. Averea ei era uriașă. Un personal numeros întreținea la Dumbarton Oaks mai multe grădini superbe, unde oferea recepții, la care înalții funcționari federali și membri ai corpului diplomatic, în frunte cu ambasadorii, se băteau să fie invitați. Vorbind bine italiana și franceza noastră la perfecție, doamna Bliss, persoană foarte cultivată, își procura imediat tot ce apărea în America sau în Europa în materie de literatură și de istorie. Povestea cu farmec tot felul de întâmplări amuzante din locurile pe unde trăise ca soție de diplomat. În timpul primului război mondial, neascunzându-și imensa simpatie pentru Franța, organizase numeroase acțiuni de ajutorare a țării noastre. După încetarea ostilităților, suportase în întregime costul refacerii unuia dintre satele noastre care fuseseră devastate.

Roosevelt ia atitudine

La 3 august, ambasadorul nostru la Washington, Saint Quentin, a plecat spre Franța. Înainte, el a avut o lungă întrevedere cu Cordell Hull. Acesta se îndoia de spiritul rezonabil al lui Hitler, dar spera că Germania nu va trata cu indiferență valul de critici și dezaprobări pe care le suscita politica ei. Își făcea, desigur, iluzii: nu cunoștea caracterul lui Hitler și al acoliților lui. Hull a recunoscut că, în opinia publică americană, spiritul izolaționist persista, dar a adăugat că, acum, oamenii erau de acord ca S.U.A. să-și doteze forțele armate cu o marină puternică și că viitorul congres american nu va fi, poate, ostil unei modificări a legii neutralității. Între timp, Washingtonul sa-

Toamna anului 1938. La Praga sosesc grupuri de refugiați din zona ocupată de hitleriști

luta orice întărire a solidarității franco-britanice.

Saint Quentin trebuia să revină la post la începutul lui octombrie. Dar reluarea agitațiilor naziste împotriva Cehoslovaciei i-a scurtat absența². Războiul părea inevitabil, afară de cazul că Cehoslovacia și capitalele occidentale ar fi capitulat. În birourile ambasadei petreceam ore dramatice, așteptând știrile. Știam că Roosevelt căuta o cale pentru a ajuta Marea Britanie și Franța, ceea ce — era nevoit să constate — nu era deloc ușor. La 10 septembrie, el a fost obligat să facă în public o declarație destinată a combate impresia că S.U.A. erau aliate, cel puțin din punct de vedere moral, cu democra-

țiile europene împotriva nazismului. Totuși, opinia publică americană începea să simtă confuz că, până la urmă, America va trebui să intre în război alături de Franța și de Marea Britanie. Ostilitatea maselor din S.U.A. față de cel de-al III-lea Reich se accentua continuu, iar presa începea să se facă ecoul acestei ostilități. Încă de la 15 iunie îmi atrăsese atenția un editorial din *New York Times*: „Statele Unite, scria autorul, nu pot fi indiferente față de evenimentele din Europa, care riscă să afecteze însăși soarta democrației americane”. Sondajele de opinie revelau și ele schimbări semnificative. Astfel, dacă în 1936, la întrebarea „dacă un nou război izbucnește în Europa, S.U.A. trebuie să participe la el?”, 95 la sută dintre cei chestionați răspunseseră „nu”, în aprilie 1938 — deci înainte chiar de prima criză cehoslovacă — 46 la sută dintre cei întrebați

¹ Magazin istoric, nr. 6/1985.

² La 3 septembrie, Hitler a dat ordin de atac împotriva Cehoslovaciei pentru 28 septembrie, iar la 12 septembrie, cu ocazia Congresului Partidului Național-Socialist, el a cerut în mod ultimativ aceste țări să cedeze în opt ore teritoriile cehe populate de germani.

După conferința de la München, din 29-30 septembrie 1938¹, o mare confuzie s-a făcut resimțită în spiritele și în presa americană. Un sondaj efectuat în rindul noii promoții de studenți care intrau la universitatea din Princeton arăta că aproape jumătate dintre participanți nu credeau că Hitler ar fi echilibrat. Majoritatea studenților îl considerau pe Roosevelt drept cel mai mare american al epocii. 462 dintre ei erau gata să se bată pentru țara lor într-un război defensiv, în timp ce numai 99 erau contra. În acest climat, Roosevelt a anunțat, la 15 octombrie, că va proceda la o reorganizare a forțelor de apărare națională. Știrea a fost bine primită de opinia publică. La 27 octombrie, Roosevelt a reafirmat idealurile democratice ale politicii sale: nici un compromis cu regimurile fasciste; necesitatea întăririi forțelor armate americane, pentru apărarea Lumii Noi, în ansamblul ei. Noile sondaje de opinie au pus și mai clar în lumină reprobarea politicii hitleriste, ca și marea simpatie față de nefericita Cehoslovacie. Celebra ziaristă Dorothy Thomson sublinia semnificația acestor sondaje, după München: „Publicul american consideră că Marea Britanie și Franța au capitulat în fața terorii. Or, această teroare va spori neîncetat până când războiul va deveni de neînălturat. Că cele două democrații europene au capitulat ar putea părea de înțeles opiniei noastre publice, care consideră că ele erau insuficient pregătite din punct de vedere militar... Dar într-o lume ajunsă la discreția Germaniei, Italiei și Japoniei, poziția Americii ar fi precară... Statele Unite

s-ar putea găsi în situația de a trebui să-și asume o mare parte de răspundere nu din idealism, ci pur și simplu din spirit de conservare"...

La 15 noiembrie, președintele Roosevelt declara că „S.U.A. trebuie să fie în stare să asigure, de acord cu celelalte națiuni americane, apărarea întregului continent, din Canada pînă în Țara de Foc”. America Latină constituia în acel moment o preocupare majoră pentru Washington. Într-o epocă în care autarhia statelor fasciste și penetrația japoneză în China redusese considerabil debusele nord-americane în Europa și în Asia, S.U.A. înțelegeau să nu-și lase amenințate și debusele din America de Sud, unde concurența germană, italiană și japoneză se făceau puternic simțite. Administrația Roosevelt era serios îngrijorată de rolul jucat de elementele hitleriste în mișcarea „cămășilor verzi”, de orientare fascistă, din Brazilia, ca și de contactele dintre dictatorii din Europa și cei din America Latină. „Nu putem tolera - scria, în legătură cu aceasta, Walter Lippmann - ca statele fasciste să-și facă din America de Sud o bază și chiar un aliat”.

Actul de neutralitate al S.U.A. urma să expire în primăvara lui 1939. Guvernul lăsa să se înțeleagă că, pentru a se asigura apărarea țării, flota aeriană trebuia sporită până la 9 280 avioane și că începuse deja construirea a 40 nave de război. De altfel, încă de atunci, Roosevelt începuse să închidă ochii la achizițiile de avioane pe care noi le făceam în S.U.A., prin mijlocirea unui om de afaceri francez, stabilit la New York. Avioanele erau livrate pe pista aeroportului din Detroit, de unde erau trecute discret peste frontieră, în Canada, și aduse la Montreal sau Quebec, pentru a fi imbarcate pe nave și transportate în Franța. ■

**CLIO
ZIMBEȘTE**

Lăudându-se că poate „fabrica”, aur, un alchimist i-a solicitat Papei Leon X (1513-1521) o subvenție pentru „miraculoasele” sale indeletniciri. Dumirindu-se despre ce-i vorba, papa i-a oferit o... pungă goală, spunându-i:

— Foarte bine, dacă într-adevăr poți „fabrica“ aur, nu-ți mai trebuie decât o pungă în care să-l păstrezi...

Magistratul și omul politic francez Henri Jeannin (1540-1623) a fost numit de regele Henric IV (1589-1610) ambasador pe lângă regele Spaniei. Faptul că Jeannin nu făcea parte din rîndul nobilimii a fost considerat de monarhul spaniol ca o lipsă de considerație pe care Henric IV o manifesta față de relațiile cu Spania și, pentru acest motiv, cînd noul ambasador și-a prezentat scrisorile de acreditare, regele spaniol l-a întrebat:

— Sînteți gentilom?

— Da, Sire, dacă și Adam a fost, i-a răspuns Jeannin.

— Și al cui fiu sînteți?, a întrebat din nou regele.

— Al virtutilor mele.

Un răspuns care l-a convins și cucerit pe rege, primind scrisorile de acreditare și elogiind noblețea spirituală a ambasadorului.

Un soldat din armata lui Frederic cel Mare, care încercase de trei ori să fugă la inamic și de fiecare dată fusese prins, a fost adus în fața regelui.

— Ce te-a făcut de-atâtea ori să fugi din armata mea?, l-a întrebat regele.

— Norocul, Sire, nu ne-a prea ajutat în ultimele trei campanii și m-am hotărât să-l caut în altă parte...

— Dragul meu, i-a replicat regele calm, aş dori să mai încerci şi în campania viitoare, alături de mine, şi, dacă nici de data aceasta nu reuşim, dezertăm amândoi...

1939-1945.

CORRESPONDENȚĂ SECRETĂ

CASA ALBĂ —

DOWNING STREET 10

CORNELIU BOGDAN

Îngrijorat că americanii vor refuza să accepte planurile de a debarca în Italia, după ce vor fi obținut victoria în Sicilia, și că își vor intensifica pregătirile în vederea forțării Canalului Minecii și debarcării masive în nord-vestul Europei, Churchill a insistat pentru o nouă întâlnire cu Roosevelt¹. Cu o anumită întârziere, care a determinat mai multe reveniri din partea lui Churchill, Roosevelt a acceptat întâlnirea. Ea a avut loc între 12 și 25 mai 1943, la Washington, sub numele de cod „Trident”.

Ultimatum militar sau negocieri diplomatice?

Churchill a călătorit spre Washington la bordul navei „Queen Mary”. Bine dispus, a considerat că pe mare poate redeveni, în corespondență cu F.D. Roosevelt, „Persoana navală”, și nu „Fosta persoană navală”, cum se stabilise între cei doi, de când Churchill preluase funcția de prim-ministru. La 10 mai, i-a scris șefedintelui: „Începând de ieri sîntem înconju-rați de nave mili-

tare ale S.U.A. și apreciem cu toții marele preț pe care, evident, îl puneți pe supravieșuirea noastră în continuare. Aștept cu nerăbdare întâlnirea cu dumneavoastră și sfîrșitul de săptămînă pe care îl vom petrece împreună la Hyde Park. Pînă acum călătoria a fost cît se poate de agreabilă, iar cei de la statul major au muncit mult”.

A treia conferință Roosevelt-Churchill de la Washington² s-a concentrat asupra problemelor militare³. Deși britanicii nu au reușit să-i convingă pe americani să accepte prioritatea mediteraneană și pregătirile pentru debarcarea în Europa au rămas o preocupare centrală (căzîndu-se de acord ca ea să aibă loc în jurul datei de 1 mai 1944), totuși o acțiune rapidă în Italia a fost recunoscută ca o posibilitate clară. S-a hotărît să se ceară Por-

tugaliei permisiunea ca insulele [portugheze] să fie utilizate ca o bază militară aliată (Churchill preferase un ultimatum militar, dar Cabinetul de război a ales calea diplomatică).

Roosevelt și Churchill au căzut, de asemenea, de acord să respingă sugestia conducătorilor militari din Mediterana, ca, în cazul Italiei, să se facă o excepție de la principiul capitulării necondiționate, oferindu-i-se guvernului acestei țări „o pace în onoare”.

Pentru șefedintele Roosevelt, cea mai importantă hotărîre luată de el în timpul conferinței a fost, probabil, aceea de a împărti cu Marea Britanie datele cu privire la cercetările în domeniul bombeii atomice. Unii dintre consilierii săi nu avizaseră această decizie⁴.

Abia după ce Churchill a ajuns la Alger, la 27 mai, unde s-a dus să-l determine pe Eisenhower să-și ia un angajament ferm în legătură cu campania în Italia, la Washington s-a publicat un scurt comunicat despre conferință. În timpul șederii sale în capitala americană, Churchill a participat la un dejun, la Ambasada bri-

¹ La Washington, Churchill și Roosevelt se mai întâlniseră între 22 decembrie 1941 și 14 ianuarie 1942 și între 19 și 25 iunie 1942.

² La Washington s-a hotărît: 1) scoaterea Italiei din luptă printr-o operație de amplasare („Husky”), avînd baza de lansare în Africa de Nord și debarcîndu-se inițial în Sicilia; 2) deschiderea celui de-al doilea front în Europa, în mai 1944; 3) relansarea ofensivelor în China și Birmania; 4) intensificarea bombardării obiectivelor industriale și strategice ale Germaniei.

³ Continuăm să publicăm alte extrase din corespondența Churchill-Roosevelt, apărută în trei volume la New-York, în 1984 (Magazin istoric, nr. 4-10/1987).

⁴ Magazin istoric, nr. 8, 9/1975.

tanică, cu un grup de înalți demnitari americani: vicepreședintele S.U.A., Henry Wallace, secretarul pentru război, Henry Stimson, secretarul pentru probleme interne, Harold Ickes, președintele Comitetului pentru relații externe al Senatului, Tom Connally, și subsecretarul de stat, Sumner Welles.

Cu acest prilej, Churchill și-a expus concepția cu privire la asigurarea ordinei și securității postbelice. Având în vedere că discutate și cu Roosevelt, el a dat instrucțiuni ambasadorului britanic, lor-

cu privire la „cei patru polițai” ai lumii (S.U.A., Regatul Unit, U.R.S.S. și China). Sugestiile făcute de Churchill în această schiță nu țineau seama nici de istoria și realitățile din Balcani și Europa, nici de cele din Asia și Africa. „Era vorba mai curînd, subliniază prof. W. Kimball, despre un plan de a reface lumea, pe care o iubea cel mai mult primul ministru: lumea secolului XIX, a politicii neîngrădite de mare putere”.

Relațiile cu de Gaulle continuau să le dea bătaie de cap celor doi. Roosevelt fă-

licei of the United States) au socotit necesar să elimine cîteva dintre aprecierile lui Roosevelt.

Ministerul de externe britanic și, în general, conducătorii politici britanici se opuneau unei rupturi cu de Gaulle. Temîndu-se de o retragere americană din Europa, după război, contau mult pe relația cu Franța și își dădeau seama că el nu va putea fi scos de la conducerea țării. Deși Churchill ajunsese a împărtăși într-o măsură antipatia lui Roosevelt față de de Gaulle și puneau mai mare preț pe prietenia cu S.U.A. decît pe cea cu Franța, a fost nevoit să accepte vederile Cabinetului de război britanic, care era unanim pentru menținerea unor relații corecte cu conducătorul Franței libere.

„Soapsuds”

Cauza principală care a început să afecteze negativ relația Churchill-Roosevelt, marcînd debutul unui proces de declin în alianța americano-engleză, a reprezentat-o încercarea lui Roosevelt de a stabili o legătură directă cu I.V. Stalin, ocolindu-l uneori pe Churchill: „Eternul triumfi este probabil o amenințare la fel de mare pentru oamenii de stat, ca și pentru îndrăgostiți”, observă profesorul Kimball. Roosevelt a manifestat tendința de a acorda prioritate Uniunii Sovietice, fapt dovedit și de numirea lui Harriman, spre sfîrșitul lui 1943, ca ambasador la Moscova (pînă atunci el fusese un trimis personal al său pe lângă Churchill), cel mai probabil din cauza schimbărilor înregistrate în raportul de forțe. În timp ce Marea Britanie devenea un „partener junior”, „un partener secund”, se profila din ce în ce mai limpede faptul că în politica mondială se afirmau preponderent doar două mari puteri: S.U.A. și U.R.S.S.

Din aceste considerente, precum și pornind de la încrederea sa în contactele personale și în capacitatea sa proprie de a-și influența interlocutorul, în mai 1943, Roosevelt

În vara anului 1943, problemele Italiei preocupă intens pe liderii anglo-americani. În iulie, ziarul anunță demisia lui Mussolini și formarea unui nou guvern, în frunte cu mareșalul Badoglio...

dul Halifax, să alcătuiască un rezumat al discuțiilor de la dejun și să-l trimită președintelui. Halifax s-a conformat, dar a menționat pe document că părerile sînt exclusiv ale primului ministru.

Cu același prilej, oaspetele a vorbit despre o asociație americano-britanică, despre o formă de cetățenie comună. Vederile exprimate de Churchill, arată profesorul Warren Kimball, editorul celor trei volume de corespondență, seamănă izbitor cu schema lui Roosevelt

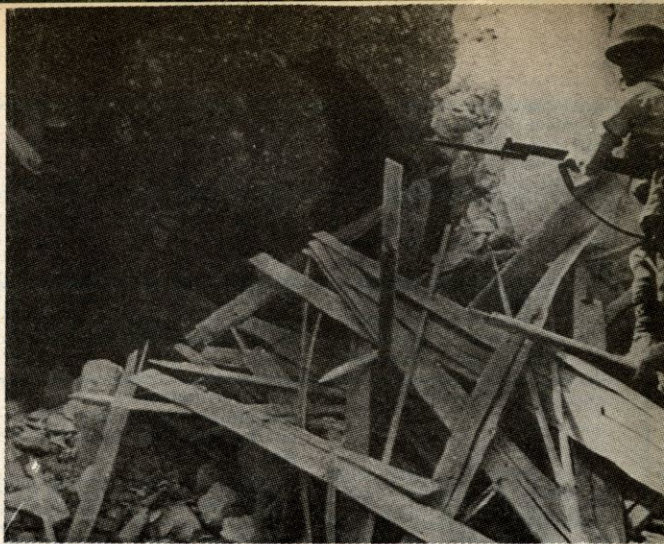
cuse o adevărată alergie față de conducătorul Franței libere și de eforturile sale de a impune aliaților Comitetul francez al eliberării naționale. La 17 iunie 1943, el i-a scris lui Churchill: „m-am săturat pînă în gît de de Gaulle” și „a sosit momentul să rupem cu el”. Comentariile sale erau atît de aspre la adresa conducătorului Franței libere, încît atunci cînd, în 1964, documentul respectiv a fost dat publicității, redactorii volumului de documente oficiale (*Foreign Po-*

I-a trimis la Moscova pe prietenul său, fost ambasador în U.R.S.S., Joseph Davies, cu misiunea de a organiza o întâlnire în doi Roosevelt-Stalin. Churchill, care nu fusese informat în prealabil, a înțeles despre ce era vorba și a intervenit mînios, la 25 iunie, adresîndu-se președintelui american:

„Trebuie să mă ierțați pentru faptul că mă exprim cu toată franchețea, justificată prin prietenia noastră și prin gravitatea problemei. Nu subestimez măsura în care propaganda inamică ar putea exploata o întâlnire între conducătorii Rusiei sovietice și Statelor Unite, în această conjunctură Commonwealthul și Imperiul britanic fiind excluse. Ar fi un lucru serios și vexatoriu, iar mulți s-ar arda nedumeriți și alarmați. Călătoria pe care am făcut-o cu Averell la Moscova, în august 1942, s-a desfășurat la un nivel mult mai scăzut și a avut loc într-o fază a războiului cînd nu aveam decît de explicat de ce nu deschidem al doilea front. Cu toate acestea, voi susține, în măsura posibilului, orice veți hotărî”.

Răspunsul lui Roosevelt nu poate fi trecut la capitolul „prietenia sinceră americano-britanică”. Mai precis, președintele l-a mințit pur și simplu pe Churchill, mai întîi neinformîndu-l despre scopul principal al misiunii lui Davies și apoi afirmînd că ideea înțînirii în doi ar fi aparținut lui Stalin. „A fost un mare noroc că Hitler nu a știut cît de proaste erau relațiile între aliați în acel moment — scrie Robert Sherwood —, cît de aproape erau ele de ruptură, fapt care reprezenta singura speranță a acestuia de supraviețuire”.

Pînă la urmă, înțînirea separată Roosevelt-Stalin nu a avut loc. Cînd U.R.S.S. a protestat vehement împotriva amînării celui de-al doilea front și cînd Churchill s-a temut că reacțiile sovietice ar putea afecta operațiile militare, el i-a scris, la 29 iunie, lui Roosevelt că nu va mai dezaproba o înțînire separată Roosevelt-Stalin. „Dimpotrivă, avînd în vedere atitudinea sa [a lui Stalin], cred că este important ca acest contact să fie stabilit”.

...în august, americanii cuceresc orașul-port Messina, Sicilia trecînd sub controlul forțelor aliate...

Dar legăturile dintre cei doi lideri politici anglo-saxoni nu au mai înregistrat aceeași „temperatură” prietenească din primii ani ai relațiilor lor.

Primul ministru acorda uneori atenție și unor amănunte care, după părerea sa, erau totuși importante. Un exemplu: denumirile codificate ale diferitelor operații militare. La un anumit moment, după ce dăduse personal o serie de nume pe care le-a apreciat ulterior ca nepotrivite, Churchill

a indicat unui consilier să-i supună spre aprobare toate denumirile codificate, pentru a le stabili el însuși. A renunțat oarecum la această preocupare abia după ce a fost informat că treaba i-ar consuma mai tot timpul de lucru, dar a continuat să aleagă sau să aprobe denumirile tuturor operațiilor de importanță majoră. După cum i-a scris lui Ismay [secretar adjunct al Cabinetului de război], „operațiile în care s-ar putea să-și

...iar în septembrie, la Cassibile, tot în Sicilia, Italia semnează convenția de armistițiu cu Națiunile Unite

piardă viața un număr mare de oameni nu trebuie să poarte drept cod cuvinte lăudăroase sau frivole. O văduvă sau o mamă să nu fie pusă în situația de a spune că fiul ei a fost ucis într-o operație cu numele de «Bunnyhug» (Iepurișă) sau «Ballyhoo» (Gogoasă). Bombardarea instalațiilor petroliere de la Ploiești, de către avioanele americane, cu baza în Libia, a primit inițial numele de „Soapsuds” (Clăbuci de săpun). Dar Churchill a intervenit:

„Londra

26 iunie 1943,

Fosta persoană navală către Președintele, personal și secret.

Ținându-mă mai bine, am ajuns la concluzia că «Soapsuds» nu ar fi o denumire potrivită pentru o operație în care ar urma să-și riște sau să-și piardă viața atât de mulți bravi americani. Nu cred că este bine pentru morală să folosim etichete denigratoare unor fapte de arme de mare bărbăție. Sunt foarte bucuroși că șefii de stat major ai Statelor Unite au fost de acord cu sugestia noastră de a înlocui Soapsuds prin Tidal Wave (valul seismic). Mi-aș dori ca toate problemele noastre să fie rezolvate la fel de ușor”.

Convorbiri interceptate?

Churchill și Roosevelt nu au ținut evidența convorbirilor lor telefonice, dar germanii au făcut-o! Serviciile de informații germane (respectiv, o secție din cadrul oficiului german de poștă și telegraf) au interceptat și decodificat o parte a convorbirilor telefonice transatlantice dintre cei doi conducători aliați. Deși funcționarii care au cercetat, în cadrul Arhivelor Naționale din Washington, evidențele germane capturate, precum și istoricul David Kahn, care a efectuat un studiu amănunțit privind activitățile germane de informații, declară că nu au găsit convorbiri interceptate, există dovezi că germanii au descifrat cel puțin două convorbiri, dar probabil și mai multe. Una există numai într-un scurt rezumat și este

menționată în memoriile unui ofițer german de informații, iar alta a apărut într-un interviu luat lui Kurt E. Vetterlein, funcționar al oficiului postal german în timpul războiului. Vetterlein a susținut că, dintr-o conversație Roosevelt-Churchill, germanii au descoperit că aliații plănuiesc să efectueze o debarcare în centrul Italiei (probabil atacul de la Anzio, din 22 ianuarie 1944). Ca urmare a acestei informații, Înalțul comandament german a avut timp să-și reorganizeze pozițiile și aproape că a reușit să respingă invazia.

Iată acum o altă convorbire telefonică interceptată de germani, care ne conduce spre un eveniment important din perioada pe care o parcurgem. „A fost interceptată o convorbire internațională prin radio-telefon între primul ministru britanic Churchill și președintele Statelor Unite, Roosevelt. Subiectul discuției l-a constituit proclamarea de către generalul Eisenhower a apropiatului armistițiu [cu Națiunile Unite, din 3 septembrie] cu Italia: „Churchill: «Nu vrem să propunem condiții de armistițiu, înainte de a ni se cere limpede acest lucru». Roosevelt: «Corect». Churchill: «Am putea chiar să mai așteptăm o zi sau două». Roosevelt: «Corect». După aceea au vorbit despre locurile unde se află prizonierii de război britanici deținuți de italieni, al căror transfer în țara hunilor” trebuie împiedicat. În consecință, Churchill vrea să-i trimită un mesaj regelui Italiei. Roosevelt s-a angajat să-l abordeze el pe «Emmanuel», și a spus: «De fapt, încă nu știu cum am să fac treaba asta».

Acestea constituie o dovadă indiscutabilă a faptului că sînt deja în curs negocieri secrete între anglo-americani și italieni”.

Churchill și Roosevelt s-au pus repede de acord prin corespondență, cu privire la modul în care trebuia privită capitularea Italiei, care se apropia. Churchill a avut o singură observație, relevantă pentru opoziția sa fermă față de nazism. La 31 iulie 1943 i-a adresat o scrisoare în care

releva că scopul principal al războiului era și rămânea „distrugera lui Hitler și înfrîngerea totală a Germaniei”.

Roosevelt s-a gîndit la efectele capitulării Italiei asupra țărilor din sud-estul Europei și din Balcani, referitor la care i-a scris primului ministru britanic: „Nu putem măsura încă efectele căderii lui Mussolini și ale capitulării italiene asupra Bulgariei, României și Ungariei. Ele ar putea fi profunde. În legătură cu această situație, prăbușirea Italiei ar trebui să constituie momentul pentru exercitarea celei mai puternice presiuni asupra Turciei, încît ea să acționeze conform cu spiritul alianței. Marea Britanie și Statele Unite ar trebui, dacă este posibil, să obțină alăturarea, sau cel puțin sprijinul, Rusiei. Cred că trebuie obținut concursul Rusiei în orice tratative importante care privesc Balcanii, dacă acest lucru este posibil”.

Tot atunci s-a pus problema declarării Romei oraș deschis¹. Guvernul britanic s-a arătat reținut, temîndu-se că opinia publică britanică ar cere răzbu-nare pentru bombardamentele suferite de Londra. Churchill nu s-a sfîșit să invoce în argumentația sa și eventuala reacție sovietică. La 4 august, el i-a trimis președintelui american următoarea telegramă: „Cabinetul de război a examinat cu cea mai mare grijă propunerile privind declararea Romei oraș deschis, în condițiile date. Sînt sigur că efectul asupra opiniei publice de aici ar fi căt se poate de nefericit. Ce vor spune rușii? S-ar interpreta ca o dovadă a faptului că noi sîntem pe cale să încropim o pace cu regele și cu Badoglio² și că am abandonat principiul capitulării necondiționale”.

În perioada în care ne aflăm, deosebirile de vederi anglo-americane sînt eclipsate de preocuparea comună a celor doi conducători de a atrage Italia în război împotriva Germaniei. ■

(Va urma)

Traducerea documentelor

Sergiu CELAC

^{1,2} Magazin istoric, nr. 2-5/1986; 2/1980.

INCURSIUNE ISTORICĂ

DE LA BALTA ALBĂ LA... LACUL SĂRAT

Dr. VASILE SMĂRÂNDESCU

„Pe marginea unei bălți late zării deodată un soi de tirg, ce nu era tirg, un soi de bilci, ce nu era bilci, adunătură extraordinară și o înșirare de corturi, de căruțe, de [căsuțe de] scinduri... de brașovenice [trăsuri speciale, ușoare, făcute de meșteri din Brașov]... cari formau de departe una din privilegiile cele mai originale de pe fața pământului... Balta era plină de scăldători. Toți, din toate părțile, bărbați și femei, veneau să se arunce în apă, la un loc, cu o nepăsare vrednică de timpurile cele mai nevinovate ale lumii și cu o veselie ce mă îndemna și pe mine să fac o baie”. Aceasta era imaginea stațiunii Balta Albă așa cum o văzuse Vasile Alecsandri, transpunând-o literar în povestirea sa *24 de ore la Balta Albă* și ea nu diferă aproape deloc de imaginea aceleiași stațiuni, zugrăvită de astă dată de pictorul Theodor Aman, gravura sa fiind reprodușă în cunoscuta publicație pariziană *L'Illustration*, în numărul din 5 august 1854. Într-un articol special rezervat acestei stațiuni, revista preciza că în anul 1848 localitatea cunoscută o mare afluență de vizitatori, cifra pacienților ridicându-se la 22 000. Chiar dacă numărul comportă unele discuții, stațiunea Balta Albă avea, încă de la jumătatea secolului trecut, o reputație deosebită, situându-se printre cele mai solicitate stabilimente balneare din țara noastră, faima apelor și nămolului ei miraculos atrăgând numeroși „pătimași” (cum li se spunea pe atunci pacienților) nu numai din țară, ci

și de peste hotare. De aceea, era obișnuit să vezi „baloane de Viena [trăsuri de format special asemănător unui balon] cu înhământuri necunoscute pe la noi; pălării de Franța cu ișlice orientale, frace cu ante-riuri, tuatele pariziene cu costumuri străine și orientale” — o imagine pestriță și deosebit de pitorească, de pe vremea cînd „cucoana Chirița” mergea nu numai în voiaj, ci și la băi.

Devenise desigur o „modă” a acelor vremi ca, vara, toată lumea de aleasă condiție să meargă la băi, spre a se scălda și a se unge, cum spunea Alecsandri, „cu glodul din baltă, ca cu alifia cea mai tămăduitoare”. Nici nu bănuia marele scriitor cît de aproape se afla de adevăr, nămolul sapropelic de la Balta Albă constituind, în prezent, materia primă deosebit de prețioasă a gamei de produse cosmetice *Pell Amar*, renumită nu numai în țară, ci și peste hotare.

Balta Albă e rodul a două piraie, Sărata și Hircău, care, în decursul mileniilor, adunîndu-și apele bogate în săruri minerale (cum o arată și numele unuia dintre ele), au alcătuit această întindere de apă cu o suprafață de aproape 1 000 hectare. Numele ei vine de la suprafețele de pămînt rămase albe după evaporarea apei, din pricina bogatului conținut de sare.

Proprietățile terapeutice ale apei și ale nămolului, de timpuriu cunoscute de oameni, au fost întrebunătățite, mai mult cu caracter empiric, într-o sumedenie de afecțiuni, astfel că, la sfîrșitul secolului trecut, *Marele Dicționar Geo-*

grafic al României consemna că „o parte din lacul Balta Albă e rezervată pentru băi, pe malul căruia se află și un *stabiliment balnear*. Pătimași [suferinzii] ce vin aici se scaldă întrinsa, ba o beau chiar, după o destilare prealabilă. Ea este bună pentru boalele de piele, reumatism, rahitism, viermi intestinali”.

După marele aflux de vizitatori din a doua jumătate a veacului trecut, Balta Albă, situată departe de căile de acces — la 25 km de Rimnicu Sărat și 53 km de Brăila —, a cunoscut o perioadă de regres, așa că stabilimentul balnear, amintit în preajma începutului de veac, consta în cîteva modeste construcții de lemn, cu băi rudimentare. Stațiunea a rămas de interes local pînă în ultimele decenii, cînd, odată cu dezvoltarea generală a resurselor balneoclimaterice, Bălții Albe i s-au creat condiții pentru a redeveni la faima balneară pe care a avut-o. A sporit și s-a îmbunătățit mult capacitatea de locuit și tratament.

Situată în zona de cîmpie, stațiunea are un farmec specific acestei zone. Dacă, odinioară, ceea ce îl încinta pe Alecsandri era înfățișarea satului, cu locuințele acoperite cu stuf, „încoronate cu cuiburi de cocostirci”, imagine pe care i-o stirneau și cumpenele fin-tinilor, „ca niște gîtiri de cucoare uriașe”, fără îndoială că, în prezent, imaginea modernă a așezării, ca și a amenajărilor balneare, se îmbină armonios cu cadrul natural al lacului, stăpînit de sălcii, farmec sporit și de posibili-

tățile de agrement puse la îndemina vizitatorilor, îndeosebi plimbările cu barca pe întinsul Bății Albe.

Nu departe de Balta Albă, se află o altă stațiune care a cunoscut rind pe rind faima și uitarea, regăsindu-și, abia în anii din urmă, vocația balneară: Lacul Sărat. Cum îl arată numele, este un lac cu apă sărată, situat nu departe de Brăila (6 km), de care e legat printr-o linie de tramvai. Este format, de fapt, din două lacuri, ce comunică între ele printr-un canal subteran special amenajat. Primele stabilimente balneare datează din anul 1875, dar istoria stațiunii este încă mai veche. La mijlocul secolului trecut, cînd, așa cum arătam în prezentarea stațiunii Balta Albă, frecventarea „băilor” devenise o modă, locuitorii Brăilei au început să meargă tot mai des la acest lac care, prin compoziția apei, amintea de vestita Balta Albă. Marele număr de vizitatori a atras atenția forurilor de resort, încît în 1861 ministrul de finanțe l-a însărcinat pe inginerul G. Budeanu să facă un studiu asupra acestei stațiuni unde se duceau oamenii și făceau băi, „fără de nici o indicațiune sau ordonanță”. Nu se cunosc rezultatele analizei întreprinse de el, vreme de un deceniu și jumătate stațiunea continuînd a fi folosită empiric, fără amenajări speciale și, mai ales, fără indicații cuvenite din partea unor specialiști. Construcțiile erau și ele de fapt niște simple barăci de lemn, suplinite de faptul că marea parte a vizitatorilor își rezolvau problemele de cazare la Brăila. Afluența de vizitatori a determinat însă noi cercetări asupra calităților balneare ale apelor, încredințate reputaților medici igieniști: dr. Felix, dr. Sergiu și dr. Bernard. Concluziile lor, ca și ale marelui geolog Gregoriu Ștefănescu, care a identificat sursele de apă ale lacului, stabilind totodată că acesta nu va seca niciodată (fuseseră cîțiva ani secetoși și apele scăzuseră foarte mult, ceea ce răspîndise zvonul iminentei secări a lacului), au

Băile Balta Albă, la 1854; gravură de Th. Aman, publicată în L'Illustration

dat durabilitate stațiunii. În 1886 a fost construit un stabiliment de băi cu 32 cabine și un cazinou. Doi ani mai tîrziu a fost amenajat un pavilion pentru muzică, stațiunea devenind principalul loc de agrement, mai ales după construirea liniei electrice de tramvai ce o unea de Brăila. În acești ani, stațiunea a căpătat și o reputație internațională, analizele comunicate de doctorul S.C. Apostoleanu la Congresul de hidrologie și climatologie de la Paris din anul 1889 arătînd că apele Lacului Sărat, cu puternica lor concentrație în săruri minerale și cu nămolul sapropelic concureau în calitate cu apele minerale din localități renumite din Suedia, Italia, Austria.

Cu toate acestea, în deceniile ce au urmat stațiunea a rămas de interes pur local, în pofida calității balneologice deosebite a apelor sale. În prezent Lacul Sărat cunoaște o continuă dezvoltare. Noua bază de tratament inaugurată în anul 1977, înzestrată cu aparatură modernă și deservită de personal cu înaltă calificare, policlinica balneară înființată, Complexul balnear cu 250 locuri și alte 260 în vile, noul hotel al UNCAP, precum și motelul aparținînd cooperației de consum, prefigurează un viitor frumos acestei așezări situate nu departe de malul Dunării, care, cu atracțiile sale, poartă considerabil potențialul turistic al acestei stațiuni ce revine astfel în prim planul activităților balneare din țara noastră. ■

Un nou și modern complex hotelier în stațiunea Lacul Sărat

POSTA MAGAZIN ISTORIC

O URARE DIN LONDRA

Diplomat de carieră, Sir Donald Logan a fost între 1980-1987 directorul Centrului Marea Britanie-Europa de Est. În această calitate, înainte de a se retrage din postul său în toamna acestui an, mi-a încredințat rîndurile ce urmează, ca o urare la cea de a XX-a aniversare a Magazinului Istoric.

„Este o fericită coincidență că atât Magazin Istoric cît și Centrul Marea Britanie-Europa de Est aniversază, în 1987, 20 ani de existență.

Ațit Magazin Istoric în România, cît și Great Britain East Europe Center în Anglia urmăresc să păstreze și să perpetueze ideea de comunitate a Europei ca un întreg. Ideea ale cărei rădăcini coboară adine în istorie. Într-un fel, denumirea Centrul Marea Britanie-Europa de Est este înșelătoare, întrucît centrul nostru este interesat să întrefină relații nu numai cu România și Bulgaria, dar și cu Cehoslovacia și Ungaria, țări din Europa Centrală. Activitatea noastră urmărește să facă în așa fel încît să depășim limitele geografice ale Europei de Vest și să sporm legăturile cu țările din jumătatea estică a continentului, întrucît în anii postbelici contactele între țările din Occidentul și cele din răsăritul Europei nu au fost dezvoltate într-un mod satisfăcător.

Într-o conferință ținută în cadrul Centrului nostru, profesorul Hugh Seton-Watson, cu puțină vreme înainte de a muri, s-a referit la diversele împărțiri din decursul istoriei ale suprafeței de pămînt cunoscută sub numele de Europa. El a explicat că ideea de cultură europeană este o noțiune careia îi sînt atașate bărbai și femele aparținînd multor națiuni și că această noțiune există în noi europenii de aproximativ 300 ani. H. Seton-Watson încheia astfel: «Europa este o expresie geografică. Istoria Europei de Est și a celei de Vest au urmat un curs diferit în mod substanțial, și din punct de vedere politic există desigur un Vest și un Est, diviziune care nu are un temel istoric. Dar o cultură a Europei de Est diferită de cea a Europei de Vest și constituia apartenenței la una sau la alta nu există. Deși nu sînt deloc sigur cît de important este acest fapt, eu cred cu adevărat că cultura europeană este una singură».

H. Seton-Watson se arăta prudent în a formula prognoze, ceea ce este de înțeles. Dar el ar fi susținut cu siguranță activitatea și obiectivele celor ce se străduiesc ca importanța acestui adevăr să nu fie minimalizată”.

C. P.

ȚARA ZARANDULUI

În completarea suitei de articole publicate de revista noastră și consacrate unor străvechi „țări” românești, la rubrica Dicționar Istoric, IOAN ARPĂȘ, din Timisoara, ne scrie despre Țara Zarandului, din care reținem: Țara Zarandului se întinde pe valea Crisului Alb, între Munții Metaliferi și localitatea Ineu, cu cele trei depresiuni — Brad, Hălmașiu și Almaș. Numele îl vine de la munții Zarandului, a căror denumire provine (după acad. Iorgu Iordan) de la termenul iranian zarania, care înseamnă aur. Într-adevăr, Țara Zarandului este cunoscută prin zăcămintele și exploatarea sale de aur. La Brad există, de altfel, un veritabil muzeu al aurului (Muzeul mineralogic).

Descoperirile arheologice atestă locuirea acestor ținuturi — ca de altfel a întreg spațiului românesc — încă din cele mai îndepărtate timpuri, cum sînt așezările paleolitice de la Iosășel, Aciuța, Brotuna, Basarabasa, Caraci ș.a.

În decursul veacurilor, Țara Zarandului, la fel ca și celelalte ținuturi românești, a fost organizată în eneaze și voievodate. Astfel, în 1359, la Hălmașiu este amintit voievodul Bibarch, la 1451, Moga, voievodul din familia acestora, avînd întins stăpîniri (Magazin Istoric, nr. 8/1986). În sec. XVIII, înțîmîn comitatul Zarand, cu districtele Hălmași și Brad.

Zarandul a cunoscut tumultul tulpetor revoluționare din timpul Revolu-

ției lui Horea și a Revoluției de la 1848. Aici au fost omorîți prefectul Ioan Buteanu și tribunul Petre Dobre, luptători ostaci de trupele maghiare comandate de Hatvány. Tot aici, în Zarand, s-a stîns din viață, la 10 septembrie 1872, la Baia de Cris, Avram Iancu, simbolul luptei românilor pentru libertate și unitate națională.

A fost înmormîntat la Tebea, la umbra gorunului lui Horea, cu funeralii naționale, la care au participat o mare multime de locuitori ai satelor Zarandului.

TRATAȚI OMENEȘTE

În completarea celor scrise de noi în nr. 5/1977 referitor la participarea cadrelor medicale române la Războiul de Independență, CRISTINA POPPISTER, din Feldioara, jud. Brașov, ne trimite o succintă adăugire: Alături de personalul sanitar român pe frontul din 1877-1878 s-au aflat și sîufiori ai lui Esculap din alte țări, printre care și Franta. Între aceștia, a activat, ca voluntară, și Olympe Noel de Berlier, care a fost înfirmieră la ambulanța Marelui Stat Major român de la Meelka. Amintirile din această campanie i le-a publicat în volumul Chronique humanitaire et réparatrice sur les ambulances et hôpitaux roumains pendant la campagne de Bulgarie (1877-1878).

În volumul amintit, autoarea se referă și la îngrîșirile acordate prizonierilor turci, după căderea Pleveinei.

Au fost îngrîșii la ambulanța română de la Meelka 1 065 răniți turci. „Îndată după sosirea lor — scrie înfirmiera — prizonierii găsesc o supă, conținînd o bucată de carne. Pansamentele le făceam sub cerul liber... D. doctor Fotino (medicul sel al ambulanței) îl examina personal pe răniți și pe ceilalți bolnavi, iar toți cei care nu puteau suporta operațiunile erau transportați cu trăsuriile sau cu carele... Turcii sînt recunoscători și vor spune ei înșiși că de omenește au fost tratați de către români”.

O prezentare a însemnărilor acestor înfirmieri franceze voluntare în Războiul din 1877-1878 a publicat dr. Gheorghe Brătescu în vol. Retrospective medicale, București, 1985, pp. 345-349.

AMINTIRI DESPRE BADEA CÎRTAN

Sînt cititorul și posesor al întregii colecții Magazin Istoric, ne scrie CORNELIU PLATOȘ, din București.

Am în față numărul 243, din luna iunie 1987, număr ce cuprinde de trei ori vîrsta ce împlinesc tot în această lună (81 ani, n.n.). Fac această destăinure, cu rugămintea să-mi acordeți bunăvoință și iertare la greșelile de stil și ortografie ce voi face.

Tot în acest număr este și fotografia legendarului Badea Cîrtan. Privind-o, memoria mă duce cu trei sterturi de veac în urmă, cînd, copil fiind, ascultam poveștile mamei despre un cioban, care părea un haluciu și care se lupta cu „jandarii” unguri ca să aducă, din România, cărți școlare și învățătorilor.

Mama era învățătoare în comuna Sebeșul de Jos, jud. Sibiu. În fiecare toamnă și primăvară, școala era vizitată de Badea Cîrtan, pe care localnicii îl primeau cu multă dragoste și respect. Le aducea cărți românești, din toate ramurile literaturii și pentru toate vîrstele, pe care peste șase luni le stringea, cînd aducea altele, pentru a le împărtăși și pe acestea în alte sate românești. Cînd stringea cărțile, făcea și o examinare, pentru a se convinge că au înțeles școlarii și tinerii dascăli. Examinarea era făcută seriosă și la problemele de istoria românilor, iar Badea Cîrtan era mai sever ca un inspector școlar.

Uneori stătea ore întregi și povestea din călătoriile lui la Roma, la Columna lui Traian. De București și de România vorbea cu o dragoste deosebită. După fiecare vizită a lui se vorbea, mult timp, în casa noastră despre el și despre cărțile aduse.

Într-o zi, vine mama abătută și, cu lacrimi în ochi, ne spune că se vorbește că ar fi murit Badea Cîrtan. Nu știa cînd și unde. Mi-aduce aminte că era prin anul cînd trebuia să merg și eu la școală. Regret și acum că n-am avut parte și eu să cunosc un adevărat dascăl.

CONTENTS (Romanian History) C. Poplșteanu Historiography: A Representative Dimension of Present-day Romanian Spiritual Life ● L. Rebreanu In Praise of the Romanian Peasant ● D. Veleu Grigore Ureche (circa 1590-1647), Statesman and Scholar ● V. Niculae 1887: Workers' Circles in Romania ● P. Abrudan Theodor Mommsen's Visit to Transylvania ● R. St. Ciobanu, William Wey Vlad the Impaler: Childhood, Adolescence, Victorious Prince ● V. Buduru, I. Ursu Trandafir G. Djuvara: His Diplomatic Mission to Brussels, Le Havre, and Luxemburg (1909-1920) ● R. Dima Constantin Dobrescu-Argeș ● In Bucharest 50 Years ago ● V. Smărăndescu From Balta Albă to... Lacul Sărat

SOMMAIRE (Histoire roumaine) C. Poplșteanu La historiographie, une dimension représentative de la spiritualité roumaine contemporaine ● L. Rebreanu Éloge du paysan roumain ● D. Veleu Grigore Ureche (1590-1647), homme d'État et chroniqueur ● V. Niculae 1887. Les cercles ouvriers de la Roumanie ● P. Abrudan Theodor Mommsen en visite en Transylvanie ● R. St. Ciobanu, William Wey Vlad l'Empereur: enfance, adolescence, prince victorieux ● V. Buduru, I. Ursu Trandafir G. Djuvara en mission diplomatique à Bruxelles, Le Havre et Luxembourg (1909-1920) ● R. Dima Constantin Dobrescu-Argeș ● À Bucarest, il y a 50 ans ● V. Smărăndescu De Balta Albă à... Lacul Sărat

СОДЕРЖАНИЕ (Румынская история) К. Поплещану Историография — показательное явление современной румынской духовной жизни ● Л. Ребруну Хвала румынскому хлеборобу ● Д. Вельчу Григоре Уреке (около 1590-1647) — политический деятель и летописец ● В. Никулае 1887 г. Рабочие кружки в Румынии ● П. Абрудан Теодор Моммсен посещает Трансильванию ● Р. Ст. Чобану, Вильям Вей Влад Цепеш: детство, отрочество, победоносный государь ● В. Будуру, И. Урсу Трандафир Г. Джуvara и его дипломатическая миссия в Брюсселе, Гавре и Люксембурге (1909-1920) ● Р. Дима Константин Добреску-Арджеш ● В Бухаресте, 50 лет тому назад ● В. Смэрэндеску От Балта Алба до... Лакул Сэрат

INHALT (Rumänische Geschichte) C. Poplșteanu Die Geschichtsschreibung — eine repräsentative Dimension der zeitgenössischen rumänischen Geistigkeit ● L. Rebreanu Lob dem rumänischen Bauern ● D. Veleu Grigore Ureche (71590-1647) — Politiker und Gelehrter ● V. Niculae 1887. Die Zirkel der Arbeiter aus Rumänien ● P. Abrudan Theodor Mommsen in Transsilvanien auf Besuch ● R. St. Ciobanu, William Wey Vlad der Pfähler: Kindheit, Jugend, ein siegreicher Fürst ● V. Buduru, I. Ursu Trandafir G. Djuvara in diplomatischem Auftrag in Brüssel, Le Havre und Luxemburg (1909-1920) ● R. Dima Constantin Dobrescu-Argeș ● In Bukarest, vor 50 Jahren ● V. Smărăndescu Von Balta Albă zum... Lacul Sărat

SUMARIO (Historia rumana) C. Poplșteanu La historiografia — dimensión representativa de la espiritualidad rumana contemporánea ● L. Rebreanu La alabanza del campesino rumano ● D. Veleu Grigore Ureche (hacia 1590-1647) — hombre político y sabio ● V. Niculae 1887. Los círculos obreros de Rumania ● P. Abrudan Theodor Mommsen de visita por Transilvania ● R. St. Ciobanu, William Wey Vlad el Empalador: infancia, adolescencia, príncipe victorioso ● V. Buduru, I. Ursu Trandafir G. Djuvara en misión diplomática a Bruselas, El Havre y Luxemburgo (1909-1920) ● R. Dima Constantin Dobrescu-Argeș ● En Bucarest, hace 50 años ● V. Smărăndescu Desde Balta Albă hasta... Lacul Sărat

ABONNEMENTS : ROMPRESFILATELIA — Sectorul export-import presă, București, Calea Griviței, nr. 64—66, P.O.BOX 12—201, telex : 10376 prsfr.

magazin istoric

București, Intrarea Ministerului nr. 2, parter — Sectorul 1, Oficiul poștal nr. 1, Căsuța poștală 1-702, Cod 70 100. Telefon 150 200, interior 406 ; 917.

REDACȚIA : Gheorghe David, Florentina Dolghin, Ioan Lăcustă, Dorin Matei, Ioana Ursu Năstăsel, Marian Ștefan
TEHNOREDACTOR : Anton Tănase

CORECTURA : Georgeta Apreoteșe,
Constanța Avram

PREZENTAREA ARTISTICĂ : Radu Ion Popescu

Apare lunar, se găsește de vânzare la chioșcurile de difuzare a presei. Abonamentele se fac la oficiile P.T.T.R., factorii poștali și difuzorii din întreprinderi, instituții, școli etc., de la orașe și de la sate. Prețul unui număr — 6 lei, abonamentul pe 6 luni — 36 lei, pe un an — 72 lei.

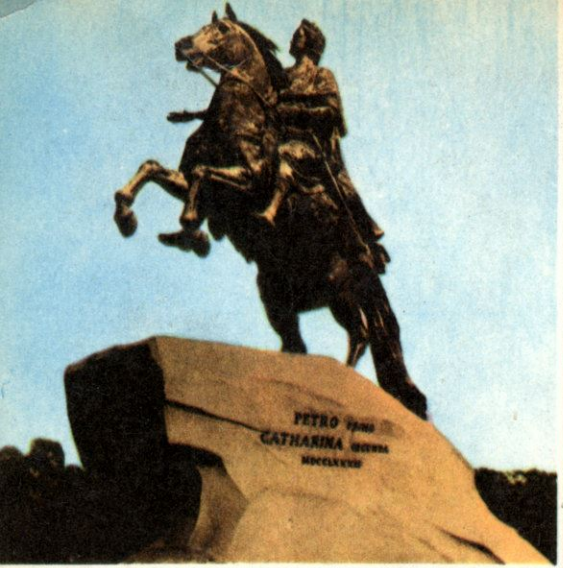
Tiparul executat la Combinatul poligrafic „Casa Științei” — București

42 427

magazin istoric

